

k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

d r u h ý r o č n í k

3 0 S k

3 0 K č

7-8/ 2005

O rómskom holokauste nehovorili

Európa popierala právo Rómov na ich vlastnú minulosť, preto nemali potrebu rozprávať gadžom o svojich skúsenostiach.

Chceme veriť, že sme svätý národ

S etnografkou Soňou Kovačevičovou o „honoch na čarodejnice“, o nedovzdelanosti a ne/kultúrnosti Slovákov, ale i o strate a prežívaní tradícií

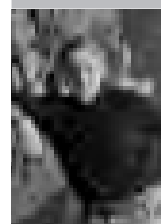
Kniha, ktorá predvídala francúzske „NIE“

Kríza EÚ alebo koniec európskej myšlienky o zjednotení?

Jazykoví bezdomovci

Obsahom slovníkov „inej“ češtiny nie je spisovná slovná zásoba, ale tabuizovaná lexika a politický a ekonomický slang.

Dan Brown a tí ostatní

Spisovateľ, ktorý síce vymyslel úspešnú knihu, no nevymyslel nový žáner.

Nečakané hodnoty ukryté v poklesnutej literatúre

Aj červená knižnica ponúka celkom slušný návod na zvládanie bežných životných situácií.

600 viedenských stôp nad hladinou Jadranského mora

Slečna z kúpeľného domu na Železnej studničke na brannom cvičení

Strhujúci príbeh v stĺpcoch s číslami

Zmiznú z nášho života cestovné poriadky – špecifický literárny žáner?

Eva Fífeková, z cyklu Filiálka

Martin Fotta:

O rómskom holokauste nehovorili

2

Imrich Sklenka:

O filozofii, teológii a politike

3

Rozhovor so Soňou Kovačevičovou

4-5

Fedor Gál: Nepriatelja Západu

6

Zuza Kusá: Odpovede na globalizáciu

6

Ján Čarnogurský:

Kniha, ktorá predvídala francúzske „NIE“

7

Slavomír Michálek:

Poslední vojáci studené vojny

8

Katarína Hradská: Trápenie s dejinami alebo dejiny trápenia?

9

Eva Gajdošová: Tanec z listu

10

Monika Mikušová:

Viete, čo je to fotografia?

10

Ingrid Hrubaničová: Jazykoví bezdomovci

11

Petra Zemanová:

Všemohúca komunikácia/Mlč a počúvaj

12

Ivan Žucha:

Psychoterapeuti a psychoterapia

12

Ivan Žucha: Porovnávanie ako prieskum

12

Ivan Žucha: Tri interpretačné hry

12

Dagmar Košťálová:

O Irene Brežnej trochu inak

14

Peter Darovec: Dan Brown a tí ostatní

15

Soňa Pašteková:

Kultúrny fenomén Dostojevskij

16

Polemika: Obrana Neubauerova

17

Elena Akácsová: Nečakané hodnoty

ukryté v poklesnutej literatúre

18

Martina Nemethová: Tehulky

19

Sylvia Porubánová:

O (nielen) letnom čítaní

20

Zuzana V. Očenášová:

600 viedenských stôp nad hladinou
Jadranského mora

21

Máriu Kopcsay:

Strhujúci príbeh v stĺpcoch s číslami

22

Laco Kerata:

Návod na obsluhu – všadebol prítomný

23

Celoživotní sprievodcovia

Kristíny Magdolenovej

24

9 771 336 558 008

O rómskom holokauste nehovorili

Druhého augusta si svet pripomína Spomienkový deň rómskeho holokaustu. Zo zoznamu kníh, ktoré vyšli v češtine alebo slovenčine, vyplýva, že o osudoch slovenských Rómov počas vojny vyšlo šesť vedeckých monografií. Dve sú písané ako „klasické“ historiografické práce a štyri knihy sú založené na osobných svedectvách Rómov.

Nie je náhoda, že orálna história, autobiografické rozprávania, slúžia ako zdroj poznania rómskeho holokaustu na území Slovenskej republiky. Orálna história sa vždy využívala nielen ako nový historický prameň, ale aj ako spôsob odhaľovania, získavania a komunikovania vedomostí nedominantných skupín. Vplýva tak emancipačne na skupiny a jednotlivcov a zároveň demokratizuje historický diskurz. (Monika Vrzgulová, ktorá aktívne participovala na výskume v rámci projektu Osudy tých, ktorí prežili holokaust, pripomína, že niekoľkí svedkovia tejto traumatickej skúsenosti rozprávali o svojich skúsenostiach po prvýkrát a mnohí boli vďační za možnosť porozprávať svoj príbeh.) Existujú však aj ďalšie dôvody, prečo v poznaní rómskeho holokaustu dominuje tento prístup a prečo sa donedávna na Rómov pozeralo ako na ľudí bez histórie.

Nedostatok vedomostí o situácii Rómov počas vojny sa niekedy pripisuje rómskemu „umeniu zabúdať“. Isabel Fonsecová v hádanku najznámejšej populárno-vedeckej monografii o Rómoch Pochovajte ma po stojačky píše o spomínaní Rómov na druhú svetovú vojnu takto: „Židia reagovali na prenasledovanie a rozháňanie neuveriteľnou schopnosťou pamätať si. Rómovia so svojou zvláštnou zmesou fatalizmu a ducha zvýšili zabúdanie na umenie.“ Okrem toho, že tento pohľad romantizuje Rómov, príliš pripomína psychiatrické spracovanie traumatických spomienok, ktoré fungujú na individuálnej rovine, ale nie sú použiteľné pre skupinovú rovinu. Spoločnosti si vždy selektívne vyberajú svoju minulosť.

Zároveň je toto vnímanie etnocentrické. Chronologická lineárna a logicky usporiadaná história, ktorá tvorí súčasť našej historickej pamäti, je charakteristická pre dominantné naratívy, najmä tie, ktoré sú spojené s národnými dejinami. Je tak dôsledkom histórie, vzťahov, kultúry a najmä pozície v spoločnosti. Konec koncov, ja osobne viem viac o pohybe frontov počas druhej svetovej vojny, ako viem o živote v rodnom Bardejove počas vojny. Takisto viem viac o SNP ako o svojich starých rodičoch v tej dobe. To, že Rómovia neusporiadali svoje naratívy do tejto formy, neznamená, že jediné, čo sa po druhej svetovej vojne zmenilo, je absencia zabitých (podľa odhadov zomrelo počas vojny okolo pol milióna Rómov, čo predstavuje asi 30 percent vtedajšej populácie).

Navyše, z politického hľadiska je takéto uvažovanie extrémne nebezpečné a som presvedčený, že Fonsecová to takto nemyslela. V prípade Slovenska, ktoré má problém vyrovnat sa so svojou minulosťou, takýto prístup znova odvracia pozornosť od kriminálnej viny páchatelov represálií na ich obete. Je iróniou, že ako prví odmietajú historickú kolektívnu zodpovednosť práve tí, ktorí prisudzujú kolektívne (vrodené) vlastnosti a zámery Rómom. Zároveň to odvracia pozornosť od pokračujúcej diskriminácie Rómov na Slovensku po vojne, ktorá v konečnom dôsledku znamenala aj zamlčovanie osobitých skúseností Rómov s vojnou. Je jasné, že majorita akéhokoľvek druhu nemá vo všeobecnosti potrebu skúmať, pripomínať a rozširovať vedomosti o skúsenostiach menšiny – najmä tej, ktorú by najradšej úplne asimilovala. Nielenže alternatívny pohľad na skutočnosť robí hegemoniu majority, ale v prípade rómskeho a židovského holokaustu vedie k nepríjemným otázkam týkajúcich sa ideológie, osobnej odvahy a zodpovednosti, našich kultúrnych tradícií, ktoré to umožnili, ako aj otázok pokračujúcej diskriminácie.

Otvorená a skrytá diskriminácia a marginalizácia Rómov po druhej svetovej vojne je nepochybne jednou z hlavných príčin zúfalého stavu poznania perzekúcií Rómov. Paradoxne, aj keď je nedôvera voči Rómom, Sintiom, Cigánom a kočovníkom v Európe všeobecne prítomným javom, na rozdiel od homofóbie, islamofóbie, sexizmu či antisemitizmu nie je na tento jav ani v ľudsko-právnej terminológii zaužívaný pojem.

Na rozdiel od organizovaného vražďovania Židov, definovaného v „konečnom riešení“, je možné vnímať protirómsku politiku ako zintenzívnenie opatrení, ktoré začali vo väčšine krajín už pred druhou svetovou vojnou. Napríklad v predvojnovom Československu zákon z roku 1927 označil Cigánov za asociálov a zaviedol špeciálne preukazy. Počas vojny boli represálie vo väčšine európskych krajín ponechané na lokálne authority, kolaborantov a na vyvražďovanie špeciálnymi jednotkami. Dokonca, ako hovorí Ian Hancock, autor knihy *My, rómsky národ*, najnovšie výskumy poukazujú na prenasledovanie Rómov aj v tzv. neutrálnych krajinách. Že nešlo o „náhodu“, ale o systematické proticigánske represálie, svedčí aj fakt, že do Auschwitzu boli deportovaní v roku 1943 vojaci Wehrmachtu, ktorí bojovali na ruskom fronte, ale Centrom pre rasový výskum boli identifikovaní ako Cigáni. Keďže však väčšina Rómov zahynula mimo táborov (v juhoslovenskom Jasenovaci zahynulo približne 80 000 Rómov a v Auschwitzi 23 000), vedomosti o týchto zverstvách ostali často len v pamäti ľudí, náhodných svedkov, okolitých obyvateľov a nie v dokumentoch. Aj z tohto hľadiska sú osobné svedectvá jednoznačným zdrojom poznania a orálna história prirodzenou metódou na skúmanie tohto fenoménu. Ironické je, že aj v používaní osobných svedectiev Rómov pri denacifikačných procesoch sa odrazila pokračujúca diskriminácia, stereotypy a mýty o Rómoch. Ešte v roku 1977 pri jednom z takých procesov popredný nemecký

Je iróniou, že ako prví odmietajú historickú kolektívnu zodpovednosť práve tí, ktorí prisudzujú kolektívne (vrodené) vlastnosti a zámery Rómom.

„ciganológ“ Arnold Herman vyhlásil, že „aj keď nechcem povedať, že správy získané od prenasledovaných cigánskych svedkov sú klamstvami, faktom ostáva, že počas storočí útlaku si naši Cigáni vytvorili zory správania, ktoré im umožnili prežiť tak, aby napríklad odpovedali na otázku to, čo si myslia, že chceme počuť“.

Počas storočí nedôvery medzi majoritným obyvateľstvom a Rómami si mnohé rómske skupiny vytvorili kultúru, ktorá (podobne ako jej ekvivalenty v iných spoločnostiach) definovala nielen vzťahy vo vnútri komunit, ale aj voči väčšinovému obyvateľstvu. Keďže pre väčšinu Rómov v Európe diskriminácia pokračovala aj po vojne, predstavoval holokaust možno najväčšiu, ale predsa len ďalšiu v rade porôb. Táto pokračujúca nedôvera viedla tiež k tomu, že väčšina Rómov nemala potrebu rozprávať gadžom o svojich skúsenostiach.

Postavenie Rómov ukazuje na ďalší dôvod, prečo nám samotní Rómovia tak málo rozprávali o svojej skúsenosti a prečo toto poznanie dnes závisí od autobiografických rozprávání. Keď sa pozriete na fotky v osvieňčimskom Múzeu holokaustu, tak skoro všetky fotky a objekty, ktoré sú v rómskej časti, sa týkajú strednej rómskej vrstvy. Van Baar v ešte nepublikovanom článku poukazuje na to, že takéto zobrazenie nivelizuje skúsenosti Rómov a ich postavenie v jednotlivých krajinách v predvojnovom období, ktoré sa líšilo od krajiny ku krajine. Na druhej strane absencia trojrozmerných artefaktov je priamym dôsledkom marginálneho po-

Rómsky pár v koncentračnom tábore Belzek, foto archív K&S

stavenia Rómov, Sintiov a kočovníkov v predvojnovom období, izolovanosti od majoritnej populácie vo väčšine európskych krajín, nízkej miery vzdelania a malej strednej vrstvy. Samotná výstava v Auschwitzi aj ďalšie poznanie o predvojnovom a vojnovom období sa tak nemôžu spoliehať na trojrozmerné objekty a stávajú sa závislými od osobných svedectiev a memoárov.

Jeden z takýchto rómskych memoárov pochádza zo Slovenska. Je to súčasne jeden z mála zdrojov o živote Rómov v predvojnovom období v Európe, ktorý nepochádza od gadžov. Elena Lacková, rómska spisovateľka a aktivistka, patríla medzi tých, ktorí nechceli, aby sa za-

rómskej identity ako celoeurópskeho národa bez exkluzívneho národného územia. Holokaust Rómov bol celoeurópsky fenomén, ktorý sa možno líšil v partikulárnych praktikách v jednotlivých krajinách, no nelíšil sa vo svojom ciele. Stáva sa tak jednotiacim prvkom všetkých Rómov v Európe. Aj preto možno od druhej polovice sedemdesiatych rokov sledovať nárast vedomostí o rómskom holokauste spolu so zvýšeným úsilím Rómov dožadovať sa svojich práv. Napríklad už spomínaný americký rómsky aktivista Ian Hancock, profesor lingvistiky na univerzite v Texase, je nielen jedným zo zakladateľov Medzinárodnej rómskej únie, ale ho prezident Clinton vymenoval za rómskeho predstaviteľa do výboru pre Pamätné múzeum holokaustu vo Washingtone.

To ma privádza k poslednému bodu, prečo sa o rómskom holokauste dozvedáme až teraz. Na základe pomerne slabých poznania rómskej kultúry v predvojnovom období vo všeobecnosti tento argument len načrtnem. Počas svojej histórie si rómske komunity vyvinuli kultúru, ktorá nielen definovala vzťahy medzi nimi a Nerómami, ale i medzi jednotlivými rómskymi skupinami, medzi mladými a starými, mužmi a ženami atď. Mnohé tieto praktiky a pravidlá boli počas vojny porušené. Nútená sterilizácia žien v krajinách patriacich do hitlerovského Nemecka znamenala sociálnu smrť pre ženy, najmä z kočovných komunit. Zhromaždenie Rómov, Sintiov, Cigánov a kočovníkov na území ohraničených táborov – skupín, ktorých predstavitelia by možno vôbec neprišli do kontaktu alebo len

Keďže pre väčšinu Rómov v Európe diskriminácia pokračovala aj po vojne, predstavoval holokaust možno najväčšiu, ale predsa len ďalšiu v rade porôb. Táto pokračujúca nedôvera viedla tiež k tomu, že väčšina Rómov nemala potrebu rozprávať gadžom o svojich skúsenostiach.

za určitých podmienok – porušilo ďalšie tabu. Život v koncentračnom tábore tiež porušil prísne pravidlá hygieny, pohostinnosti a intímnosti. Pravdaže, prísnosť týchto pravidiel sa líšila. Možno boli menej prísne v usadených komunitách východnej Európy a prísnejšie u kočujúcich Rómov a Sintiov. Zároveň v mnohých týchto komunitách existovalo a existuje silné tabuizovanie rozprávania o smrti a najmä o mŕtvych. Rómovia, Sintiovia a kočovníci majú mno-

ho príbehov, anekdot a pesničiek, ale tieto neboli nikdy explicitne o histórii skupiny a najmä nikdy o človeku, ktorý umrel. Koncentračné tábory a miesta masových poprav tak boli vnímané nielen ako gadžovské (ktorým práve preto nemali chuť rozprávať), ale aj miestami mŕtvych. Možno aj toto je časť odpovede, prečo si ľudia, ktorí prežili a tým stratili nielen svojich blízkych, ale cez porušenie jasných pravidiel aj samotnú istotu svojej kultúry, nechceli pripomínať utrpenie, ktoré podstúpili. Na tieto represálie sa spomína až teraz, na sklonku ich života, keď v rómskom verejnom živote dominujú predstavitelia, ktorí vyrastali v iných podmienkach, po celorómskom spracovaní kataklizmy, ktorá zničila zmysel mnohých predvojnových kultúrnych praktík.

Kruh sa uzatvára: holokaust rozbil praktiky, ktoré najprv blokovali rozprávanie o perzekúciách a v ďalších generáciách tým umožňuje o tomto utrpení rozprávať. Prispieva tak k integrácii Rómov, aj keď na radikálne inom základe ako pred vojnou. Rómsky holokaust tak prináša novú celoeurópsku poholokaustovú dimenziu. Až donedávna sa v celej Európe popieralo – cez neakceptovanie špecifických rómskych skúseností s vojnou – právo Rómov na ich vlastnú minulosť a rozprávanie o nej nám všetkým. Zároveň každá spomínajúca komunita (aj tá celoslovenská) je najmä komunitou morálnou: definuje, s kým máme niečo spoločné a čo je legitímna spomienka. Nezaujím o rómsky holokaust zo strany oficiálnej historiografie, chýbanie pamätných miest, popieranie práva Rómov vypo-

Martin Fotta

O filozofii, teológii a politike

- ▲ Patricia Altenbernd Johnson
- ▲ **Gadamer**
- ▲ Preklad Martin Muránsky
- ▲ Vydavateľstvo PT 2005
- ▲ 106 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Ivana Noble
- ▲ **Po Božích stopách**
- ▲ CDK 2004
- ▲ 327 strán
- ▲ 479 Sk

- ▲ **Európa hodnôt**
- ▲ CEP 2004
- ▲ 193 strán
- ▲ 120 Sk

Niekedy ma zamestnáva predstava, ako by to bolo, keby tak do nášho sveta prišiel niekto celkom iný. Všetci sme prišli na svet ako deti a pomaly sme si zvykli, takže sa nám náš svet, náš život stal celkom samozrejím. Ten-to hosť by však k nám prišiel ako dospelý a bol by iný. Ako by sa asi rozvíjal náš rozhovor? Dokázal by spochybniť naše predstavy, naše návyky? Dokázal by nás vytrhnúť z našej samozrejmosti? Alebo by sme ho, naopak, my privedli k poznaniu, že to je práve tak, ako to je a nemôže to byť inak.

Od čias starých Grékov sa medzi nami, alebo dokonca už v nás samotných, traduje Parmenidova predstava, že „je a nemôže nebyť“. Týmto ťažko zrozumiteľným slovom potichu naopak všetci rozumieme. Nič nové pod slnkom, všetko sa točí v kruhu – hovorili sme neskôr latinsky. Aj keď je svet plný premien, v jeho hĺbke, v jeho podstate vládne pokoj. Podstata zostáva rovnaká, v podstate je to tak a tak, v podstate sa svet nemení. Všetky pohyby popísané doteraz vo vede sú stacionárne – povedal v 20. storočí nositeľ Nobelovej ceny za chémiu I. Prigogine.

Spolu s Parmenidom sa na začiatku filozofie mihol síce aj Herakleitos, ktorý bol fascinovaný práve premenami. Nikdy nevstúpiš dvakrát do tej istej rieky – pamätáme si od neho. Ale spomíname si to len akoby na obveselenie. Aj keď sa filozofia zrodila z „úžasu“ a na jej začiatku boli aj nepokojné Sokratove otázky, postupne sme sa zamilovali predovšetkým do odpovedí, v poznaní sme budovali zložité systémy a boli sme hrdí na to, čo vieme, na to, že vie-

me. Sokratove slová o tom, že nič nevieme, sme rýchlo zabudli alebo aspoň vytesnili z pamäti. Nechceli sme nikoho spochybňovať, nikoho znepokojovať, ani sami seba. Až po dlhých storočiach prišiel v Európe znova Descartes, aby nám povedal, že aspoň raz v živote musíme zapochybovať o všetkom, a neskôr Kant, ktorý zbadal, že náš rozum sa vznáša nad priepasťou, aby nás nakoniec M. Heidegger privedol znova k tej celkom pôvodnej otázke bytia.

Odrazu sme aj my moderní ľudia dospeli k úžasu nad bytím, nad tým, že vôbec niečo je. Bytie už nie je samozrejmosť. Skončil sa akoby jeden vek a všetko, čo bolo s ním spojené. Filozofia hovorí o konci metafyziky. Kant ešte o nej vo svojej Kritike čistého rozumu hovorí, že „je staršia ako všetky ostatné disciplíny a udržala by sa, aj keby všetky mal pohltiť pažerák nejakého všetko ničiaceho barbarstva“. A predsa to vyzerá tak, že jej éra sa už skončila. Nietzsche dokonca hovorí o smrti Boha. Toho Boha, ktorý bol doteraz nielen stvoriteľom sveta, ale aj základom celej skutočnosti a myslenia. V tomto zmysle sa hovorilo o takzvanej onto-teológii. Teológii, ktorá zakladala ontológiu. To všetko je dnes už minulosťou. Základ, na ktorom stál doterajší svet, sa nám preboril pod nohami. Zostáva nám už len nihilizmus? Zostávajú nám už len konkrétne témy a drobné radosť života, ktoré aspoň nachvíľu dokážu zamestnať našu myseľ a naplniť naše srdce? Alebo je to pre nás, naopak, výzva k zásadnej premene, obnove myslenia či zmýšľania?

Mnohí ľudia už naozaj rezignujú. Jedni sa pokúšajú doslova prezabávať k smrti, iní sa pokúšajú zachytiť niekto- rej z tých veľkých tém, ako je národ, veda, technika či kultúra a dodať im akoby absolútnu hodnotu.

U iných takéto miesto zaujala politika, najmä v súvislosti s poslednými hlbokými premenami vo svete a v Európe. Nie je však aj toto priveľmi plytký, priveľmi slabý motív pre život? A ak je to prislaby motív pre život, nie je to nakoniec priveľmi slabý motív aj pre samu politiku? Nie je aj posledný

Hovoríme, že Európa musí vzniknúť ako Európa hodnôt. Vieme však, čo tým myslíme? Nie je to iba fráza, ktorá má aspoň na chvíľu zakryť skutočnú krízu západného vedomia?

vývoj v Európe práve prejavom tejto duchovnej, existenciálnej núdze?

Jednotná Európa zrejme nevznikne, ak pre ňu nenájdeme aj tie hlbšie, poctivejšie dôvody. Také dôvody, pre ktoré budeme vedieť prinášať aj obeť. Európa sa pre nás musí stať niečím viac, niečím hlbším a osobnejším, nielen priestorom ekonomickej prosperity. Ani strach o silných konkurentov zjavne nedokáže založiť trvalejšie spoločenstvo Európy. Dokonca ani obava o bezpečnosť nemá dostatočnú silu, aby nás zjednotila. Ten dôvod musí byť skrz naskrz pozitívny, niečo, čo bude zakladať skutočnú identitu, nakoniec nielen v Európe, ale aj vo svete.

Zoči-voči tejto výzve hovoríme často o Európe hodnôt. Hovoríme, že Európa musí vzniknúť ako Európa hodnôt. Vieme však, čo tým myslíme? Nie je to iba fráza, ktorá má aspoň na chvíľu zakryť skutočnú krízu západného vedomia?

Reč o hodnotách často vyvoláva dojem, akoby išlo o niečo celkom samozrejmé, akoby šlo iba o vymenovanie základných hodnôt a stanovenie ich

Marek Ormandik, z cyklu Večera, 1998, www.ormandik.sk

hierarchie. Potom by takéto hodnoty mohli poskytnúť nášmu životu základnú orientáciu a nášmu konaniu celkom konkrétne ciele. Také jednoduché to však nie je.

Odkiaľ sa vlastne hodnoty berú, odkiaľ pochádzajú? „Možno ich poznať? Alebo možno poznávať iba fakty, ktoré potom ‚iracionálne‘ hodnotíme? Je hodnotové spoločenstvo iba spoločenstvom iracionality? Ak nie, v čom spočíva racionalita hodnôt?“ pýtal sa Carl F. von Weizsäcker vo svojej antropológii s príslovečným názvom Záhrada ľudského (Garten des Menschlichen) už v roku 1977.

Už niekoľko storočí budujeme západnú kultúru predovšetkým na poznaní. Od čias osvietenstva nechceme už prijať nijakú autoritu okrem autority poznania. Autority, ktoré nespĺňajú toto kritérium, sa ocitli v hlbkej kríze. Predtým vychovávalo Európu predovšetkým kresťanstvo, poznanie kresťanstva však bolo založené na tradícii a hierarchii. Jeho poznanie pochádzalo zo zjavenia a jeho stabilita z autority. Z osvietenstva vyrástla, naopak, moderná veda, veda je však z metodických dôvodov nehodnotovým poznaním. Poznávania hodnôt sa z metodických dôvodov zriekla. Veda sa však stala vládnucim poznaním, spomínaný Weizsäcker dokonca hovorí – vládnucim náboženstvom našej doby. Z osvietenstva vyrástla aj moderná spoločnosť,

Hovoríme, že Európa musí vzniknúť ako Európa hodnôt. Vieme však, čo tým myslíme? Nie je to iba fráza, ktorá má aspoň na chvíľu zakryť skutočnú krízu západného vedomia?

moderná demokracia. Na chvíľu dokázala vyvolať k životu doslova náboženské energie. Postupne však čoraz viac odhaľuje svoj formálny, procedurálny charakter. Filozof práva Bockenforde preto mohol už v polovici minulého storočia povedať, že demokracia žije z rezerv, ktoré sama nevytvára.

Veda teda o hodnotách nehovorí a demokracia ich nevytvára. To je hádam najviditeľnejší výraz krízy našej doby. Kto ich dokáže autenticky poznať, kto ich dokáže tvoriť? Myslím, že tieto otázky možno bez zveličenia považovať za otázky prežitia našej modernej kultúry.

My na Východe musíme všeličo ešte dobíhať, musíme znova nadviazať spojenie s európskym myslením a už musíme zápasíť aj s krízou modernej západnej kultúry. To naozaj nie je ľahká situácia, nečudo preto, že u nás je tá kríza ešte hlbšia. Ak sa však z nej máme dostať, musíme aj u nás rozvinúť autentické myslenie a aj autentický politický rozhovor. Uzavrieť sa, vrátiť sa späť k prekonaným formám mysle-

nia by bol fundamentalizmus, ktorý by nám dlhodobo určite uškodil. Je preto veľmi povzbudzujúce, keď sa aj u nás, napriek všetkej núdzi, rodia iniciatívy takéhoto otvoreného myslenia a dialógu.

V roku 1995 vzniklo na Slovensku ako občianske združenie Teologické fórum. Toto fórum existovalo ako voľné združenie už pred politickými premenami v roku 1989. Jeho ambíciou je aktualizovať výsledky teologickej práce v reálnom živote, skúmať aktuálne problémy a reagovať na dôležité spoločenské udalosti. Teológiu rozumie ako

Gadamer ukázal, že sa hermeneutickej otázke nemôže vyhnúť ani samotná novoveká veda. Nadväzuje preto práve na kritické body samotnej vedy a hľadá tie skúsenosti s pravdou, ktoré prekračujú oblasť kriticky kontrolovanú vedeckou metódou.

tvorivý a kritický prejav viery, ktorý treba žiť v dialógu s moderným myslením, politikou a kultúrou. Podobne vzniklo v roku 1997 aj Centrum pre európsku politiku. Chce poskytovať informácie o hodnotových, politických a ekonomických aspektoch európskej integrácie a o ich vplyve na Slovensko. Tieto dve organizácie organizujú už niekoľko rokov sympóziá pod spoločným názvom Európa hodnôt. Výsledky tejto práce možno nájsť v zborníku, ktoré toto centrum vydalo v roku 2004 pod názvom Európa hodnôt. Je to záznam prednášok a diskusií zo šiestich sympózií, ktoré skúmali otázku hodnôt z filozofického, náboženského, ekonomického a politického pohľadu.

V úvode knižky sa dočítame: „K starým autoritám sa po osvietenstve už vrátiť nemôžeme, musíme preto rozvíjať nielen komunikačné prostriedky, ale aj komunikáciu, musíme sa odvážiť na taký vážny rozhovor vo svete, v ktorom bude znova možné hovoriť opravdivo nielen o spravodlivosti, ale aj o dobre, spolupatričnosti a solidarite: o hodnotách. Do takéhoto rozhovoru si nemôžeme vziať nijakú inú výzbroj, iba elementárnu dôveru, že my ľudia sa predsa raz musíme dorozumieť aj v tých najvážnejších, najľudskejších otázkach...“ Vydavatelia poskytli tento zborník verejnosti v nádeji, že vyvolá nielen kritiku, ale najmä chuť pokračovať v tomto neľahkom rozhovore.

V roku 2004 vyšla aj kniha Ivany Noblovej so zaujímavým názvom Po Božích stopách. Ivana Noble prednáša teológiu na Evanjelickej teologickej fakulte UK v Prahe. Kniha uvádza takmer do všetkých tém modernej teológie. Už názov napovedá, že tu nejde o niekdajšie sebavedomie, keď sme Boha vedeli suverénne dokazovať. Aj teológia sa

stala v poslednom čase skromnejšou, musí sa obnoviť akoby od základov. Preto sa musí kriticky vyrovnávať so svojimi základnými pojmami, so zjavením, s autoritou, náboženskou skúsenosťou a najmä s otázkou poznania v teologickom myslení. Najmä v tejto poslednej otázke sa znova stretá s filozofiou. Dnes je to predovšetkým filozofia dejín a takzvaná hermeneutická tradícia vo filozofii. Znova sa ukazuje, ako blízko k sebe stoja tieto dve disciplíny aj vo svojej rivalite. Spoločne zápasia o objasnenie tých najzákladnejších pojmov našej kultúry.

Aj sama filozofia však stojí pred veľkou výzvou. Filozofia by stratila spoločenskú relevanciu, keby sa uzavrela pred náboženskými témami. Filozofia chcela odjakživa hľadať orientáciu nielen vo vonkajšom svete, ale aj v živote. Uprostreď minulého storočia to bol predovšetkým existencializmus, neskôr filozofia dejín a hermeneutika a hermeneutiku preslávili predovšetkým filozofi P. Ricoeur a H. G. Gadamer. Od Ricoeura už vyšlo v češtine viacero vecí, na preklad Gadamerovej Hermeneutiky však stále ešte čakáme. V edícii filozofických osobností však vyšiel v tomto roku aspoň jeho drobný portrét od Patricie Altenberndovej Johnsonovej.

Takto sa postupne budeme môcť zoznamovať s filozofiou, ktorá znova kriticky objavuje také pojmy, ako je autorita, tradícia a predovšetkým to myslenie, ktorému „nejde primárne o výstavbu toho ‚istého‘ poznania, ktoré zodpovedá metodickému ideálu vedy – a predsa ide aj tu o poznanie a o pravdu“ – hovorí Gadamer vo svojej Hermeneutike. Zoči-voči nadvláde novovekej vedy aj vo filozofickom poznaní je legitímnosť tejto otázky zdanlivo spochybnená. Gadamer však ukázal, že sa tejto hermeneutickej otázke nemôže vyhnúť ani samotná novoveká veda. Nadväzuje preto práve na kritické body samotnej vedy a hľadá tie skúsenosti s pravdou, ktoré prekračujú oblasť kriticky kontrolovanú vedeckou metódou. Pokúša sa o takú skúsenosť s pravdou, ktorá je nielen filozoficky doložená, ale je dokonca sama spôsobom filozofovania. Táto identita poznania a skúsenosti je však známa aj v teológii. Možno je to aj cesta k obnove našej kultúry.

Imrich Sklenka

Foto archív K&S

Chceme veriť, že sme svätý národ

„Kedysi sa na dedine merala kultúrnosť a jej výška podľa toho, kto mal aké kone a voly. A to zostalo. Dnes sa kultúrnosť meria veľkosťou majetku, auta, druhom mobilného telefónu,“ vysvetľuje pozadie ne/kultúrnosti Slovákov Soňa Kovačevičová. Nápadne čulá a elegantná etnografka, ktorá do vedeckého sveta vstúpila po roku 1948, celý svoj profesionálny život zasvätila výskumu ľudovej kultúry Slovenska. Hoci na pôdu Národopisného ústavu SAV vstúpila vďaka „honu na čarodejnice“ celkovo trikrát a prežila si „svoje“, necítiť v jej slovách, i pre jej humor, ani náznak zatrpknutosti a nenávisti.

Pôvodne ste študovali germanistiku a romanistiku, prečo ste sa rozhodli študovať aj etnografiu, či presnejšie v tom čase národopis?

Veľmi jednoducho. V germanistike a romanistike sme totiž museli študovať staré kultúrne dejiny Germánov a Románov. Románi by boli ešte ušli, ale pieseň o Niebelungoch mi doslova pila krv. Za vojny bola totiž na fakulte nemčina privilegovaná. Tak som si povedala, prečo sa ja mám nimi zaoberať, vykašlem sa na to a budem študovať niečo, čo mi je bližšie. Vybrala som si teda národopis, ku ktorému som si pribrala archeológiu a dejiny umenia. No kvôli absolutoriu som musela dokončiť aj spomínanú germanistiku a romanistiku. Ako sa však ukázalo, dostala som sa z dažďa pod odkvap.

Prečo?

Dovtedy sme totiž mali kontakty s Prahou, prednášali nám ruskí formalisti, ktorých poslali po roku 1941 domov. Na katedru etnografie prišiel nemecký profesor prednášajúci führerovskú politiku, ktorý sa snažil dokázať, pokiaľ až siahla germánsky kultúrny vplyv. Takže sme nakoniec na jeho prednášky ani nechodili a študovali sme v kaviarňach, kde nám docenti a starší kolegovia vysvetľovali nové veci, ktoré k nám prichádzali najmä zo Švajčiarska prostredníctvom kníhkupectva a vydavateľstva Borový. Zo štrukturálnej metódy som nakoniec napísala doktorandskú prácu. Keď som ju obhájila, povedali mi, že sa štrukturálnou metódou zapíšem do dejín a budem mať najlepšie umiestnenia. Osud však chcel inak. Po roku pôsobenia

v Národopisnom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave ma preradili do výroby. Bolo to v období po roku 1948, keď nastala línia buržoázneho nacionalizmu.

Takže vám predsa len tá doktorandská práca zabezpečila budúcnosť...

To áno. Stala som sa skladníčkou, odtiaľ som išla do SLUK-u do krojovej dielne a po troch rokoch som sa opäť vrátila do akadémie. Vymysleli sme si s jedným starším profesorom metódu, ako so svojimi prácami obstať pred vtedajším režimom – v úvode a v závere sme citovali Rusov a marxizmus-leninizmus a v jadre sme písali dejiny ľudovej kultúry. No čert nespál a v roku 1958 sa začal hon na bosorky. Vtedajší minister štátnej bezpečnosti

Bacílek vymyslel, že biele goliere sú zhubou národa, chcú naoktrojovať buržoázne smery a začal inteligenciu prenasledovať. Tentoraz som však neputovala do výroby, ale do dokumentácie Pamiatkového ústavu, kde som mala k dispozícii celú dokumentáciu o pamiatkach Slovenska. Vďaka tomu som poznala všetky dediny na Slovensku. V Pamiatkovom ústave sa mi doslova otvorili dejiny našej kultúry. Podobne ako ja boli v ústave „odložení“ pani doktorka Günterová ako pamiatka Nemcov na Slovensku, Martin Kusý ako nedostatočne marxistický architekt a mnohí iní. Boli sme naozaj veľmi dobrá zostava. V tom čase sa začal písať Súpis pamiatok na Slovensku. Keď však bol hotový, nastal problém s jeho vydaním, pretože v ňom bolo veľa kostolov.

Nakoniec však súpis vyšiel. Na čom ste pracovali po jeho vyjdení, čomu ste sa venovali? Stále ľudovej architektúre?

Medzitým prišlo obdobie Dubčeka a ja som sa opäť dostala do akadémie. Dali mi robiť Etnografický atlas Slovenska. Práca na ňom trvala dvadsať rokov. Vedela som, ako detailne pracovali na podobných atlasoch v Maďarsku, Poľsku či Švajčiarsku. Bola som milo prekvapená, že aj napriek môjmu pôvodu ma z akadémie púšťali do sveta, aby som pochodila a zoznámila sa s európskymi národopisnými centrami. My sme k spracovaniu atlasu pristúpili podobne ako Švajčiari, ktorí skúmali všetky etnicity u nich žijúce. Okrem toho po šesťdesiatom ôsmom bola situácia, keď chcel každý niečím prispieť k tomu, aby

z kultúry niečo zostalo. Kdekoľvek sme prišli, miestny rozhlas vyhlásil, že prišli takí a takí, že im treba pomôcť, takže ľudia vo všetkých lokalitách Slovenska nám vychádzali v ústrety. Veď to aj bola práca o ich kultúre.

Atlas bol obrovským projektom, práca na ňom určite nebola jednoduchá. Tušili ste, čo bude obnášať?

Práca na atlase bola veľmi pekná, no dvadsať rokov je dvadsať rokov. Mala som na starosti stosedemdesiat ľudí. Preto som medzitým, aby som si trochu vydýchla, robila aj iné menšie práce. Na výskum sme využívali v inojazyčných prostrediach aj študentov, ktorí daný jazyk ovládali, alebo sme spolupracovali s tamojšími múzeami. Napríklad na východnom Slovensku si rusínske múzeum zmapovalo svoje rusínske dediny, Nemcov sme trochu kamuflovali, pretože tí už boli v rámci Benešových dekrétov dávno vystavovaní, preto sme skúmali okolité dediny. Výskum sme nerobili len popisne, ale analyticky. Hoci sme si mali všímať len robotnícku triedu, mapovali sme všetky sociálne vrstvy na dedine. Navyše, a to neviem dodnes pochopiť, nám ostatné ústavy akadémie veľmi pomáhali. Napríklad literárnovedný ústav robil témy, ktoré sa týkali literatúry, divadla a pod.

Pravdepodobne každý cítil, že tu nejde len o politickú objednávku, ale o dôležitú vec, v prípade atlasu aj o niečo, čo tu zostane.

Asi bol každý presýtený politikou. Jazykovedný ústav nám tiež veľmi pomáhal, no oni mali tendenciu zabraňovať používaniu niektorých lokálnych názvov ako spisovných. Vadili sme sa s nimi, ale bolo treba nájsť spoločnú cestu. Ďalším nápomocným nám bol geografický ústav, ktorý už pred nami vydal Atlas slovenskej republiky a podnik Slovenská kartografia poznal všetky nové kartografické metódy, preto naše „pokecy“ vedeli previesť do kartografického stvárnenia. A to bola krásna práca. Nebolo v nej žiadne politikum, hoci sa to dialo v dobe normalizácie. Bolo to odporné obdobie, no akadémia si uvedomila, že vydaním troch atlasov (etnografického, geografického a jazykového) sa vyplní jedna veľká diera o kultúre Slovenska. V rámci Európy sa nám atlasom dostalo veľkej pocty, najmä u Poliakov, Nemcov, Švédov, pretože mnohí len s ťažkosťami napredovali.

Atlasom sme vlastne poukázali na to, že slovenská kultúra je špecifická nielen tým, že je slovenská, ale že kooperuje s Nemcami, Maďarmi, Poliakmi, že nasala do seba prvky ich kultúry. Samozrejme, že sme boli hneď nacionalistami obvinení, že sme ubrali slovenskosti. Ale veď tolerancia musela byť! Veď napríklad na Spiši v jednej dedine spolu žili Slováci, Ukrajinci, Rusíni, Nemci, Cigáni, Židia! Poukazovalo sa na to, že Nemci rozptúali druhú svetovú vojnu. No ale Nemci žili na Spiši osemsto rokov, ktoré bolo treba analyzovať, nie tridsiate roky a svetovú vojnu! Po nej bola vyhlásená kolektívna vina a došlo k ich odsunu. Mnohí, chudáci, ani nevedeli prečo.

To je dodnes otvorená rana...

Slovensko je špecifické. Tu sa nič neurobí do dôsledkov. Do ruky sa mi dostala kniha spomienok deportovaných Nemcov do Porúria a dolného Saska. A v nej profesor, ktorý v tom vojnovom období bol na Slovensku fašista, sa tam zrazu „prerodil“ a píše, že všetko, čo vyskúmal u týchto deportovaných Nemcov, je veľmi blízke slovenskému etniku a mohlo to vzniknúť len vo vzájomnom spoľužití. To sú tie dejinné zvraty. Ľudia, ktorých deportovali, sa mali v Nemecku omnoho lepšie

– dostali odškodné a keď išli do penzie, ako baníci si žili v Nemecku lepšie ako na Slovensku.

Ja som neskôr v práci o karpatských Nemcoch napísala, čo všetko priniesli slovenskému etniku. Napríklad levočský dóm, stavaný pre mešťanov, do ktorého chodili Slováci z celého okolia,

Foto archív K&S

formoval celé kultúrne prostredie. Aj môj otec, hoci pochádzal z Liptova, aby nemusel študovať po maďarsky, chodil na nemecké gymnázium do Kežmarku. Lebo tu i v Levoči sa na gymnáziu vyučovala aj slovenčina. O tom i o inom sa však nikde nepíše. Tieto gymnáziá mali výborné knižnice a mládenci, ktorí ich absolvovali, mali otvorené cesty na najlepšie vysoké školy – v Berlíne, Prahe, vo Viedni. Profesori, ktorí tam vyučovali, boli na vysokej úrovni, neboli pošahaní nacizmom ani náboženstvom.

Mináčovci oklieštili kultúru nášho územia na rurálnu – na potomkov pastierov oviec. Nenarážali ste na tento fakt?

Vôbec nie. Mám jednu tézu a tú obhajujem spolu so slavistom Ďurovičom, ktorý emigroval v roku 1968 do Götteborgu. On napísal okrem iného prácu, v ktorej urobil rozbor štúrovskej slovenčiny. Podľa neho táto slovenčina vôbec nebola rečou liptovského a oravského ľudu, ale liptovského a oravského meštianstva a zemianstva. Ide však o to, čo rozumieme pod pojmom ľud. Na Liptove je z deväťdesiatich deviatich dedín len sedem etnografických, ostatné sú dediny a mestečká s malomestským rázom. Musíme sa naučiť, že ak niekto obrábal aj polia, nebol hneď roľníkom. Aj remeselníkovi dávalo pole predsa obživu, veď v Uhorsku nebola iná možnosť. Štatisticky je síce dokázané, že za prvej republiky a začiatkom druhej svetovej vojny pracovalo na poli naozaj veľa ľudí, no nie všetci z toho žili. Veď mnohí žili z remesla, z kovoľníctva, živili sa prácami, za ktorými odchádzali do zahraničia. Tento fakt neberieme dostatočne do úvahy. Na druhej strane, keď prišli na Slovensko Rusi, hovorili, že tu sú samé mestá, lebo murovaný dom s bielymi záclonkami, to predsa nemôže byť dedina.

Il’ja Erenburg zase hovoril, že Slovensko je zvláštna krajina, v ktorej nie sú mestá. Sto metrov od námestia už kotkodákajú sliepky a kvičí prasa.

Od 14. storočia sa na našom území uplatňovalo právo takzvanej šoltýskej obce, na čele ktorej bol richtár, volený či dosadený panstvom. V takejto obci sa domy stavali podľa plánu – boli to námestia s ideologickým puncom – kostolom a na konci dediny bol kaštieľ. Slovensko je ma-

lé územie, preto sú aj naše veľkomestá neporovnateľné s inými európskymi ako Paríž, Viedeň. Skôr sa treba poohliadnuť a porovnávať sa s fínskymi či švédskymi mestami.

Okrem toho u nás veľmi dlho pretrvávala rozšírená rodina. Špecifická je oblasť južného Slovenska, kde prevládal jednodetný systém, a to z dôvodu, aby sa nemuseli deliť majetky.

Preto sa dlho tradovalo, že Maďari majú nižšiu pôrodnosť? Z tohto praktického dôvodu?

Nízka pôrodnosť je charakteristická nielen pre Maďarov, ale aj pre Slovákov – luteránov. Na mojich výskumoch som sa rozprávala s mnohými pôrodnými babicami a padla aj otázka, ako sa „zabezpečoval“ tento jednodetný systém. Len ako príklad uvediem jednu dedinu, Turie Pole, v ktorej bol veľký cintorín s množstvom bielych náhrobných kameňov s fotografiami žien a veršíkmi, ktoré naznačovali, že ženy zomreli pri nejakom zákroku.

Na Orave sa zase v mnohodetných rodinách starší súrodenci skladali na štúdium tým mladším, aby sa tí živili niečím iným, neboli odkázaní na pôdu a tá sa nemusela deliť. Vo Važci, kde mali v rodinách tiež veľa detí a muse-li mať kvôli tomu poschodové posteľe, kolovalo aj takýto vtip vychádzajúci zo skutočnosti: Malý Janko kričí tatovi: „Tato, tato, kým vy jedno urobíte, dve zabijete!“ Všetličo teda bolo, no nerozpráva sa o tom, lebo my chceme veriť, že sme svätý národ.

Etnografický atlas vyšiel v roku 1990. Čo by ste s odstupom päťnástich rokov robili inak, respektíve ako by ste ho robili dnes?

Museli by sme ho začať stavať na inej metóde, osnove, pričom by sme sa museli pýtať na celkom iné veci. Veď už vtedy boli naši informátori šesťdesiat-sedemdesiatroční. Dnešná mladá generácia má však iné ambície, zameriava sa na štúdium človeka v spoločnosti. Atlas však nie je založený na skúmaní psychológie človeka, ale na dokla-

doch trojrozmernej kultúry a na spoločenských vzťahoch.

Veľa sa dnes hovorí o zmene hodnôt v celej spoločnosti. Jednou z mála možností prístupu dedinského spoločenstva ku kultúre je

televízia. Je televízia nosičom nejakej kultúry?

Ak, tak pseudokultúry. Mnohým starším, ale aj strednej generácii sa venezuelské či mexické seriály veľmi páčia, pretože v nich nájdú zaľúbené momenty, zradu, všetko možné. Treba si však aj uvedomiť, že oproti minulosti stúpla krivka ľudí so stredoškolským vzdelaním. Chybou však je, že títo ľudia sa nenaučili vzťahovému mysleniu. Naučili sa určité pojmy, množstvo vzdelanostných vecí, ale nenaučili sa vidieť, čo s čím súvisí.

Naša spoločnosť akoby rezignovala na veľa hodnôt, ktoré mala. V trajektórii, ktorá sa tu dlhé roky budovala, nastáva akýsi zlom a všetko sa zdanlivo akoby obrátilo.

Zvrátili sme veľmi veľa hodnôt. No nie je možné nepovedať, že socializmus vidieku aj veľmi veľa poskytoval. Vidiek sa prestaval – domy, školy, zabezpečila sa lekárska služba. Je pravda, že niektoré veci sa aj zničili. Napríklad úcta k starším ľuďom a vzťah ku kultúrnemu dedičstvu.

Podľa jedného zo sociologických prieskumov má pomerne veľa ľudí potrebu pomôcť sociálne slabším ľuďom, utečencom, Rómom. Ale ochota aktívne pomáhať je len u tých najslabších vrstiev s tým najnižším príjmom a vzdelaním. Čím človek stúpa na spoločenskom rebríčku vyššie, tým ochota aktívne pomáhať klesá.

V tomto je ťažko súdiť. Zaujímavá bola situácia so Židmi počas druhej svetovej vojny, keď im pomáhalo obyvateľstvo na dedinách. Iste, hrali v tom veľkú rolu aj peniaze, ale ľudia pomáhali. Dnes ľudia dajú skôr peniaze. Okrem toho sa vytvoril prehnaný individualizmus. To sú tie vysoké ploty. Strata kolektívnych identít. Preto by sa nám dnes aj ťažko robili tie výskumy, ktoré

sme pri etnografickom atlase robili. Dnes už ľudia ťažko pustia cudzích do domu a neradi hovoria o svojich veciach.

Ale určite aj v minulosti vás všade nevítali s otvorenou náručou...

Prihovorili sme sa a bavili sme sa s každým, kto sa chcel s nami rozprávať. Závisí to však od vzťahu človeka k človeku. Keď sa nenájde vzájomná sympatia, môžete klopať aj na brány nebeské. Ak navyše pán farár vyhlási, že prídu takí a takí, dajte si pozor, to je koniec, už sa s vami nebude nikto rozprávať.

Hovorili sme o strate úcty k starším. Cudzinci sú však u nás veľmi prevkapaní, keď vidia, že mladí uvoľňujú miesta starším ľuďom v hromadných dopravných prostriedkoch. Vo veľkých mestách západnej Európy je niečo také nepredstaviteľné.

Ani v Prahe. Rodina, ktorá mi tam žije, vždy hovorí, že v Prahe je oproti Bratislave absolútne neslušná spoločnosť.

Elity boli vždy tými, kto spoločnosť istým spôsobom formoval a viedol. Vy ste svojou kariérou, životnou skúsenosťou patrili ku kultúrnym elitám tejto krajiny. Ich vplyv na spoločnosť je daný tým, nakoľko im ona sama dáva určitý priestor. Na Slovensku si aj sami predstavitelia spomínaných elit uvedomujú, že sú v defenzíve a sú s tým zmierení. Paradoxne väčšina ľudí v parlamente pochádza práve z týchto skupín, napriek tomu nie sú schopní pre zmenu tohto stavu niečo urobiť.

Poviem na to len jedno: ľudia sú nedovzdelaní. Dnes sa kultúrnosť meria veľkosťou majetku, auta, druhom mobilného telefónu. Ale to má tiež svoju tradíciu. Kedysi sa na dedine merala kultúrnosť a jej výška podľa toho, kto mal aké kone a voly. A to zostalo. No dodnes nevieme, čo z tradície pretrvá, čo zostane a na čo sa nadviaže. Okrem toho si myslím, že etika, ktorá sa tak často spomína vo všetkých náboženstvách, sa v nich pestuje nedostatočne. Pestuje sa skôr akési cirkevníckarstvo a nie etika spolu-nažívania a tolerancia.

V slovenskej etnológii pôsobíte už mnoho desaťročí. Ako sa táto veda menila počas vášho života a ako ste sa pod jej vplyvom menili vy samotná?

Ja som sa nemenila, to je to. Len som sa za socializmu naučila moderné poznatky vypovedať skrytou formou.

Nebolo to, respektíve nie je to dnes na škodu vecí?

Nie, lebo ktorí boli múdri, tí to pochopili. V 50. rokoch sme nemohli veľmi vystrkovať rožky, ale v Pamiatkovom ústave som sa naučila, že všetko so všetkým súvisí. Že nemožno brať len ľudovú kultúru alebo len hrady a zámky. Všetko je to jedna kultúra so zložitými vzťahmi. Keď som sa potom po tretíkrát vrátila do akadémie, snažila som sa do metodiky vedy zapojiť aj systémové myslenie. Všetci mi vraveli, že sa mi to nepodarí. Ale podarilo sa naoktrojovať ľuďom, že dom nie je len dom, ale súvisí s človekom, prírodou, so spôsobom života, hospodárením, že ide o jeden systém, k čomu pomohli aj niektoré práce moravských etnológov.

Z h o v á r a l i s a
M a r t i n a N e m e t h o v á
a D a m a s G r u s k a

Nepriatelia Západu

Nenávisť voči Západu je nenávisťou voči jednej civilizácii. Je to nenávisť voči modernite, ako ju reprezentuje Západ. Nepriatelia tohto typu modernity a modernizácie hovoria o chorobe, ktorej symptómy sa volajú kapitalizmus, individualizmus, liberálna demokracia. Je to podľa nich mechanistická a materialistická civilizácia, civilizácia, ktorá sleduje výhradne finančný zisk. Vymysleli ju vraj židovskí kapitalisti a postupne infikovala celý Západ a Spojené štáty zvlášť.

- ▲ Ian Buruma, Avishai Margalit
- ▲ **Okcidentalismus (západ očima nepřátel)**
- ▲ Preklad Jan Klíma
- ▲ Lidové noviny 2005
- ▲ 182 strán
- ▲ 199 Kč

Ideológia okcidentalizmu dnes oslovuje radikálnych moslimov, extrémnych nacionalistov v Číne a v ďalších častiach nezápadného sveta. Stopy po nej však nachádzame aj v myslení odporcov kapitalizmu na samotnom Západe.

Aby bolo jasné: naozaj nie je potrebné milovať popovú kultúru, globálny kapitalizmus, americkú zahra-

ničnú politiku, sexuálnu uvoľnenosť či veľkomestá. Tvrdú kritiku možno vysloviť aj na adresu kolonializmu, neokolonializmu, nadnárodných spoločností, Medzinárodného menového fondu, podpory protikomunistických diktatúr a toho, čomu sa hovorí americký imperializmus. Okcidentalizmus však celú západnú civilizáciu pasuje do roly satana, zla v čistej podobe a vyhlasuje Západu vojnu. Presnejšie povedané: vojna už bola vyhlásená. Nejde teda iba o číre znechutenie z cudzej a neakceptovateľnej civilizácie, ale aj o dehumanizáciu jej príslušníkov, ktorá vedie k zabíjaniu a vraždeniu zväčša bezbranných civilistov.

Autori hľadajú príčiny tohto stavu vyostrených emócií a ich prejavov. Paradoxne ich nachádzajú aj v samotnej Európe. V totalitných ideológiách, v nemeckom ponížení po prvej svetovej vojne, ktorá dala vzniknúť pangermanizmu a nacizmu, v tzv. „ruskej duši“ a slavianofilstve, ktorá proti západnému „mechanickému“ rozumu stavala organický koncept národa a jeho duše. Japonskí, čínski, ale aj arabskí ideológovia v týchto konceptocho našli nejednu inšpiráciu. V pozadí nenávisťi voči Západu sa skrýva aj závisť voči západnému blahobytu, pokorenie zo západnej moci a pomoci, ako aj fakt, že pomoc nebola poskytnutá každému. Vyčíta sa mu kozmopolitizmus, sekulárnosť, liberalizmus, viera v moc trhu a fetiš obchodu ako hnacej sily pokroku. Proti týmto pligam stavajú nepriate-

lia Západu (svojho) Boha a celistvý duchovný život. Mestský životný štýl, peniaze, filmové hviezdy, automobily, prostitúcia – to sú pre nich symboly Západu. Odsudzujú koncept ľudských práv (vrátane rovnoprávneho postavenia žien) a jeho ambície na univerzálnu platnosť. Rasovú, etnickú a náboženskú premiešanosť považujú za čosi nechutné.

Svoj boj proti Západu berú smrteľne vážne. Mladí talibanci, bojovníci al-Káidy, palestínski samovražední atentátnici s obľubou vyhlasujú „Milujeme smrť rovnako, ako vy milujete život“, pričom majú pod životom často na mysli predovšetkým Coca-Colu,

Iba bohatý a silný Západ má v konfrontácii so svojimi nepriateľmi šancu. Áno, bohatý a silný, pretože oboje je dôsledkom kreativity, ktorá je motorom Západu a modernity.

značkový tovar a hedonistický spôsob života vôbec. A keďže považujú Západ za zmäklivý, neduživý, zhýčkaný, dekadentný a pod., majú pocit, že ich víťazstvo je iba otázkou času. Nič nové pod slnkom – mysleli si to aj japonskí kamikadze a hitlerovskí detskí vojaci počas druhej svetovej vojny.

Nepriatelia Západu nestoja o neheroickú demokraciu a priemernosť všedného života. Kult smrti je živý mystickou predstavou o vyšších ideá-

loch, o čistom a nepoškvrnenom „novom svete“ postavenom na ideáloch ich viery. Áno, vojna proti Západu bola vyhlásená a nebolo to včera. Stalo sa tak už napríklad v mene ruskej duše, nemeckej rasy, japonského šintoizmu, komunizmu a najnovšie militantného islamu. Je to však svätá náboženská vojna iba sčasti. Západ má aj sekulárnych nepriateľov s ich mocenskými a ekonomickými záujmami. Jedno od druhého niekedy naozaj ťažko odlišiť, najmä keď sa druhé účelovo skrýva za prvé. O ich vplyvoch na globálnu situáciu netreba pochybovať, rovnako netreba pochybovať o tom, že krajiny tretieho sveta to „zlznú“ tvrdšie ako krajiny súčasného Západu.

Otázka, ktorá ma v tejto chvíli zaujíma, znie: Ako ochrániť Západ (svet liberálnej demokracie) pred nepriateľom? Predovšetkým treba jasne povedať, že islam nevyznáva kult smrti a vraždenie civilistov. Hranica nepriateľstva teda neprebíha medzi západnou a islamskou civilizáciou. Rovnako si myslím, že neprebíha medzi rozvinutým a rozvojovým svetom. Západ by však tiež nemal podliehať pocitu zodpovednosti (a vi-

ny) za všetky zločiny kolonializmu a všetky barbarstvá a krvavé konflikty, ktorými je poznamenaná história. Alebo chceme považovať iba Západ za natoľko vyspelý, že ho môžeme urobiť zodpovedným za všetky historické peripetie? Vedomie toho, že nejde o konflikt civilizácií, ale o konflikt s konkrétnym nepriateľom, plus

sebavedomie na príslušnosť k civilizácii, ktorá je našou duchovnou tradíciou, by však samo osebe nestačilo. Iba bohatý a silný Západ má v konfrontácii so svojimi nepriateľmi šancu. Áno, bohatý a silný, pretože oboje je dôsledkom kreativity, ktorá je motorom Západu a modernity.

A nakoniec ešte celkom osobná poznámka. Verím, že emócie sa šíria akýmsi indukovaným efektom. Stačí napríklad, aby boli vyslovené autoritou alebo šírené médiami. Platí to samozrejme aj pre negatívne emócie. A nenávisť je negatívna emócia ako vyšitá. Tým netvrdím, že kritický diskurz na túto tému je čosi odsúdeniahodné. Určite nie. Duchovná tradícia Západu je však prostredie, ktoré považujeme za súčasť svojej identity a nemienim sa jej vzdať. Uvedomujem si pritom, že v podmienkach globalizácie a liberálnej demokracie (akcentujúcej ľudské práva) bude toto prostredie intenzívne infiltrované (čo sa už deje). Chcem však veriť, že bohatstvo a sila Západu nie sú len materiálnou (ekonomickou, vojenskou, politickou) prevahou, ale aj schopnosťou absorbovať podnety a vyvíjať sa. Napokon, desiatky miliónov moslimov, ktorí našli svoj nový domov na Západe, a obľúbenosť východných duchovných náuk sú príkladmi prevažne pozitívnymi. Trochu som však skeptický – máme totiž dosť problémov s negatívnymi emóciami aj „doma“, napríklad voči Židom, Rómom, migrantom z Východu či bohatým. Možno aj preto by som uvítal, keby sa vžila sentencia Jeho Svätosti dalajlámu (Meditace pro každý den, Pragma, 2000): „Naše úsudky jsou obvykle zamlženy našimi emocemi. Pokud je toto obecným faktem, jak můžeme tak paličatě trvat na tom, že naše vnímání duchovních záležitostí musí být správné?“

F e d o r G á l

Barbora Swarsová, Nedeľné popoludnie VIII.

- ▲ Beck Ulrich
- ▲ **Čo je globalizácia?**
- ▲ Preklad Peter Kubica
- ▲ Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2005
- ▲ 189 strán
- ▲ 199 Sk

Spôsoby nadnárodných podnikov dnes poznajú aj kresťanské odbory. Vedia, že vyvážajú pracovné miesta a aj daňové povinnosti tam, kde sú najnižšie náklady a sociálno-právna ochrana zamestnancov. Možno vedia aj to, že rozdiely medzi chudobnými a bohatými sa zväčšujú, zisky firiem rastú vďaka novým technológiám a úsporám živej práce a že čoraz väčší počet ľudí nemá šancu zamestnať sa.

Hospodárska globalizácia rozbíja

spojenie trhového hospodárstva, sociálneho štátu a demokracie, ktoré doteraz integrovalo a oprávňovalo západný model moderného štátu. Z tohto pohľadu Beck vidí v neoliboráloch likvidátorov Západu, aj keď vystupujú ako jeho reformátori. Beck rozlišuje medzi mnohorozmernou globalizáciou a globalizmom, ktorý hlása diktát trhu pre všetky oblasti spoločnosti. V neoliberalizme vidí aj znovuzrodenie marxizmu ako tentoraz dobrovoľne prijímané presvedčenie, že politika, veda aj kultúra sa musia podriaadiť ekonomickému primátu.

Výsmešné prirovnania nemajú odozvu. Aj ušľachtilých ľudí priťahuje viera, že neregulované hospodárstvo a globalizácia trhov vyrieši problémy ľudstva. Uchvacuje aj tým, že netreba tlačiť k láske k blížnemu: čím menej sa ľudia budú deliť s druhými, tým skôr sa zachráni celé ľudstvo. Tomu ochotne uverí aj lazník. Čo mu môže ulahodiť väčšmi ako vyhliadka, že obyčajným sebecťvom prispeje k bohatému prílivu, ktorý napokon zdvihne všetky loďe a po kresťansky pohodjá aj tie najmenšie?

Hospodárska globalizácia rozbíja spojenie trhového hospodárstva, sociálneho štátu a demokracie, ktoré doteraz integrovalo a oprávňovalo západný model moderného štátu.

Metafora prílivu samozrejme úplne zavádza: zisk nie je voda, ktorá sa rozlieva všetkými smermi práve vtedy, keď nie je regulovaná. Národohospodárske štatistiky uplynulých desaťročí ukazujú, že rastúce bohatstvo nedvíha všetky loďky a s väčšou slobodou ekonomiky rástla polarizácia bohatstva.

Neglobalizuje sa len ekonomika. Globálna je informačno-technologická revolúcia, cirkulujúce životné štýly a univerzálne sa presadzujú nároky na ľudské práva. Je dôležité snažiť sa rozlišovať a chápať rôzne dimenzie globalizácie. Ekologická, kultúrna, hospodárska, politická a občiansko-spoločenská globalizácia majú rôzne logiky a navzájom sa neobmedzujú a neformujú. Ich osobitné skúmanie môže podľa Becka otvoriť priestor pre spoločenské konanie: ukázať, že byť proti ekonomickému globalizmu, ktorý sa nadraduje nad environmentálne ohľady či ľudské práva, je vecou globálnej zodpovednosti. Alternatívou nie je národný protekcionizmus. Potrebujeme rozšírený koncept politiky, tvrdí Beck. Žijeme vo svetovej rizikovej spoločnosti, ktorá si musí pestovať

technológie reflexie nedostatkov svojej konštrukcie a hľadať riešenia.

Beckove vízie z roku 1997 o tom, že trvalú nezamestnanosť by mohlo riešiť aj ekonomické zviditeľnenie a zaplatenie dovtedy neplatenej práce pre starých, postihnutých, marginalizovaných či ekologického angažovania a táto občianska práca by mohla zlepšiť obyvateľnosť miest a oživiť demokraciu, neznejú v roku 2005 pôvodne. Sú rámcovými podmienkami uchádzania sa o peniaze z európskeho sociálneho fondu a ďalších programov. Beckove myšlienky ovplyvnili technológie projektu vylepšujúcej sa Európy. Nie všetky. Mnohé zostávajú výzvami. Napríklad ohlásený paradigmatický posun od národno-štátnych spoločností k svetoočianskej občianskej spoločnosti, v ktorej medzinárodné právo bude oslovovať jednotlivca priamo a ustanovovať právne viazanú svetovú spoločnosť jednotlivcov. Zápas o takúto požiadavku, ktorá nemá prečo byť sympatická nadnárodným koncernom ani národným štátom, potrvá.

Beckova svetová spoločnosť ľudských práv môže desiť rôzne národné

a nadnárodné oligarchie, no nemala by byť nočnou morou občajného občana. Dôraz na to, že nositeľmi ľudských práv sú jednotlivci a nie kolektívne subjekty ako „národ“ či „štát“, nezbaví štát zodpovednosti za dobrobyt ľudí v krajine. Bude, naopak, vyžadovať viac zodpovedania sa, dovoľí viac nárokov a pochybností. Svetová spoločnosť ľudských práv sa nebude páčiť tým elitám, ktoré poburuje vyhliadkou menej pohodlného vládnutia a menšej svojvôle už Európska ústava. Vyťahovaním bolestínskej karty obmedzenej národnej suverenity si vystavujú dosť truchlivé vysvedčenie. Prezrádajú, že ich dráždia práva a suverenita vlastného občana a obmedzená možnosť vykonávať nad ním archaickú pastorálnu moc. Kiež by to vysvedčenie bolo zrozumiteľné nielen akademikovi, ale aj lazníkovi, ktorý domácu vrchnosť uprednostňuje automaticky pred tou bruselskou. Aj keď len z prostého dôvodu, že sa na ňu dá ľahšie naplúť.

Z u z a K u s á

Kniha, ktorá predvídala francúzske „NIE“

- ▲ Larry Siedentop
- ▲ **Demokracie v Evropě**
- ▲ Preklad Pavel Pšejša
- ▲ Barrister & Principal 2004
- ▲ 229 strán
- ▲ 459 Sk

V roku 2000 vyšla kniha Larryho Siedentopa Demokracia v Európe v origináli, vlni jej český preklad a v tomto roku sa stalo to, na čo kniha upozorňovala – Francúzi povedali v referende „NIE“ európskej ústave a tým priviedli do krízy celý doterajší projekt európskej integrácie. Už len preto sa oplatí knihu prečítať, ale nie je to jediný dôvod. Kniha poskytuje ucelený pohľad na projekt európskej integrácie pod dnešným názvom Európska únia. Je to pohľad anglického liberála, k čomu sa autor výslovne hlási. Kniha zároveň reprezentuje liberálny pohľad z najlepšej stránky už tým, že je schopná pravdivo sa vyslovovať o historických zdrojoch liberalizmu, o Európe, Británii aj Spojených štátoch a veľmi reálne sa o nich vyjadrovať.

Siedentopovým východiskovým bodom je porovnanie integrácie Spojených štátov amerických na federáciu v 18. storočí a súčasnej integrácie Európskej únie. Rozdiely poskytujú autorovi možnosť hodnotenia aj možnosť odhalenia rizík pri postupe európskej integrácie. V Severnej Amerike v roku 1776 bývalé anglické kolónie vyhlásili nezávislosť a spojili sa navzájom vo forme konfederácie. Po desiatich rokoch fungovania, presnejšie nefungovania konfederácie dospeli k presvedčeniu, že niečo treba urobiť. V lete 1787 sa asi päťdesiat mužov, zástupcov trinástich bývalých kolónií, zišlo vo Filadelfii, hádali sa, argumentovali,

rozmyšľali a nakoniec vytvorili dokument, ktorý sa stal Ústavou Spojených štátov. Nasledoval ďalší, už rýdzo politický proces získavania podpory pre onen dokument v jednotlivých štátoch. V rámci získavania podpory pre navrhnutú ústavu vychádzali v novinách v New Yorku články troch účastníkov filadelfského zhromaždenia, ktoré sa stali neskôr klasikou svetovej politológie pod názvom Listy federalistov. Siedentop konštatuje, že nič podobné sa v Európe nevyskytlo. Čo je horšie, Európa nemá ani ďalšie štyri základné predpoklady úspechu integrácie dnešných Spojených štátov. Bol to spoločný jazyk – angličtina, spoločná sústava mravných hodnôt prameniaca z kresťanstva, spoločná intelektuálna elita, predstavovaná najmä právnikmi, a spoločná nedávna minulosť koloniálnej závislosti od iného štátu.

Integrácia Európy začala inak. Po rozvrate (a poučení) spôsobenom druhou svetovou vojnou bolo potrebné položiť základy, aby ďalšia vojna v západnej Európe nenásledovala, a to za stavu, keď z východu hrozil komunistický blok. Kľúčom pre polozenie takých základov bolo najskôr vylúčenie vojny medzi Nemeckom a Francúzskom a čoskoro aranžmán, ktoré by čo najviac zodpovedalo ich národným záujmom. Aranžmán sa našlo. Rímske zmluvy z roku 1957 založili Európske hospodárske spoločenstvo pôvodne západného Nemecka, Francúzska, Talianska a krajín Beneluxu. Kľúčové v ňom bolo spojenie vtedajšieho západného Nemecka a Francúzska. Nemeccko bolo zmenšené o bývalú Nemeckú demokratickú republiku, bolo obsadenou krajinou po porážke vo vojne, čiže nemalo úplnú suverenitu a napriek mimoriadnej ekonomickej výkonnosti sa ešte nevymanilo z postavenia pária v medzinárodných vzťahoch. Naproti tomu sa Francúzsko zaradilo na konci vojny medzi jej víťazov, veľkosťou aj ekonomickou výkonnosťou sa mohlo porovnávať k vtedajšiemu západnému Nemecku a politicky jasne dominovalo. Vtedajšie západné Nemecko potrebovalo softvér, ako sa dostať k medzinárodnej akceptácii a zároveň podprieť svoje potenciálne nároky na Nemeckú demokratickú republiku. Francúzsko potrebovalo softvér, ako sa dostať k dominantnému postaveniu v Európe, ktoré by presahovalo jeho reálny ekonomický a politický potenciál a zároveň spútať svojho stáročného rivala do postavenia, aby pre

Budovanie dnešnej EÚ nesie výrazné francúzske črty. Predovšetkým v tom, že integrácia postupovala zhora, nie zdola.

neho nepredstavoval nebezpečenstvo. Softvérom pre oboch sa stalo pôvodne Európske hospodárske spoločenstvo, dnes Európska únia. Bol to a stále ešte je mimoriadne úspešný softvér. Ale ukazujú sa na ňom vážne trhliny.

Dominantným štátom v EHS/ES bolo vždy Francúzsko. Preto aj budovanie dnešnej EÚ nesie výrazné francúzske črty. Predovšetkým v tom, že integrácia postupovala zhora, nie zdola. Keď sa európske elity, na čele s francúzskymi, rozhodli a dohodli na ďalšom integračnom kroku, schválilo to zasadnutie šéfov vlád a integračný

krok sa potom uskutočnil. Neprekáža, že výsledný krok bol spravidla menší, než boli počiatočné diskusie. Vždy to bol krok, na ktorom sa dohodli vedúci predstavitelia členských štátov. Rozumie sa samo sebou, že tón udávali Francúzi. Azda aby sa integrácia stala prijateľnou pre občanov, najmä Francúzska, týkala sa prevažne, či dokonca výlučne, ekonomickej dimenzie integrácie. Radový občan takto nemohol proti integrácii namietat, pretože mu prinášala materiálne výhody. Na druhej strane obyvateľ členského štátu zostával vo vzťahu k integrujúcej sa Európe iba konzumentom. Z jeho občianstva národného štátu integrácia vyberala iba jednodimenziálnu vrstvu hľadača väčšieho konzumu, či vo forme väčšieho trhu, či vo forme voľnejšieho cestovania, alebo širšieho pracovného uplatnenia. Larry Siedentop upozorňuje, že je len otázkou času, kedy takýto rozvoj integrácie narazí na svoje hranice a občania jedného či viacerých národných štátov pripomenú svojím elitám, že integrácia Európy sa im príliš vzdaluje, prestávajú jej rozumieť a prestáva ju podporovať.

Zásadne iný model európskej integrácie vždy ponúkalo a reprezentovalo Anglicko. Bol to oveľa pomalší model ako ten, ktorý sa uskutočňoval. Anglický model spočíval na dôvere v trh. Integrovaná Európa mala predstavovať v zásade iba spoločný trh a tento spoločný trh by si postupne budoval zdola spoločné orgány. Spočiatku by mali iba regulovať spoločný trh, ale postupne a zákonite by sa z nich vyvinuli orgány, ktoré by plnili čoraz viac aj politické funkcie. Anglický model integrácie by samozrejme nabúral francúzsku dominanciu pôvodne Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Azda preto silný francúzsky prezident, generál de Gaulle v roku 1963 vetoval prijatie Veľkej Británie do EHS. Veľká Británia sa dostala do EHS až po odchode de Gaulla z funkcie prezidenta, v roku 1973 francúzsko-nemecký tandem

však už bol príliš silno zohratý a Veľká Británia nedokázala vtlčiť EHS svoju pečať.

Dramatická kapitola v dejinách Európskej integrácie sa otvorila po páde železnej opony. Nie preto, že sa pomimulo ohrozenie zo strany východného bloku, ani preto, že o členstvo v EHS prejavili záujem bývalé komunistické štáty. Pád železnej opony znamenal zjednotenie Nemecka, presnejšie zväčšenie bývalého západného Nemecka o bývalé východné Nemecko. Zjednotené Nemecko už príliš presahovalo stagnujúce Francúzsko a navyše Nemecko

Martin Marenčin, z projektu Slowly Slovakia, Trenčín 2001

už ani veľmi nepotrebovalo francúzske medzinárodnú podporu, pretože sa svojou konštruktívnou politikou dostalo z postavenia pária. Pozorní čitatelia novín vtedy zaregistrovali rozpaky anglickej Margaret Thatcherovej a francúzskeho prezidenta Francois Mitteranda nad náhlým zjednotením Nemecka. Váhanie Anglicka aj Francúzska nad zjednotením Nemecka sa k bežnému čitateľovi novín dostalo iba v diplomatických narážkach. Tým viac však oba štáty pracovali za kulisami. Zjednotené a posilnené Nemeccko bolo treba spútať ekonomickými a politickými záväzkami tak, aby sa nemohlo vydať na svoju samostatnú nezávislú cestu bez svojich dovtedajších spojencov. Znie to ešte aj pre nás a teraz prekvapujúco, ale nástrojmi na pripútanie Nemecka k dovtedajším západoeurópskym spojencom bola zmluva z Maastrichtu a neskôr zmluva z Amsterdamu. Zavedenie jednotnej európskej meny a centrálnej európskej banky, ako aj perspektíva európskej

Francúzske „NIE“ euroústave síce zbrzdí doterajší postup a vyvolá potrebu nového premyslenia európskej integrácie, ale samo osebe ešte nie je smrteľným úderom integrácii. Tým by bolo rozdzvenie Nemecka a Francúzska.

ústavy mali ekonomicky a politicky natoľko scentralizovať už Európsku úniu, aby Nemecko nemohlo ani len ignorovať svojich dovtedajších spojencov. To bola cena za súhlas Francúzska a Anglicka so zjednotením Nemecka. Pre Nemecko zase bolo spojenectvo najmä s Francúzskom axiómou celej povojnovej politiky. Elity sa dohodli a zaviedli spoločnú menu euro, vypracovali návrh európskej ústavy a tešili sa, ako to všetko dobre ide. Netušili, že práve prekročili hranicu, po ktorú ešte občania viacerých členských štátov, ale predovšetkým Francúzi, boli schopní vnímať Európsku úniu ako pre seba výhodnú. Vypomstil sa aj jednoznačný dôraz na ekonomickú stránku integrácie. Francúzsko, ktoré z doterajšej Európskej únie politicky najviac ťaží, je iba druhým najmenším čistým platcom do rozpočtu Európskej únie. Prispieva o niečo viac než Rakúsko, ale oveľa menej než Švédsko, Taliansko alebo Holandsko. Ako ukázala kampaň pred francúzskym referendom, Francúzi sa obávali, že Európska únia prestane byť pre nich ekonomicke výhodná, napr. aj pre voľný prístup „poľských inštalatérov“ na francúzsky trh. Návrh európskej ústavy prehnane rýchlo sústreďoval moc do Bruselu. Siedentop o tom píše: „Táto moc sa totiž môže jedného dňa obrátiť proti francúzskej predstave Európy, čo by malo neodhadnuteľný vplyv na francúzsku verejnú mienku.“ Po tohtoroč-

nom 29. máji, po francúzskom referende, je už ten vplyv odhadnuteľný. Francúzi ďalšie utužovanie európskej integrácie zamietli.

Larry Siedentop upozorňuje, že to nemusí byť koniec. Motorom európskej integrácie bolo od začiatku až doteraz spojenectvo Nemecka a Francúzska. Francúzske „NIE“ euroústave síce zbrzdí doterajší postup a vyvolá potrebu nového premyslenia európskej integrácie, ale samo osebe ešte nie je smrteľným úderom integrácii. Tým by bolo rozdzvenie Nemecka a Francúzska. Pokiaľ by Nemecko alebo Francúzsko už stratili záujem o európsku integráciu, alebo jednoducho ich národné záujmy by išli odlišnými smermi, to by bol koniec Európskej únie. Autor knihy upozorňuje, že takýto vývoj zďaleka nemusí byť vylúčený. Považuje dokonca za možné, že Nemecko si nájde spojencov skôr na východe Európy a Francúzsko sa prikloní k západoeurópskym ľavičiarom. To by bol koniec paradigmy 20. storo-

čia. Z onoho storočia by sa potom dala použiť ako nálepka Rapallo. V Rapalle v roku 1922 uzavrelo Nemecko a Sovietsky zväz dohodu o usporiadaní vzájomných vzťahov a tým vypálili rybník vtedajším západoeurópskym mocnostiam.

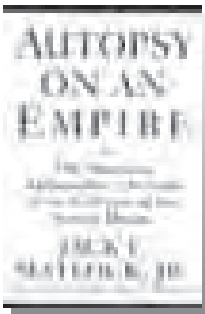
Kniha Larryho Siedentopa neprináša nové veci, ale doteraz málo známe veci akcentuje, systematicky zaraďuje do historického vývoja a vyvodzuje z nich logické dôsledky, ktoré európsky vývoj po vyjdení knihy potvrdzuje. Kto by bol, povedzme, pred piatimi rokmi povedal, že Európska únia zažije takú krízu, v akej sa ocitla po odmietnutí euroústavy a návrhu rozpočtu. A stalo sa. Európskej myšlienke tým samozrejme nie je koniec. Ale nemožno vylúčiť, že môže nadobudnúť dramatické zvraty. Dramatické zvraty sú nebezpečné najmä pre malé štáty. Závery knihy Larryho Siedentopa nie sú pre každodennú zahraničnú politiku. Sú pre strategické uvažovanie v stredno- a dlhodobnej perspektíve. Takéto uvažovanie by malo inšpirovať – povedzme slovenskú – zahraničnú politiku v rámci Európskej únie k rozpracovaniu princípov pre zahraničnú politiku v prípade viacerých alternatív, ktoré sa z knihy Demokracia v Európe, ale nielen z nej, črtajú. Nedostatočný rozhľad v zahraničnej politike sa vypomstí – zlé následky trvajú stáročia.

Ján Čarnogurský

Poslední vojáci studenej vojny

- ▲ Petr Suchý
- ▲ Reagan a říše zla
- ▲ CDK 2004
- ▲ 283 strán
- ▲ 355 Sk

- ▲ Jack Matlock
- ▲ Autopsy on an Empire
- ▲ Random House 1995
- ▲ 836 strán
- ▲ 45 USD

Hoci najčastejšie býva studená vojna v literatúre chronologicky vymedzená rokmi 1945 – 1990, nájdú sa autori, ktorí jej začiatok posúvajú do roku 1917. A možno s nimi súhlasiť, keď označíme fakt zrodu komunistickej veľmoci na mape sveta ako „predpoklad“ tohto fenoménu moderných svetových dejín. Ak však použijeme na stanovenie vzniku studenej vojny iný uhol pohľadu, t. j. bipolárny veľmocenský svet ZSSR – USA, pokojne akceptujeme rok 1945. Je zaujímavé, že časové vymedzenie zániku studenej vojny už takúto rozpoltenosť neponúka. Tu sú autori jednotní – tým medzníkom je rozpad Sovietskeho zväzu.

Studená vojna, či už jej vznik stotožníme s rokom 1917 alebo s rokom 1945, mala počas svojej existencie konkrétne podoby, fázy a intenzitu. A ak aj všeobecne nebola plánovaná, bola nevyhnutná. Jej motorom neboli len vonkajšie, resp. medzinárodné ambície, problémy, vzťahy a udalosti, ale často aj domáci vnútorný vývoj. A nepremietala sa len v otázkach vojenských či politicko-ideologických, ale aj v hospodársko-obchodných a kultúrno-morálnych.

Nebol to teda Gorbačov s glasnosťou a perestrojkou, ale v prvom rade Reagan, ktorého politika bola hlavným dôvodom konca studenej vojny.

Ak chce dnes na Slovensku študent histórie, politológie alebo medzinárodných vzťahov, prípadne adept diplomatickej služby alebo aj bežný čitateľ siahnuť po dostupnej hodnotnej literatúre, ktorá sa venuje histórii studenej vojny, musí absolvovať náročné pátranie, aby sa dopracoval k úspešnému výsledku. Podstatne optimistickejšiu realitu ponúka v našom geografickom priestore český knižný trh, ktorý nielenže „chrlí“ preklady svetových autorov, ale produkuje aj pôvodnú domácu tvorbu. K takýmto možno priradiť napr. knihu Reagan a říše zla z pera Petra Suchého, českého politológa, pôsobiaceho na Masarykovej univerzite v Brne.

Samotný názov knihy Reagan a říše zla je doplnený podnadpisom Vývoj americké zahraniční politiky a vztahů mezi supervelmocemi v letech 1981 – 1989. Už prvý kontakt s knihou tak napovedá, že autorom zvolený uhol pohľadu sle-

duje a hodnotí záverečné obdobie studenej vojny z jednej strany. Tento fakt potvrdzuje najmä to, že Suchý sa opiera takmer výlučne o americké pramene a sekundárne zdroje. Túto poznámku netreba chápať ako negatívnu kritiku knihy, skôr mám tým na mysli to, že autor použitím prameňov z jedného zdroja sleduje stanovený cieľ – predložiť „komplexnú analýzu prvkov, ktoré Reaganova administratíva považovala v rámci zahraničnej politiky pre svoj prístup k Sovietskemu zväzu za kľúčové“, resp. „dôkladnejšiu analýzu americkej zahraničnej politiky v období osemdesiatych rokov“. Ide o veľmi ambiciózne postavený cieľ a nie som si istý, či je ho možné dosiahnuť bez dlhoročného štrúdia v amerických archívoch, ak nechceme vytvoriť len knihu z predošlých kníh.

Ako primárne pramene Suchý vo svojej práci využil aktuálne dobové Direktívy pre národnú bezpečnosť (NSSD – National Security Decision Directives), ktoré vydávala Rada národnej bezpečnosti (National Security Council), hlavný architekt americkej zahraničnej politiky a ktoré boli odtajnené na začiatku 90. rokov minulého storočia, ako aj verejné prejavy prezidenta Ronalda Reagana. Čo sa týka použitej literatúry, tak v jej zozname autor Suchý uvádza takmer 60 titulov (memoáre i odborné, resp. vedecké práce) a okolo 40 štrúdií, publikovaných väčšinou v časopisoch Commentary a Foreign Affairs. Pri sledovaní poznámok pod textom však vidieť, že Suchý sa opiera najmä o knihu Raymonda Garthoffa The Great Transition: American-Soviet Realignments and the End of the Cold War vydanú vo Washingtone v roku 1994.

Suchého Reagan a říše zla sa nedá prečítať „na dúšok“ či za jednu noc. Naopak, číta sa ťažko, treba sa neustále vracieť k predošlým stranám a pripomínať si, o čo vlastne ide. Inak unikajú súvislosti. Kniha je totiž „presiaknutá“ množstvom faktov a odbornej vojenskej terminológie – ak má byť v jednej práci zachytený taký široký komplex otázok, nemôžeme od nej očakávať, že bude ľahkým čítaním.

Samotnému Reaganovmu „double“ vo funkcii amerického prezidenta (január 1981 – január 1989) predchádzal jeho guvernérsky post v štáte Kalifornia. Tento republikán, pôvodnou profesiou herec kladných postáv amerických westernových filmov, dôrazne presadzoval počas celých ôsmich rokov ucelenú zahraničnopolitickú koncepciu, sledujúcu jeden prioritný záujem – USA musia z vojenského i ekonomického aspektu

tiť, ako aj na odzbrojovacích rokovaniach. Navyše autor správne zachytáva ekonomickú dimenziu amerického prístupu k ZSSR a nezabúda ani na „Reaganovu rétoriku“.

Druhú časť Suchý venuje americko-sovietskym rokovaniam a vývoju vzťahu medzi supervelmocami v rokoch 1985 až 1989. Potvrdzuje v nej skutočnosť, že Reagan a jeho administratíva sa naďalej usilovali o dosiahnutie skôr formulovaných cieľov. Suchý tu dospel k záveru, že kontinuita týchto pozícií zapríčinila vo významnej miere zmeny sovietskej politiky vo svetovom systéme. Nebol to teda Gorbačov s glasnosťou a perestrojkou, ale v prvom rade Reagan, ktorého politika bola hlavným dôvodom konca studenej vojny. Suchý analyzuje jednotlivé summity Reagan – Gorbačov (počnúc Ženevou v novembri 1985 cez Reykjavík, Washington až po Moskvu v júni 1988), ako aj americko-sovietske odzbrojovacie rokovania a prípravné stretnutia ministrov zahraničných vecí oboch krajín. Poukazuje aj na zvláštny „európsky“ moment, t. j. na supervelmocami úplné „vytesnenie“ západoeurópskych mocností i sovietskych satelitov z rokovaní o odstránení nukleárných zbraní z európskeho kontinentu. Rozsiahly priestor venuje Reaganovej koncepcii, resp. plánu strategickej obrany (SDI – Strategic Defense Initiative), t. j. vytvoreniu účinnej obrany s použitím sofistikovaných vesmírnych zariadení. Reagan jednoducho trval na filozofii, že USA musia disponovať protiraketovým štítom, akousi poistkou aj potom, keď supervelmoci v budúcnosti dospejú k nulovému variantu zbraní hromadného ničenia. Tvrdil, že dáva prednosť vzájomnému zaisteniu bezpečnosti pred vzájomným zaistením zničenia.

V marci 1983 nazval Ronald Reagan Sovietsky zväz ríšou zla. Na moskovskom summite s Michailom Gorbačovom v júni 1988 konštatoval, že keď označil ZSSR za ríšu zla, hovoril o inej dobe. Aj toto dokazuje zmeny v bipolárnom svete, ktoré nastali.

V Reaganovej zahraničnej politike, resp. v jeho vzťahu k ZSSR, v období inak nazývanom aj nová studená vojna, vidíme ďalší významný rozmer. Bola

americkým spôsobom ako znova podrobiť atlantickej disciplíne západnú Európu, ktorá détente predošlého desaťročia využila na nastúpenie vlastnej cesty. Mám na mysli cestu „oteplenia“ vzťahov s európskymi satelitmi ZSSR i so Sovietskym zväzom samotným, čo podnietilo východnú veľmoc k expanzii v treťom svete. Tvrdý postoj Washingtonu bol jediným účinným prostriedkom, ako tento vývoj dostať pod kontrolu. Netreba však zabúdať, že konečné „topenie“ studenej vojny koncom 80. rokov bolo výsledkom hospodárskych problémov nielen v ZSSR (totálny rozpad celej ekonomiky štátu), ale aj v USA, kde hrala významnú úlohu otázka deficitov štátneho rozpočtu a zvyšujúceho sa štátneho dlhu. Stále zvyšujúce sa astronomické sumy na zbrojenie zatažovali rozpočet aj v USA a mali negatívny vplyv na domáce pomery.

Záver knihy Suchý venuje zhodnoteniu významu a vplyvu Reaganovej zahraničnej politiky voči ZSSR na premenu charakteru sovietskych krokov v medzinárodnom systéme. Tu jasne konštatuje, že najvýznamnejším prvkom

supervelmocou v unipolárnom svete.

Reaganova koncepcia dôraznej koherentnej zahraničnej politiky voči ZSSR sa tvorila v rokoch 1982 - 1984. Preto je škoda, že autor knihy nesiahol po memoároch jedného z jej autorov Jacka F. Matlocka Jr., ktoré vyšli pod názvom Autopsy on an Empire v roku 1995. Jack Matlock pracoval v službách americkej zahraničnej politiky 35 rokov. V rokoch 1983 - 1986 bol členom Rady národnej bezpečnosti a ako zvláštny asistent prezidenta zodpovedal za koordináciu americkej zahraničnej politiky voči ZSSR, pripravoval kľúčové podklady na americko-sovietske rokovania, stál po boku R. Reagana na všetkých summitoch s Gorbačovom a formuloval väčšinu Reaganovej korešpondencie so sovietskymi lídrami. Ako jeden z najlepších amerických sovietológov bol v roku 1987 vymenovaný za veľvyslanca v Moskve. Na tomto poste zostal do roku 1991. Práve jeho kniha spomienok je vynikajúcou analýzou americkej zahraničnej politiky za Reagana voči ZSSR, ako jedného z tvorcov americko-sovietskych vzťahov.

„Topenie“ studenej vojny koncom 80. rokov bolo výsledkom hospodárskych problémov nielen v ZSSR, ale aj v USA, kde hrala významnú úlohu otázka deficitov štátneho rozpočtu a zvyšujúceho sa štátneho dlhu.

Reaganovej stratégie bolo posilňovanie amerického vojenského potenciálu ako prostriedku, ktorý napomáhal udržanie strategickej rovnováhy. To v prvom rade ovplyvnilo ochotu Sovietov participovať na odzbrojovacích rokovaniach. Strategická obranná iniciatíva, ohlásená v marci 1983 a kontinuálne presadzovaná v Reaganovom druhom funkčnom období, plnila aj funkciu politického a ekonomického faktora. Navyše, túto bezpečnostnú i hospodársku politiku dopĺňal ďalší okruh – tlak na ZSSR, aby v krajine dodržiaval základné ľudské práva. Razantná Reaganova politika voči ZSSR na začiatku 80. rokov síce viedla k vystupňovaniu americko-sovietskej konfrontácie, no spôsobila i to, že tento postup, označovaný termínom „mier cez silu“, mal na rýchlo sa striedajúcich sovietskych vodcov politický i psychologický efekt. Preto bola sovietska politika voči USA v tom čase niekoľko krokov pozadu, čo zvýhodňovalo americkú administratívu a jej pozície a čo sa plne prejavilo v druhom Reaganovom prezidentskom období. USA tak začali hrať opäť rolu hlavného aktéra, schopného významne ovplyvňovať medzinárodné dianie. To uľahčilo ich pozíciu po skončení studenej vojny, keď sa stali jedinou

Knihu Petra Suchého Reagan a říše zla môžeme len privítať. V skutočnosti je prvou podrobnou prácou o americkej zahraničnej politike voči ZSSR v konečnej fáze studenej vojny, ktorá vzišla z pera českého autora. Aj keď treba zopakovať, že kniha jeho postavená výlučne na americkej literatúre a publikovaných dokumentoch, ťažko jej vyčítať iné ďalšie vážne nedostatky, azda len niektoré „technické“ chyby, napr. absenciu menného registra, zoznamu použitých skratiek, nevyužitie vo väčšej miere tabuľkovej prílohy, čím by sa dosiahlo odľahčenie textu „presoleného“ faktmi, údajmi, počtami o zbraňových systémoch oboch supervelmocí. Každý, kto si túto knihu prečíta, získa nepochybne novú sumu vedomostí o nedávnej veľmocenskej hre. Je určená skôr okruhu vojenských historikov, zbrojných expertov a technikov. Ak však po nej siahne bežný čitateľ a dokáže „odložiť“ bokom väčšinu terminológie zbrojársko-vojenského komplexu, nepochybne si vytvorí politický obraz bipolárneho sveta, americkej zahraničnej politiky a americko-sovietskych vzťahov v poslednom období studenej vojny.

Slavomír Michálek

Michael Evans, Prezident Ronald Reagan, 1982 (s podakovaním National Archives and Records Administration)

Trápenie s dejinami alebo dejiny trápenia?

Eva Fífeková, z cyklu Fíliálka

vedeli vskutku málo. Až priekopnícke monografie E. Barkányho, I. Kamenca a L. Lipschera, ktoré – hoci vznikli oveľa skôr – na Slovensku vyšli v prvých rokoch novej doby, nám otvorili cestu poznania zakázaných dejín.

Kniha slovenského historika žijúceho v Prahe Jána Mlynárika *Dějiny židů na Slovensku* vznikla v prvej polovici 90. rokov, no svojho vydania sa dočkala po vyše desiatich rokoch, keď sa už spomínaní traja autori úspešne zaradili ku klasikom literatúry holokaustu a dejín židovského národa. Mlynárikov záber v publikácii je skutočne široký: od dobytia jeruzalemského chrámu v roku 70 nášho letopočtu, resp. od najstarších dejín Židov na Slovensku, od ich príchodu do Podunajskej nížiny cez vnútorný zápas židovského obyvateľstva v rámci autonómnych náboženských obcí, rozkvet židovskej komunity počas prvej ČSR, cez vznik nacistickej tretej ríše, zrod slovenského autonomizmu, vyhlásenie slovenského štátu, cez následnú genocídu židovského obyvateľstva, až po povojnové roky, ktoré charakterizoval ešte stále prežívajúci slovenský antisemitizmus. (Prečo sa Mlynárikova púť dejinami slovenských Židov končí v roku 1953, nevedno.) Proti takejto koncepcii nemožno namietat. Autor mal na ňu plné právo. Vypracovať synté-

teratúru o novších dejinách vrátane holokuastu, ktorá vyšla po roku 1990 a ktorá výskum problematiky dejín slovenských Židov posunula výrazne vpred aj z celoeurópskeho hľadiska. A navyše – autor sa v práci neodvoláva na nijaký prameň. Publikácia neobsahuje poznámkový aparát, čo je pre literatúru tohto druhu prinajmenšom nezvyčajné. Poznámka vydavateľa, že za vyše desať rokov od vzniku rukopisu nebolo možné poznámkový aparát doplniť, vyznieva veľmi čudne a je jednoducho neakceptovateľná. Čitateľovi je tak nanútená predstava, že kniha je Mlynárikovým celoživotným dielom, pričom sa dá s istotou dokázať, že to tak v mnohých prípadoch nie je. Takmer dôverne totiž poznám rukopis Kamenca i Lipschera o tragédii slovenských Židov, ktorá je v Mlynárikovej knihe proporcionálne najviac zastúpená. Poznám ich myšlienky, slová a vetné spojenia, to, ako narábajú s literatúrou i dokumentmi, ktoré si cenia a rešpektujú ich. (Mimochodom, v bibliografii, ktorá je aj keď nie práve najreprezentatívnejším výberom toho, čo je k dejinám Židov napísané, sú práce menovaných uvedené nesprávne.) Až príliš nápadná je v Mlynárikovej knihe podobnosť určitých pasáží s Kamencovým či Lipscherovým rukopisom, čo len dáva za pravdu tým neprajníkom, ktorí tvr-

skôr dobrovoľne, vlastnými mocenskými prostriedkami a potom podľa nemeckého scenára. Historik holokaustu v tejto súvislosti celkom zákonite hľadá odpoveď aj na otázku, aký bol podiel (alebo účasť) slovenského štátu a jeho vrcholných predstaviteľov na systematickom likvidovaní Židov. Od ich pauperizovania cez ich koncentrovanie až po deportácie

urobil na záchranu nevinných obetí, čo bolo dôvodom na prerušenie deportácií, aké bolo skutočné poslanie nemeckého poradcu D. Wislicenyho (a prečo predčasne odišiel z Bratislavy) a ilegálnej Pracovnej skupiny pod vedením G. Fleischmannovej, ako aj Ústredne židov (nie Úradovne židov), o čom hovoria dokumenty nemeckej proveniencie, ktoré, ako sa ukázalo,

Mlynárikove Dějiny židů na Slovensku sú poznačené nielen niekoľkými faktografickými chybami, nepresnosťami spôsobenými prekladom, v niekoľkých prípadoch zjednodušeným pohľadom a viac-menej publicistickým prístupom.

a zavraždenie. Mlynárik vo svojej knihe skonštatoval to, na čo prišli už autori pred ním. Teda nič nové. Ani pokus o hľadanie nových súvislostí, o iný pohľad na holokaust.

Zaujal ma však názor, ku ktorému dospel v súvislosti s informovanosťou o skutočnej situácii v poľských koncentračných táboroch. Na Slovensku sme boli svedkami vášnivých diskusií i špekulácií o tom, či Tiso (a nielen on) vedel, že v Poľsku sú Židia vraždení. Že sú deportovaní na východ nebolo tajomstvom. Podľa propagandy odchádzali za prácou a tomu často verili aj sami Židia. Mlynárik do týchto diskusií nezasiahol, hoci vedel, že: „Prezident Tiso mal informácie od vysokých dôstojníkov slovenskej armády o tom, čo nacisti na okupovanom území so Židmi robia. Niekoľko mesiacov po tom, čo boli zo Slovenska vyvezení prví Židia, došli do Bratislavy správy o ich vyvražďovaní. Napriek tomu Tiso v Holíči 16. augusta 1942 tvrdil, že so Židmi sa nič zlé nedeje...“ Mlynárik týmto čitateľovi poskytol argument, že Tiso bol za deportácie, aj za vyvražďovanie Židov prinajmenšom morálne zodpovedný a keďže o zločine vedel a verbálne ho podporoval, zlyhal nielen ako vodca štátu, ale aj ako kňaz. A, žiaľ, Mlynárik zlyhal ako autor, keďže neuviedol prameň, z ktorého čerpal. Zároveň ľutujem, že autor posledných desať rokov s textom ďalej nepracoval, nech mal na to akýkoľvek dôvod. (Aký bol vlastne osud rukopisu, kým sa dostal do pražského vydavateľstva?) Prinajmenšom by mohol polemizovať aj o toľko pretriasaných správach o vyvražďovaní Židov, o tom, kto čo vedel, urobil či ne-

odhalili niektoré neznáme súvislosti týkajúce sa deportácií Židov zo Slovenska. A mohol by si skonfrontovať aj svoj názor na termín Endlösung, ktorým Nemci dômyselne maskovali vyvražďovanie európskych Židov. Tento termín, pod ktorým sa rozumie konečné riešenie židovskej otázky, sa etabloval v rámci konferencie vo Wannsee (20. 1. 1942) a jeho realizovaním bol poverený H. Himmler. Mlynárik ho vsunul do úst (opäť bez udania prameňa) A. Macha, ktorý sa dovoľával Endlösung ešte skôr, ako tento použil sám Himmler.

Mlynárikove *Dějiny židů na Slovensku* sú poznačené nielen niekoľkými faktografickými chybami, nepresnosťami spôsobenými prekladom, v niekoľkých prípadoch zjednodušeným pohľadom a viac-menej publicistickým prístupom. Vydanie tejto knihy však sprevádza aj nezvyčajný spor autora s jedným z údajných recenzentov, historikom I. Kamencom. Ten nielenže spoznal svoje vlastné konštatácie, ale s úžasom zistil, že knihu aj recenzoval. Je viac ako pravdepodobné, že ak by čítal rukopis pred jeho zadaním do tlače, svoje výhrady by autorovi otvorene tlmočil v podobe písomného posudku. Kamencove zdesenie pri čítaní knihy je celkom pochopiteľné. Nepochopiteľný je však prístup samotného J. Mlynárika i vydavateľstva Academia, ktorému ako keby nezáležalo na svojej reputácii, keďže v rozpore so zásadami vydavateľstva vedeckej literatúry vydalo knihu, o ktorej vedeckom charaktere možno polemizovať.

Katarína Hradská

- ▲ Ján Mlynárik
- ▲ *Dějiny židů na Slovensku*
- ▲ Academia 2005
- ▲ 358 strán
- ▲ 495 Sk

Až príliš nápadná je v Mlynárikovej knihe podobnosť určitých pasáží s Kamencovým či Lipscherovým rukopisom, čo len dáva za pravdu tým neprajníkom, ktorí tvrdia, že historici používajú pri písaní monografií „osobitý spôsob“.

zu dejín židovskej komunity za také dlhé časové obdobie iste nie je jednoduché a je to práca na niekoľko rokov za predpokladu, že autor je erudovaným historikom na najstaršie dejiny i novodobé zároven. (Existuje vôbec taký?) Mlynárika čiastočne ospravedlňujú jeho vlastné slová z úvodu knihy, že sa pokúsil urobiť z roztrieštenej mozaiky prehľad, pričom využil svoju vlastnú (zakázanú) štúdiu Vatikán a genocída slovenských Židov, ako aj to, čo mu prešlo rukami. Pozornému čitateľovi so záujmom o dejiny Židov, ktorých je našťastie už dosť, zaiste neuniklo, že Mlynárik neakceptoval nijakú slovenskú odbornú literatúru na najstaršie dejiny Židov (okrem E. Barkányho), ale nereflektoval ani li-

dia, že historici používajú pri písaní monografií „osobitý spôsob“.

Mlynárikove dejiny slovenských Židov sú o genocíde, o vyvraždení časti slovenskej židovskej komunity v plynových komorách koncentračných táborov. História tohto zločinu, ktorý Hitlerovo Nemecko spáchalo v rámci Endlösung, teda konečného riešenia židovskej otázky, sa nezačala natlačením Židov do dobytých vagónov. Na Slovensku mu predchádzalo zavedenie ešte prísnejších zákonov, ako boli norimberské, uplatnenie protižidovských opatrení, ktoré Židov zbavili majetku i ľudskej dôstojnosti a posunuli ich na tú najspodnejšiu priečku ľudského bytia, až pokým sa ich spoločnosť začala zbavovať naj-

Tanec z listu

Už pri letmom nahliadnutí do knihy Barokní taneční formy vás upútajú staré kresby grafických záznamov, zobrazujúce dráhy pohybov v jednotlivých tancoch, akési tanečné mapy. Svojím riešením pripomínajú francúzske záhrady zo sedemnásteho storočia. Nie je to náhoda – záhrady, predovšetkým tá vo Versailles, boli prvými scénami rodiaceho sa baletu. Tanec teda kráčaľ v duchu estetiky súvisiacej s matematikou. V geometrických obrazcoch vládla pravidelnosť, symetria, proporčnosť, ktoré boli určujúcejšie ako rytmická vizualizácia hudby.

- ▲ Helena Kazárová
- ▲ Barokní taneční formy
- ▲ AMU 2005
- ▲ 246 strán
- ▲ 241 Kč

Tanec zrejme nikdy nestál v spoločenskom rebríčku tak vysoko ako vo Francúzsku počas panovania Ľudovíta XIV. Keď v roku 1661 po završení svojej plnoletosti založil prvú akadémiu – Kráľovskú akadémiu tanca (Académie royale de danse) a umožnil tak vznik baletu, vyjadril svoj prístup k tancu slovami: „Umenie tanca je jednou z najväznejších a najdôležitejších aktivít telesného tréningu a najprirodzenejšou prípravou akéhokoľvek druhu

cvičenia.“ Panovník, ktorý vášnivo miloval tanec, mal prívlastok Tancujúci kráľ alebo Kráľ Slnko, podľa triumfálnej postavy slnka v balette La Nuit na hudbu Jeana Baptistu Lullyho.

„Tanec sa v tej dobe stal osobnou vizitkou dvoranov a tancovať s kráľom v jednom predstavení znamenalo dosiahnuť perfekcie v spoločenskom vystupovaní a etikete,“ píše sa v knihe.

Nikto, kto sa ocitol na kráľovskom dvore, sa nevyhol vznešeným a dnes už iste úsmevným pohybom. Tancoval aj sám Molière – autor mnohých baletov, hoci od označenia „danseur noble“ mal ďaleko.

Na panovníkovu záľubu mala určujúci vplyv tanečná výchova. Úloha tanca sa vo vyšších kruhoch už od neskorého stredoveku prikladal veľký význam. A pretože tanec pôsobil výchovne, považovali ho za spoločenské umenie. Inak povedané, spoločenské umenie dobrého správania bolo otázkou tanečnej výchovy. Vtedajšia spoločnosť si bola vedomá toho, že tanec presahuje sféru etikety a zasahuje do oblasti duševného života.

Všestrannú tanečnú výchovu pre „vyššiu spoločnosť“ praktikovala v mnohých krajinách Európy už v roku 1800 škola. Svedčí o tom Systematická učebnica Franza Antona Rollera (Výmar, 1843), ktorá poukazovala na terapeutické a korigujúce aspekty správnej tanečnej výučby.

Pohyb tela podnecujúci ducha, improvizácia, rozvíjajúca kreativitu – na to všetko ani dnes nestačí šport a telesná výchova, ktorá je, žiaľ, jedinou telesnou aktivitou na našich školách. Čo tak v duchu Delsarta a Duncanovej zaviesť do škôľ tanečnú výchovu a viesť ňou deti k harmónii tela a ducha?

Knihá Barokní taneční formy je zaujímavým príkladom úsilia o zachovanie tanca. Uvedené tanečné formy vrcholného baroka sa dochovali vďaka žiakovi Pierra Beauchampa, Augerovi Feuilletovi, ktorý vymyslel spôsob, ako zapisovať jednotlivé tance, ich rytmus, tempo, dráhy, figúry atď. – Feuilletovu tanečnú notáciu. Znaky dopĺňala hudobná partitúra, počet taktov a názvy jednotlivých prvkov. Tie čerpali z práve sa rodiacej baletnej terminológie, ktorá sa používa dodnes. A tak sa na dvore Ľudovíta XIV. doslova tancovalo „z listu“.

Eva Fifeková, z cyklu Filiálka

Dodnes nemajú taneční tvorcovia – okrem filmového záznamu – nijakú možnosť pevne fixovať svoje diela, ako napríklad hudba. V dejovom tanci existuje libreto, ktoré je však len akýmsi hrubým opisom dejovej schémy, nie však samotného tanca.

Pokusy vytvoriť tanečný zápis – tanečnú notáciu trvajú od pätnásteho storočia. Viacerí sa o to – s menším či väčším úspechom – pokúsili, nijaký zo zápisov však nebol dokonalý. Autorom najprepracovanejšej

ru, vďaka ktorým je spolu s Mary Wigmanovou a Jaques-Dalcrozom svetovo uznávaným priekopníkom tanečnej moderny. Pred pár rokmi pricestovala na Slovensko riaditeľka Labanovho centra v Londýne, aby na vlastné oči videla „mesto pri veľkej rieke“, ako Laban nazval Bratislavu vo svojom životopise. Našla miesto, kde stál jeho rodný dom, kaviareň, ktorú vlastnila jeho rodina, divadlo Aréna, kde chodieval Laban so svojím strýkom na prvé

Nikto, kto sa ocitol na kráľovskom dvore, sa nevyhol vznešeným a dnes už iste úsmevným pohybom. Tancoval aj sám Molière – autor mnohých baletov, hoci od označenia „danseur noble“ mal ďaleko.

tanečnej notácie (Labanotation) bol jeden z najväčších reformátorov tanca Rudolf von Laban, rodák z Bratislavy. Okrem tanečného písma sa preslávil mnohými reformami v prístupe k pohybu, telu a priesto-

predstavenia. Nenašla tu, žiaľ, nijakú zmienku v podobe pamätnej tabule, že sa tu narodil a vyrastal tanečný veľikán.

Eva Gajdošová

Viete, čo je to fotografia?

Ak ste si už niekedy položili túto otázku (alebo vám ju položil niekto iný), rozmýšľanie nad odpoveďou by vám mohla pomôcť spríjemniť na pohľad nenápadná knižka s takmer rovnakým názvom. Co je to fotografie? - tak znie titul antológie, ktorá sa snaží naplniť odvážne stanovený cieľ. Tým je zostavenie reprezentatívneho prierezu vývojom myslenia o fotografii v priebehu 20. storočia.

- ▲ Karel Čiřař (ed.)
- ▲ Co je to fotografie?
- ▲ Preklad E. Klimentová, L. Oliva, M. Ritter, M. Petříček, M. Pokorný
- ▲ Hermann & synové 2004
- ▲ 365 strán
- ▲ 779 Sk

Editor publikácie Karel Čiřař sa venuje dostatočne širokému okruhu aktivít na to, aby sa mohol podujat na splnenie tejto náročnej úlohy.

Hoci pôvodne vyštudoval filozofiu, priaznivci výtvarného umenia ho poznajú predovšetkým ako kurátora, ktorý sa okrem niekoľkých medzinárodných projektov, realizovaných v zahraničí, podieľal aj na prestížnych podujatiach ako Praguebiennale 2 či Bienále mladého umění. Spolupracuje s viacerými periodikami a ako editor sa okrem spomínanej knihy podieľal aj na vzniku publikácie Text a dílo: prípad Menard, zborníku príspevkov, inšpirovaných Borgesovým textom Autor Quijota Pierre Menard a zaoberajúcich sa vzťahom filozofie a literatúry.

Súbor statí Co je to fotografie? je tematicky rozdelený na dve časti. Kým prvá je venovaná zamýšľa-

niu sa nad povahou fotografie ako takej, v druhej je prezentované skúmanie vzťahu fotografie k výtvarnému umeniu a jeho kľúčových premien. Tomuto rozdeleniu logicky zodpovedá aj výber autorov jednotlivých textov. Prvá časť patrí autorom, ktorí zásadne ovplyvnili vývoj a smerovanie fotografie ako samostatného odboru, a to aj napriek tomu, že nebola hlavným predmetom ich záujmu – Walter Benjamin bol predovšetkým filozofom, André Bazin a Siegfried Kracauer filmovými teoretikmi a Roland Barthes zasvätil väčšinu svojho diela semiológii, aj keď jeho posledný text Svetlá komora je esejou práve o fotografii. Podobne by sa dalo pokračovať aj o ostatných autoroch príspevkov, za-

Kým prvá časť antológie je venovaná zamýšľaniu sa nad povahou fotografie ako takej, v druhej je prezentované skúmanie vzťahu fotografie k výtvarnému umeniu a jeho kľúčových premien.

radených do prvej časti antológie.

Druhú časť, naopak, tvoria texty vyprofilovaných teoretikov umenia a fotografie, k akým patria napríklad Wolfgang Kemp, Abigail Solomonová-godeauová či Rosalind Kraussová. Kým v prvej časti antológie sú príspevky zoradené chronologicky, v druhej po sebe nasledujú podľa nadväznosti tém – od situácie v polovici 19. storočia až k postmoderne. Líniu zakončuje text Geoffreyho Battchena s názvom Ekto plazma, zaoberajúci sa ideou smrti fotografie, ktorý je akýmsi návratom k východiskám nášho skúmania.

Editor sa podľa vlastných slov pri výbere príspevkov (väčšinou ide o výňatky z kníh, najmä reprezentatívnych zobraňovaných spisov, ale nájdeme medzi nimi aj niekoľko štúdií, ktoré vyšli časopisecky) neriadi len ich dôležitosťou pre ďalší rozvoj odboru, ale aj snahou zachytiť vzájomné vzťahy medzi jednotlivými výkladovými stanoviskami zaradených autorov. Tento cieľ sa mu aj podarilo naplniť, hoci čitateľovi môžu postrehy niektorých osobností, ktoré sa do Čiřařovho výberu nedostali, chýbať. Iné sa zasa môžu zdať navyše, to je však problémom asi každej podobnej antológie vo vzťahu so subjektívnymi názorami prijímateľa. Na tej Čiřařovej je však zaujímavé predovšetkým to,

že známejším a starším tvorcom, s ktorých postojmi sa dá oboznámiť aj na iných miestach, ubral editor priestor v prospech mladších a v našom priestore menej známych autorov. Čitateľovi tak ponúkol možnosť zoznámiť sa s niektorými nedávnymi alebo aj súdobými trendmi v myslení o vzťahu fotografie a výtvarného umenia.

Príspevky neunavujú prílišnou dĺžkou, pritom však poskytujú zrozumiteľný pohľad do názoru autora na danú problematiku, a teda aj základný prehľad o vývoji jednotlivých stanovísk, súčasne sú však vďaka prehľadne usporiadanému rozsiahlemu poznámkovému aparátu a mnohým ilustračným reprodukciám sľubným odrazovým mostíkom pre budúce rozširovanie si obzorov. Veľkým pozitívom sú kvalitné nové preklady jednotlivých textov, na ktorých sa okrem iných podieľal aj známy český filozof Miroslav Petříček. Ďalším plusom publikácie je jej kvalitné vyhotovenie a grafická úprava, o ktorú sa postarala fotografka Markéta Othová, ktorej snímku nájdeme aj na prebale.

Antológia Co je to fotografie? je zaujímavým a hodnotným úvodom do fotografického myslenia a povinným čítaním pre všetkých milovníkov výtvarného umenia.

Monika Mikušová

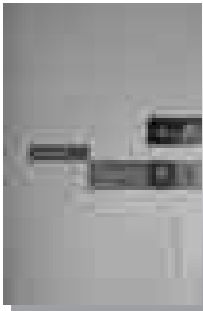
Jazykoví bezdomovci

- ▲ Patrik Ouředník
- ▲ **Šmírbuch jazyka českého. Slovník nekonvenční češtiny**
- ▲ Paseka 2005
- ▲ 631 strán
- ▲ 501 Sk

- ▲ Martin Gregor
- ▲ **Politický a ekonomický slang**
- ▲ Triton 2005
- ▲ 150 strán
- ▲ 309 Sk

- ▲ Bob Flídr
- ▲ **Malý polistopadový lexikón novináře**
- ▲ Petrov 2004
- ▲ 92 strán
- ▲ 139 Sk

„Slang je jazyk, ktorý si vyhrnul rukávy, napľul do dlaní a dal sa do roboty.“

(Carl Sandburg)

Knihy, o ktorých bude reč, vyšli v Čechách a spája ich fakt, že koketujú vo väčšej či menšej miere s lexikografiou, no ich obsahom nie je spisovná slovná zásoba. Naopak, autori týchto prác ponúkajú „inú“ češtinu v rámci aktuálneho sociálneho fenoménu inakosti a presadzovania jeho spoločenskej akceptácie. Nejde však o feministické, homosexuálne slovníky či o etnické jazykové mixy v českom prostredí podľa vzoru singliš (singapurská angličtina) či mangliš (malajská angličtina), ako by sa – v rámci trendov – dalo čakať. Ich autori sa pohybujú v „bezpečnejších“, no v našich končinách „striedmo“ popularizovaných vodách argotu, tabuizovanej lexiky a politického a ekonomického slangu.

Šmírbuch jazyka českého Patrika Ouředníka s podtitulom Slovník nekonvenční češtiny (tretie doplnené a rozšírené vydanie od roku 1988) a Politický a ekonomický slang Martina Gregora nevznikli ako lingvistické vedecko-výskumné projekty, ale vďaka neúnavnosti a dlhodobej systematickej práci autorov, ktorí nie sú „primárne“ lingvisti – Ouředník je známy predovšetkým ako prekladateľ a Gregor ako politológ a ekonóm. Spojenie umeleckej invencie a solídneho odborného poznania býva takmer vždy produktívne, a tak aj v týchto prípadoch vznikli vďaka tomu svojrázne slovníky. Prvý s prekvapujúcou koncepciou a formálnym rozvrstvením materiálu, druhý zaujme predovšetkým netypickým výkladom hesiel a slovotvornou bujarosťou.

Šmírbuch by sa do slovenčiny preložil asi ako „škaradé slová“. Aplikované na Ouředníkom zozberaný materiál by bolo toto označenie v istých prípadoch eufemizujúce, „prijemné“ (napr. pri výrazoch týkajúcich sa intímnych častí tela), v iných zas pritvrdé (napr. expresívne

a obrazné výrazy s významom zveličovať – dělat z toho kovbojku, pětiletku, dostihy, Stalingrad, bitvu u Kresčaku...). A tak termín „nekonvenčná čeština“, ktorý zvolil autor, možno pre taký široký materiál prijať ako najvýstižnejší, hoci nejde len o zdôraznenie originality a uvoľnenosti, ale aj o naznačenie nezohody s konvenciou, porušenie normy.

Šmírbuch obsahuje zhruba 16 000 lexém, z ktorých dve tretiny tvorí materiál z terénneho zberu, väčšia časť poslednej tretiny bola vyxcerpovaná z odbornej literatúry, menšia z beletrie. Zberanie obsiahlo pôvodne roky 1945 až 1985, v tomto poslednom vydaní je hranica posunutá do roku 1989.

Štruktúru hesla odhalí čitateľ ľahko, je síce viacúrovňová, ale prehľadná. Neutrálne výrazy sa uvádzajú v abecednom poriadku, pričom entrée každého písmena predstavuje výzva Čtěte a překládejte a krátky citát z terénneho zberu: Kam ten kvalt, dacane? Si myslíš, že se z toho tvýho brka poseru do vejšky? Bych ti ten tvuj šlajf nesrovnal. (Kam spěcháte, marnivče? Domníváte se snad, že mne oslníte svým rychlým automobilem? Mějte se na pozor, mohl bych vám váš vůz poškodit.) Je to celkom zábavná hra pre čitateľa – ak si zakryje preklad, zistí, že by šmírbuchový text preložil celkom inak. Jazyková asociácia sa nemusí prekrývať a často sa prekladateľ ad hoc bude chcieť ubezpečiť overovaním v zozname „nekonvenčných“ ekvivalentov.

Záhlavia nie sú typické, ide skôr o akési nadradené, dominantné výrazy uvádzajúce širšiu tematickú skupinu, čomu zodpovedá aj grafické riešenie, napr. pri výraze hostinec, restaurace sa uvádzajú aj ďalšie súvisiace slová hospodský, číšnik, jít do restaurace, denní host. Zoznamy nekonvenčných synonym dopĺňajú primerane citáty z beletrie – pôvodnej a prekladovej a odkazy na ďalšie spracované heslá, ktoré sú vo vzťahu s dominantným výrazom, v tomto prípade je konkrétny odkaz na heslá kaviárna, bufet, pivo. Kde-tu obsahuje heslo bonus v podobe spontánnej ľudovej slovesnosti: Je ti blbě? To je z vody. Proto rychle do hospody.

Okrem lexikografov zrejme málokto číta slovníky ako celok a postupne od hesla k heslu. Pri tomto type slovníka zvlášť by bol zaujímavý psycholingvistický výskum zameraný na čitateľmi najnavštevovanejšie heslá. Internetová verzia slovníka je na to ako stvorená. Aby som tento nápad podporila, priznám sa, že tie moje „favority“ súviseli s tromi výraznými literárnymi skúsenosťami s „inými“ slovami – s českým filmom Pěníč-

Ouředník je známy predovšetkým ako prekladateľ a Gregor ako politológ a ekonóm. Spojenie umeleckej invencie a solídneho odborného poznania býva takmer vždy produktívne, a tak aj v týchto prípadoch vznikli vďaka tomu svojrázne slovníky.

ka a Paraplíčko, ktorý mi v rámci cyklu pre pamätníkov priniesol asi ako desaťročnej nezabudnuteľný výraz „chlupať“, neskôr so Chevallierovým románom v skvelom českom i slovenskom preklade Zvonokosy/Zvonodrozdo a ešte neskôr, na konci 90. rokov s českým prekladom Zakázaných rozprávok A. N. Afanasieva z 19. storočia, ktoré v Rusku vďaka cenzúre nevyšli. Takže na prvý raz som v Šmírbuchu listovala v poradí policista, strážnik – prostitutka – väzenie – záchod – pohlaví. Potom som si neodpustila heslo Slovák, homosexuál, cizinec, kněz, komunista... potom som sa vrátila na začiatok a šla zaradom, ale medzitým som zas odskočila tam a hentam.

Na každej knihe mám rada, ak sa číta pohodlne, to znamená, ak autor myslí na taký luxus, akým je nedlhá, no zro-

Martin Marenčin, z projektu Slowly Slovakia, Trenčín 2001

zumiteľná štúdia uvádzajúca do problematiky aj nezainteresovaných, korektný zoznam použitej literatúry a index. Najmä pri slovníkoch je to naozaj luxus a Šmírbuch jazyka českého ho v úplnej miere poskytuje.

Spomínaná Ouředníkova publikácia aj Gregorov Politický a ekonomický slang, ku ktorému sa dostávam teraz, sú dôležité pre používateľov, ale predovšetkým pre jazykovú teóriu ako „praktický dôkaz“ a spätná väzba, je to zachytenie jazyka v stave zrodu a jazyka v procese. O slangu aj o jazykovom tabu je známe, že sa vyznačujú premenlivosťou, no každé zachytenie prispieva práve k ustaloaniu. U nás zo známych a pomenovaných dôvodov, ktoré majú hlbšie historické pozadie (frekvencovanie teritoriálnych dialektov pred utváraním mestského jazyka, oneskorený urbanizačný a industrializačný proces), výskum „okrajových“ sfér jazyka naberá rýchlosť až posledných dvadsať rokov (hoci ojedinelé projekty sú aj mladšieho dátá). Stav a úroveň rozpracovanosti tejto oblasti dobre zhrňuje napríklad zborník z lingvistickej konferencie Mesto a jeho jazyk, ktorý s rovnakým názvom vyšiel vo Vede roku 2000. Praktických „dôkazov“ je však na Slovensku pomeň (najznámejší je Slovník slovenského slangu B. Hocheľa z roku 1993). A tak v rámci umeleckej i vedeckej apropriácie (privlastňovania) a aj vzhľadom na nedávnú spoločnú minulosť a dosť blízku súčasnosť obidvoch národov, ich politiky a ekonomiky je Gregorov slovník akceptovateľný aj u nás. Vznikal

diplomacie – box v bílých rukavičkách, kdy namísto gongu zní cinkání sklenic se sektem, diplomacie – umění poslat někoho do háje tak, aby se na to těšil, diplomacie – zklidňování vztekklého psa bez náhubku ve víře, že se objeví někdo, kdo jej brzy zkrátí, citační družstvo – akademické koalice, které se nejen v ekonomii a v politologii navzájem citují a zvyšují si tak citační indexy, významný to indikátor akademické výkonnosti.

Z hľadiska utvárania slov sa táto oblasť lexiky vyznačuje podobnými vlastnosťami ako ostatné slangy – je veľmi

Malý polistopadový lexikón je vo výklade okolo stovky podľa autora kľúčových hesiel z ponovembrového vývoja ešte originálnejší. Sú to vlastne minieseje, plné poetických gest, ktorým dominuje vtip a irónia.

expresívna vo forme aj vo význame, hravá, asociatívna (science fiction – anglický preklad ruského termínu perestrojka, Sedm statečných – sedm nejmocnějších ruských oligarchů, ruských podnikatelů 90. let – Velká sedma), využíva sa absurdnosť, čierny humor, výrazy sú citáciami z cudzích jazykov, často prispôsobené alebo kalkové, sú to prešmyčky a skladačky utvárajúce nový alebo zmenený význam, napr.: amulet – vylúčenie z AMU z politických dôvodov (za komunistického režimu), ateismus – odpor k pitiu čaju, aurora – výkrik hanáckeho budovateľa, ktorému spadla na nohu rúra.

Bohužiaľ, v nelichotivom svetle je tu zvečnený aj súčasný slovenský prezident vďaka mikrofónovej afére a jednému „nekonvenčnému“ slovu, ktoré mu vtedy „ušlo“. S politikmi a najmä s ich vtipnými prezývkami sa slovník nebabre – Billary (Bill Clinton pod papučou manželky Hillary), Blair Witch (Tony Blair – súvislosť s úspešným filmovým hororom, britský premiér má však v slovníku aj druhú prezývku – Tony Blur v preklade Toník Mlžič/Tonko Zahmlievač) či Audi kanceliér (Gerhard Schroder, ktorý má rovnaký počet snubných prsteňov ako logo Audi), od mien iných sa utvorili slovesá – buzkovať se – bezúčelne se potloukat, podle Petry Buzkové, ministryně školství v kabinetu V. Špidly, která je kritizována za svoji nečinnost.

Všeobecnejšie však tento slovník potvrdzuje dve tendencie v súčasných slangoch: jedna je skutočnosť, že sa utvára akýsi „všeobecný“ slang, resp. „mediálny“ slang, čo nie je to isté, čo novinársky. Slangy sa miešajú a vzniká tak istá vrstva jazyka prístupná a osvojiteľná širokému spektru používateľov. Značnú zásluhu na tom má televízia. Na druhej strane však protikladne akoby jednotlivé slangy smerovali k väčšej argotizácii, majú zložitejšie kódovanie, resp. kladú

väčšie nároky na svoju zrozumiteľnosť, napr. už aj spomínaná prezývka Tonyho Blaira Blair Witch nepovie nič tomu, kto nevidel kultový horor, podobne ako meno Viktor Čistič (postava vo filme Nikita) prisúdené v slovníku Viktorovi Koženému. Úplne argotické boli aj pôvodné označenia pochádzajúce od teroristov z al-Káidy pri útoku na USA: fakulta výtvarných umení (označenie Pentagonu), fakulta mestského plánování (severný mraskodrap WTC), právnická fakulta (Kongres), začátek semestra (moment teroristického útoku na USA).

Ak som spomínala invenčný výklad hesiel v slovníku Politický a ekonomický slang, treba uviesť, že minulý rok vyšiel v Brne v nakladateľstve Petrov aj Malý polistopadový lexikón novináře Boba Flídra. Ten je vo výklade okolo stovky podľa autora kľúčových hesiel z ponovembrového vývoja ešte originálnejší. Sú to vlastne minieseje, plné poetických gest, ktorým dominuje vtip a irónia. Tá sa dosahuje popieraním, stupňovaním, prácou s citátmi, kontrapunktom, ale aj výberom samotných hesiel: ananas, anarchisté, Anežka svatá, architektura, asistovaná reprodukce. Z osobností sa tu ocitol Bělohradský Václav, ale i Bin Ládin Usáma, Cimrman Jára i Člafa Marián, Dušek Alexandr i Grebeníček Miroslav, Jakeš Miloš i Kryl Karel atď. A ako ich Flídr vidí? „Jakeš Miloš – Před patnácti lety kůl v plotě. Dnes cool. Kryl Karel – Možná jen čtvrtkytarista a půlkacíř, přesto vjevěvdce písničkářů a rebelů. Malý jako David. Volající jako hlas na poušti. Žádné moře se mu nezdálo být nepřekonatelné, tím spíš to rudé... Odešel v padesáti (1994), což není moc. Jsou to ale abrahámoviny.“

Vo všetkých publikáciách by sa pri podrobnejšom rozbere dalo poukazať zaiste aj na slabšie miesta, no tomu zámeru sa úmyselne vyhnem, pretože sa mi zdá dôležitejšie hovoriť najmä o pozitívach. Môžu byť dobrou inšpiráciou pre nás, aby sme nečakali a nelamentovali, „kedy u nás niečo podobné vyjde“ a „kto to finančne podporí“. Mám pocit, že na Slovensku sa táto práca vždy očakáva od nejakej „oficiálnej“ inštitúcie a susední Česi (prekladateľ, politológ a novinár) nám ukazujú, že to tak nemusí byť. Veľká časť aktuálnej i staršej slovenskej lexiky by si tak mohla nájsť svoj domov a nespávať pod mostom. Asi by sme sa o sebe dozvedeli viac.

Ingrid Hrubaničová

Všemojúca komunikácia/Mlč a počúvaj

Celý svet je plný komunikácie. Hovorí sa, že zo všetkých našich znalostí a schopností patria medzi najdôležitejšie práve tie, ktoré sa týkajú komunikácie. Sú našou najdôležitejšou výbavou v osobnom, spoločenskom alebo pracovnom živote.

- ▲ Viktor Lechta a kol.
- ▲ **Terapie narušené komunikační schopnosti**
- ▲ Portál 2005
- ▲ 386 strán
- ▲ 769Sk

Obrovská komerčná mašinéria do nás tlačí každým pórom – naučte sa správne komunikovať. Staňte sa sebaistým a presvedčivým rečníkom, staňte sa sami sebe hovorcom, vhodnou komunikáciou predídete partnerským konfliktom a zachránite manželstvo, získate zamestnanie vašich snov, presvedčíte, koho chcete. Komunikujeme so sebou, medzi sebou, doma, v škole, v práci, s autoritami, so svetelnými bytostami, so všetkým. Rozprávame, volíme slová

i tón hlasu, niektorí, ktorých mašinéria zasiahla silnejšie, si dávajú pozor ako pri hovorení vyzerajú, kontrolujú svoje posunky, pohľady i výraz tváre. Upravujeme samých seba tak, aby nám bolo lepšie rozumieť, aby sme získali, čo chceme, boli úspešnejší, efektívnejší, nezanímanejší.

Komunikácia je silná zbraň aj výborný obchodný artikel. Nie nadarmo Anthony Robbins hovorí: „Komunikácia predstavuje moc. Kto sa naučí ju efektívne využívať, môže zmeniť svoj pohľad na svet aj pohľad, ktorým sa svet pozerá na neho.“ O čo ťažšie sa v takto nastavenom prostredí žije ľuďom, ktorým príroda, choroba alebo sociálne zázemie zobrali či obmedzili schopnosť jasne a zrozumiteľne sa vyjadriť. Obmedzenia komunikačných schopností sú veľmi rôznorodé. Medzi postihnutými nájdete deti s vývinovými poruchami reči, deti s rozštepom, ktoré nedokážu zreteľne artikulovať a huhňú. Nájdete tu ľudí s narušenými hlasivkami, prípadne inými svalmi, ktoré ovládajú reč, ľudí, u ktorých je porucha priamo v centre prijímania, kódovania a dekódovania reči – v mozgu, ľudí majúciich afázie, dysartrie, kôktavosť, brblavosť a všeličo iné. Repertoár všetkých

možných príčin je až neuveriteľne široký a rôznorodý, rovnako rôznorodý je ich prejav. Ak vás to zaujíma viac, siahnite po logopedickej príručke. Jedno však majú všetky poškodenia spoločné. Narúšajú schopnosť človeka komunikovať jasne a zrozumiteľne s inými ľuďmi. Skúste sa na chvíľu zastaviť a pozrieť sa na svet očami týchto ľudí.

Narušená schopnosť komunikovať vás vytlačí na okraj ľudskej society. Svet patrí mladým, extrovertným, krásnym, úspešným a šťihlým. Tým, čo dokážu vždy pohotovo povedať, v čom sú dobrí, čo chcú a čo potrebujú.

Pravdepodobne si všimnete, že nie je také ľahké zapojiť sa medzi ostatných. Veľmi často nemajú vaši spoločníci trpezlivosť čakať, kým dopoviete, môže sa stať, že vám skáču do reči, dokončujú, čo chcete povedať sám, prestanú sa baviť, keď sa zapojíte, pomaly sa vytrácajú, prevracajú oči... Viac alebo menej priamo sa presvedčate, že ľudí svojou kostrbatou neschopnosťou komunikovať obťažujete, že nedosahujete ich

úroveň. Že ste menejcenný? Možnože stratíte chuť sa rozprávať, možnože sa budete viac hanbiť, ostanete plachý, mlčanlivý. Ľudská netrpezlivosť, božstvo efektivity a vaša narušená schopnosť komunikovať vás vytlačia s najväčšou pravdepodobnosťou na okraj ľudskej society. Svet patrí mladým, extrovertným, krásnym, úspešným a šťihlým. Tým, čo dokážu vždy pohotovo povedať, v čom sú dobrí, čo chcú a čo potrebujú.

Podľa názoru Viktora Lechtu: „Deti s narušenou komunikačnou schopnos-

ťou potrebujú viac času na spracovanie informácií, na formuláciu odpovede a plánovanie svojho správania. Často nie sú dospelými vypočutí. Ale ak načúvame dieťaťu, sme tu preňho. Vnímame jeho komunikačné pokusy, pozeráme sa mu do očí alebo spoločným smerom, sme spolu. A to je podstata komunikácie.“ Vo svojej knihe prináša široký prehľad poškodení komunikačných schopností a ich terapie. Isté je,

že v terapii okrem odborníkov nemôže chýbať najbližšie okolie dieťaťa či dospelého. Práve tí najbližší prinášajú podnety, zrkadlia úspech, pomáhajú dotýčenému byť súčasťou komunikujúceho sveta.

Nemáme problém rozumieť tomu, že tieto deti sa musia veľa učiť a veľa cvičiť, aby sa ich komunikačné schopnosti zlepšili. Ťažším býva poznanie, že aj my sa môžeme pri nich niečo naučiť, že ich kostrbaté pokusy o komunikáciu a neschopnosť sa jasne vyjadriť nás nemusia len otravovať. Pravda je, že povaha ich ťažkostí vyžaduje, aby sme pri nich ticho sedeli, hrýzli si do jazyka a trpezlivo načúvali. Môžeme si pri tom však cibriť svoju vnímavosť na jemné podnety, svoj rešpekt voči odlišnostiam a úctu k ich úsiliu presadiť sa medzi rýchlejšími a pohotovejšími. Významný muž v oblasti komunikačnej psychoterapie Paul Watzlawick tvrdí, že „sa nedá nekomunikovať, nedá sa netváriť a nie je možné nemetakomunikovať“, pričom metakomunikáciou má na mysli vyjadrovanie vzťahu. Keď sa nad tým zamyslíme, uvedomíme si, že v každom momente sprostredkujeme týmto ľuďom informáciu o tom, aké miesto sme im vedľa seba vyhradili, nakoľko sú vítaní, nevítaní, iní. A teda aj my máme svoj podiel na tom, ako sa medzi nami uplatnia, ako sa im žije.

Petra Zemanová

Psychoterapeuti a psychoterapia

Na ktorýkoľvek ľudský výkon sa možno pozrieť dvojako. Z hľadiska jeho objektívnej podoby a z hľadiska jeho príslušnosti k subjektu, ktorý ho vymyslel a vytvoril. Obidve hľadiská sú prítlačivé a vzájomne sa nemôžu zastúpiť.

- ▲ Michaela Andrllová
- ▲ **Současné směry v české psychoterapii. Rozhovory s významnými psychoterapeuty.**
- ▲ Triton 2005
- ▲ 222 strán
- ▲ 269 Kč

Michaela Andrllová napísala múdru knihu, ktorá čitateľovi sprostredkuje obidva pohľady. Vybrala si desať smerov psychoterapie: psychoanalýzu, dynamickú psychoterapiu, rodinnú a systematickú psychoterapiu, rodinnú psychoterapiu podľa V. Satirovej, rogersovskú psychoterapiu, daseinsanalýzu, gestaltterapiu, kognitívne-behaviorálnu psychoterapiu, transakčnú analýzu a eklektickú a integratívnu psychoterapiu. K desiatim smerom primyslela jedenásty, akosi nadhľadový, ktorý trochu šalamúnsky pomenovala „mezi proudy psychoterapie“. K desiatim (jedenástim) smerom priradila tucet ich reprezentantov, ku každému smeru jedného, k dynamickej psychoterapii dvoch. Skladba diela je takáto: Charakterizuje sa smer, jeho vývoj vo

svete a v Čechách. Potom reprezentant porozpráva o sebe, predstaví sa ako človek. Pretože kniha je neveľká, smery sa opisujú striedmo. Stručnosť si vynucuje hutnosť, ktorá je veľmi pôsobivá. Čitateľ sa dozvie veľa faktického aj ideového. Autoportréty sú čítavé. Čitateľ pochopí, že psycho-

Kniha Michaely Andrllovej ukazuje, hoci implicitne, biedu psychoterapie: nie českej, ale vôbec. Smery smerujú každý podľa svojho úmyslu a o akejsi jednote nemožno uvažovať.

terapeut musí byť aj majster slova: z portrétov má aj umelecký pôžitok. Psychoterapia sa ukáže ako celok aj necelok: v niečom jednotne, v inom

rozbito. Pôsobivý je humanistický duch českej psychoterapie, jej etické povedomie. Ale prostriedky, tak aj myšlienkové východiská sa vzájomne podstatne líšia. Napríklad daseinsanalytická a kognitívne-behaviorálna terapia sa naozaj ťažko dohodoria, ťažko môžu ústiť do integrácie. Ako sa vyjadril jeden z významných, Petr Možný, treba si všimnúť, čo s čím sa integruje.

Kniha Michaely Andrllovej ukazu-

je, hoci implicitne, túto biedu psychoterapie: nie českej, ale vôbec. Smery smerujú každý podľa svojho úmyslu a o akejsi jednote nemožno uvažovať.

Kniha ukazuje veľmi zreteľne vysokú úroveň súčasnej českej psychoterapie, a to teoreticky aj prakticky pomáhajúcu. Úroveň závisí od úrovne významných reprezentantov: ide napospol o zrelé osobnosti, ktoré NAO-ZAJ veľa nielen reprezentujú, ale aj prezentujú. Psychoterapia v českých zemiach je organickou súčasťou kultúry, prispieva ku globálnej úrovni českej kultúry veľmi výdatne. Napríklad impresívne pôsobia informácie o súvislostiach medzi psychoterapeutickým undergroundom a politickým a filozofickým undergroundom v starom režime.

Hnidopišský čitateľ sa môže opýtať: Prečo si autorka vybrala desať (jedenásť) smerov? Prečo nie menej alebo viac? Prečo je medzi významnými PRESNE šesť žien a šesť mužov? Autorka má právo vyberať, jej výber odobríme.

Ivan Žucha

Porovnávanie ako prieskum

Malé knižočky sú často akosi Božie dary. Sú malé, teda ľahko sa s nimi vyrovnávame, lebo je v nás viac malosti ako veľkosti, a ak ich obsah je obsažný, máme radosť, že sme lacno prišli k niečomu predsa len dosť veľkému.

- ▲ John M. Heaton
- ▲ **Wittgenstein a psychoanalýza**
- ▲ Preklad Lukáš Vacek
- ▲ Triton 2005
- ▲ 75 strán
- ▲ 88 Kč

Wittgenstein a psychoanalýza od Johna M. Heatona je takmer ideálna „malá knižočka“. Možno ju konzumovať ako zákusok. Keď postavíme vedľa seba dve postavy, napríklad Freuda a Wittgensteina, musíme porovnávať, tak ako urobil autor. Porovnávanie môže byť dvojaké: hľadá príbuznosti alebo odlišnosti. Autor, zdá sa, si všímal skôr odlišnosti. Porovnávaciu činnosť rozdelil do desiatich námetov: Ilúzia, Vyučovanie, Voľné asociácie, Prehľadné vyobrazenia, Skepticizmus, Poznanie, Teória, Príčiny a dôvody, Rituál, Osobnosť.

Všeobecný produkt porovnania, myslíme si, možno vyjadriť takto: Freud bol vedec, myslel v zreteľ-

ných líniiach. Wittgenstein myslel drobnokresbou, takpovediac histologicky alebo histochemicky, bol, ak chceme, rovnako básnik ako vedec. Dva štýly myslenia si nekonkurujú,

Každé porovnanie môže mať akési objaviteľské následky. Autor nás núti zamyslieť sa nad VLASTNOU skúsenosťou s Wittgensteinom a s Freudom a zameditovať si. Knižočka je príjemným podnetom.

ako si nekonkurujú lietadlo a terénny bicykel. Pozoruhodné je, že porovnávanie (v položke Osobnosť,

ktorá je azda kľúčová) sa končí citáciou textu Samuela Becketta. Čo nám autor porovnania mienil naznačiť? Každé porovnanie môže mať akési objaviteľské následky. Autor nás núti zamyslieť sa nad VLASTNOU skúsenosťou s Wittgensteinom a s Freudom a zameditovať si. Knižočka je príjemným podnetom.

Každé porovnanie môže mať akési objaviteľské následky. Autor nás núti zamyslieť sa nad VLASTNOU skúsenosťou s Wittgensteinom a s Freudom a zameditovať si. Knižočka je príjemným podnetom.

Porovnávanie je naozaj užitočná metóda, hoci jeho kritériá nemusia byť explicitné. Dakedy je dokonca

dobré porovnávací snívať. Napríklad: Tolstoj a Dostojevskij, Goethe a Beethoven, Michelangelo a Leonardo. Dve veľké postavy, ktoré si autor vybral a ponúkol nám ich, môžeme kombinovať s inými. Napríklad: Kierkegaard a Freud, Kierkegaard a Wittgenstein, alebo si vyberieme Kafku, Husserla, Lenina. Čo by sme povedali na porovnanie Wittgenstein a Chlebnikov? Absurdné? Azda nám ide práve o absurdnosť.

Nechceme robiť diery do sveta, máme naporúdzi malú knižočku, ktorá si nerobí veľké nároky, je to akurát pre príjemnú myšlienkovú gymnastiku. Ak nám Rabelais radil: rob, čo chceš, my si poradíme – myslíme si, čo chceme. A veru si myslíme, čo chceme, a je to hygienicky správne.

Ivan Žucha

- ▲ Karen Horney
- ▲ **Neuróza a lidský růst**
- ▲ Preklad Kateřina Klapuchová
- ▲ Pragma 2005
- ▲ 343 strán
- ▲ 240 Kč

- ▲ Jan Poněšický
- ▲ **Agrese, násilí a psychologie moci**
- ▲ Triton 2005
- ▲ 226 strán
- ▲ 478 Sk

- ▲ Rüdiger Dahlke
- ▲ **Nemoc jako řeč duše**
- ▲ Preklad Zdeněk Dan
- ▲ Pragma 2005
- ▲ 416 strán
- ▲ 220 Kč

Barbora Swarzová, z cyklu *Nedeľné popoludnie IV.*

Tri interpretačné hry

Ludská duša sa interpretuje ťažko aj ľahko. Ľahko znamená toto: čokoľvek o ľudskej duši povieme, je v akomsi kontexte pravdivé. Teda: nemôžeme sa myliť. Ťažko znamená toto: akákoľvek interpretácia vyzera predbežne, možno ju ľahko spochybňovať, ba zosmiešňovať, nemožno nájsť kritérium, podľa ktorého by sme niektorú z interpretácií vyhlásili za privilegovanú.

Karen Horneyová, dnes slávna klasička, obyvateľka príručiek o psychoterapii, napísala dosť objemnú knihu o charakteristikách neurózy,

Horneyovej kniha sa teda bude čítať pravdepodobne nie ako príspevok k neurozológii a psychopatológii, ale ako príspevok k portréту moderného človeka. V tejto funkcii je kniha majstrovská.

neurotického procesu, neurotického vývoja. Neurózu považuje za zvláštnu formu ľudského vývoja, ktorá výrazne zhoršuje život. Našla zoznam znakov, ktoré odlišujú neurózu od ne-neurózy. Príklady: neurotická pýcha, chorobná závislosť, sebanenávisť a pohŕdanie sebou. Vďaka autorkinmu spisovateľskému majstrovstvu sa

pred čitateľom objaví neurotik, teda bytosť nie normálna, odlišná od ne-neurotika. Opatrný čitateľ sa musí opýtať: Ako autorka svojho neurotika našla? Odpoveď je: Azda podľa rozsiahlej osobnej skúsenosti s neurotickými pacientmi. Počínala si ako starí skúsení inteligentní klinickí diagnostici a terapeuti.

Čitateľ Horneyovej je pravdepodobne skúsený, prečítal si všeličo, napríklad Kierkegaardove, Kafkove, Sartrove, Heideggerove texty. Autori, slávni ako Horneyová, skúmali nie neurotika, ale človeka, a nachádzali znaky veľmi podobné, ak nie totožné so znakmi Horneyovej. Spomeňme si na hrdinu Zápisok z podzemia. Dostojevskij nebol neurozológ. Bol antropológ. Ak postmodernisti uvažujú o smrti človeka, neuvádzajú ako podmienku smrti jeho neurotickosť. Čitateľ sa musí opýtať: Nie je Horneyovej neurotik moderným človekom? Nie

moderného človeka. V tejto funkcii je kniha majstrovská. Imponujúci je spôsob, akým autorka prekonala psychoanalytický dogmatizmus. Čitateľ (neurotik či ne-neurotik) v nej spozná veľa svojho, najmä pri nezaujatom čítaní. Spozná svoju sebalásku aj sebanenávisť, svoju fragmentáciu a odcudzenosť. Horneyovej odcudzenosť mu iste pripomenie iné formy: napríklad marxistickú a existencialistickú. Ak má zmysel pre špekuláciu, môže si na domácu úlohu vymyslieť svoju klasifikáciu rôznych odcudzeností. Nepochybne zistí, že je viacnásobne, nielen horneyovsky, odcudzený.

Knihu o agresii, o násilí a o moci napísal tiež vzdelaný, klinicky aj pedagogicky skúsený odborník. Kniha má byť kritickým prehľadom toho, čo sa o námetoch vie. Na pomoc sa volá aj filozofia, autorovi nie je cudzie filozofovanie v dobrom zmysle. Autor je pravovernejší psychoanalytik ako Horneyová. Jeho výklad treba chápať ako vyjadrenie postoja psychoanalytika. Ale čitateľ bude opäť aj nespokojný. Čo je agresia? Keď o nej začneme uvažovať, zistíme, že je proteovsly nejasná. Treba odlíšiť agresívny motív a agresívne konanie. Predstavme si situáciu: upálím kacíra, aby som spasil jeho dušu. Upálím ho z úprimnej lásky. Alebo omilostím kacíra, ale zlostne sa teším, že sa bude piecť v pekle. Kedy som agresívny? Keď upaľujem, keď omilostujem?

Keď sa prinútim písať nudný text, hoci som unavený, som autoagresívny? Kde je hranica agresie a disciplíny? Je čokoľvek, čo sa priechi spontaneite, násilie? Nie je napríklad výchova spôsobom násilia? Ak áno, násilie je takmer čokoľvek. Ak pou-

žívam násilie, uplatňujem moc. Mám moc dýchať. Mám moc hltáť. Keď nemám, som bezmocný a zomriem. Moc je tiež potvorské slovo. Ak som disciplinovaný, uplatňujem moc nad sebou? Alebo (naopak) masochisticky sa teším, že sa musím poslúchnuť? Ak chcem, hociktorú ľudskú akciu môžem skúmať ako problém moci.

Nemoc jako řeč duše je príkladom ľubovôle pri tvorbe odborných textov. Čokoľvek povieme o ľudskej duši, je kdesi, v akomsi kúte sveta, pravdivé. Azda aj táto kniha obsahuje niekoľko námetov na uvažovanie.

Tieto základné neistoty sa po prečítaní knihy neodstránia. Ale čitateľ sa všeličo naučí, ak nie je odborník. Ak je odborník, musí ho znepokojiť autorova metodická voľnosť. Ako Horneyová, klinická skúsenosť mu je kritériom. Nepokúša sa testovať ju. Čitateľ spoznáva, že testovanie múdrej ľudskej skúsenosti je neriešiteľná úloha. Skúste testovať Goetheho výroky, ktoré veľkopansky trúsil v rozhovoroch s Eckermannom, Nietzscheho aforizmy, skúste testovať biblické poučenia atď. V múdrosti, ktorú nakopila ľudská poctivosť, je veľa matérie, ktorej sa čistý rozum, teda vedecká metodika, nikdy nezmocní.

Tretia kniha, Dahlkeho, je takmer neveriteľná. Autor hľadá a nachádza psychický význam rôznych zdravotných porúch. Čitateľ sa napríklad dozvie, že bolesť hlavy pri otrase mozgu „svädčí o agresívnych pokusech jít hlavou proti zdi“ . Porucha vedomia

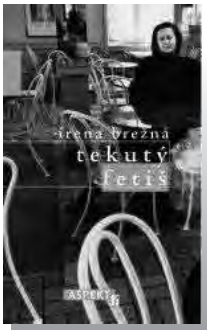
znamená, že „človek si niečo namlouval, vyšiel ze špatných předpokladů nebo podlehł sebezpečňování“. Treba pokračovať? Ako autor objavuje svoje interpretácie, čitateľ nevie. Pritom autor je zázračne tvorivý. Interpretuje čokoľvek: hernie, strumy, záchvaty mŕtvice, mykózy nôh. Dosť. Viac netreba hovoriť. Kniha je príkla-

dom ľubovôle pri tvorbe odborných textov. Hovorí sa, a myslím, že túto veľkú pravdu objavil Cervantes, že aj hodiny, ktoré stoja, raz denne ukazujú správny čas. Čokoľvek povieme o ľudskej duši, je kdesi, v akomsi kúte sveta pravdivé. Azda aj kniha o chorebe ako o reči duše obsahuje niekoľko námetov na uvažovanie.

Tri knihy interpretujú dušu. Čitateľ si musí uvedomiť, že niektorá z interpretácií nie je záväzná. Čitateľ teda musí byť slobodný, ale zároveň autorom musí dopriať ich slobodu. Možno odporúčať konfrontačné čítanie. Obsahy kníh treba porovnávať s laickou, naivnou psychológiou, ktorá je jedným z pilierov ľudskej múdrosti. Vieme, že aj odborníci psychológovia objavujú múdrosť: ako fajnoví kuchári objavujú recepty starých materí. Prečo?

Ivan Žucha

O Irene Brežnej trochu inak

- ▲ Irena Brežná
- ▲ **Tekutý fetiš**
- ▲ Aspekt 2005
- ▲ 150 strán
- ▲ 190 Sk

- ▲ Irena Brežná
- ▲ **Psoriáza, moja láska**
- ▲ Archa 1992
- ▲ 120 strán
- ▲ 34 Kčs

Na strednej škole chodila do vedľajšej triedy. Bola vytiahnutá, tenká, jemnými črtami pripomínala tak trochu tmavovlasú variáciu krehkej Barbie. Pamätám sa, že mi pripadala detinsky naivná, hodili sa k nej mašle, dlhé sukne a fantastické dobrodružstvá ako k romantickej princeznej z rozprávky.

Po maturite som ju stratila z očí, počula som, že s rodinou emigrovala. O rok sme sa náhodne stretli v Londýne, potom už až po revolúcii v Bazileji, v Brežnej švajčiarskom dome. Vedela som, že začala písať v nemeckom jazyku, tak som sa ako germanistka vybrala za ňou. To, čo nasledovalo, patrí pre mňa v hodnotovom chaose porevolučných rokov k fascinujúcim, veľmi komplexným a objavným skúsenostiam. Mňa samej so sebou i so svetom na oboch stranách práve zbúrajúcej „železnej opony“.

V Bazileji som stretla zrelú svetobežníčku, ktorá však nestratila svoj niekdajší dobrodružný naturel. Naopak. Vyžarovala z nej konštitutívna zvedavosť, sebaistá otvorenosť voči všetkému a všetkým, navyše zdravá kritickosť a obdivuhodná odvaha. Mój spoľahlivý inštinkt mi rýchlo prezradil, že pomaturitný život mal pre nás veľmi rozdielne podoby – Irenina žila reálnu, tvrdý, ale nesmierne bohatý a dobrodružný zápas o prežitie v rodičmi vnútenej „cudzine“. Ja som žila v totalitovom pridusenom, prekypujúcom svete vlastnej fantázie a v neustálych pokusoch žiť i navonok bohato a opravdivo. S bezduchosťou konzumne orientovanej „západnej“ spoločnosti, ktorá Brežnú obklopovala už dvadsať rokov, a ktorej sa i náš svet napokon tak nezriadené upísal, to všetko nemalo vôbec nič spoločné.

Irena Brežná musela odísť. Ušla s rodinou do Švajčiarska, ale jej životná cesta sa tam nekončila. Vykročila, aby už nikdy a nikde nezostala stáť. Zo straty, ktorou zaplatila, keď ju 18-ročnú vytrhli z domáceho kontextu, rokmi vyčarila priam rozprávkový poklad. Poznáam nemalo československých emigrantov s viac alebo menej „neslýchanými“ osudmi, ale nepočula som, že by niekto

tento krok roztvoril do zrovnateľne širokej stopy a svetu za železnou oponou vykročil v ústrety s podobne dobrodružným duchom.

Dnes má Brežná na konte šesť kníh literárnych textov a reportáží, mnohé články v novinách a časopisoch, k tomu viaceré významné ocenenia. Medzi inými aj najprestížnejšiu nemeckú publicistickú Cenu Theodora Wolffa. Predovšetkým má však na konte skúsenosť, ktorej komplexnosť budí úžas a ktorú jej vskutku treba závidieť. Moderný svet, ktorý si to môže dovoliť, sa síce dnes preháňa zemegulou z jedného konca na druhý, vonkoncom však nebudí zdanie, že je to jemu alebo ruinovanej zemeguli k nejakému úžitku. Naproti tomu zhromaždila Brežná vo svojich textoch poznanie o navštívených krajinách a kontinentoch, ktoré rovnako fascinuje tých, ktorých sa práve týka, ako i tých, ktorým je ako informácia určené. Pri tom nejde iba o „exotické“ výpravy do neznámych končín, ich kultúr, mentalit či politického diania. Ide, a práve v tom spočíva kúzlo Brežnej jestvovania vo svete, o neobyčajne subtilný a objavný ponor do ľudskej psychiky, zmyslovosti, ku koreňom ľudského strachu, sily, agresivnosti či hrdinstva.

Písať o Brežnej toľké roky ako ja vyžaduje absolvovať jej osobnostný vývoj spolu s ňou. Byť takpovediac neustále v strehu, kam ju povedie ďalší krok. Jej pribúdajúcim skúsenostiam a zodpovedajúcim novým názorom a aktivitám som nadržala už neraz. Spolu s ňou som presvedčená, že opravdivý človek a jeho život sú vždy znovu zvedavou, odvážnou a oduševnenou cestou bez konca.

Knižne vyšla v slovenskom jazyku Brežnej próza Psoriáza, moja láska a reprezentatívny výber z doterajšej knižnej tvorby, rozhovorov a článkov v novinách a časopisoch Tekutý fetiš. Psoriáza ako metafora „inakosti“ je psychologicky pozoruhodne diferencovanou analýzou fenoménu emigrácie a zároveň pútavým príbehom plným fantázie, zmyselnosti a humoru. Podpísalo sa tu autorkino štúdium psychológie, ale aj

V Tekutom fетиši sú zastúpené všetky doterajšie Brežnej „veľké“ témy: neustále hľadanie samej seba v jazyku ako náhrade strateného domova, angažovanie sa proti politickému a sociálnemu útlaku, konfrontácia s inými kultúrami, rasami či farbami pleti, „odtajovanie“ porevolučnej strednej a východnej Európy.

snaha oslobodiť sa od suchopárnej faktografie profesionálnej odbornosti a náčrieť do zákutí vlastnej fantázie.

Predstavu o tom, aký kus cesty Brežná ako spisovateľka a novinárka od Psoriázy prešla, ponúka mozaikovitý poskladaný výber Tekutý fetiš. Zastúpené sú v ňom všetky jej doterajšie „veľké“ témy: neustále hľadanie samej seba v jazyku ako náhrade strateného domova, angažovanie sa proti politickému a sociálnemu útlaku, konfrontácia s inými kultúrami, rasami či farbami pleti, „odtajovanie“ porevolučnej strednej a východnej Európy. Všetky jej texty majú spoločné jedno: akúsi elementárnu, „citovo prekypujúcu“ (Jana Cviková) účasť na chode sveta, ktorý Brežná zjasňuje a zároveň ostrejšie konturuje. Fascinuje tým rovnako „západ“ ako „východ“.

Brežnú poznáme z okrem už spomínaných kníh aj z množstva článkov a rozhovorov v médiách. Iný zaujímavý rozmer prepožičiava Brežnej literárnej tvorbe, pokiaľ viem, zatiaľ nevydaný text Záchranu s podtitulom Okúsiť zachránenie, rozpoznať znamenia a milosť harmónie (Rettungen. Erfahrung

Eva Fífeková, z cyklu Filiálka

des Gerettetseins, Erkennen der Zeichen und Gnade der Harmonie). Mozaikovitý je poskladaný z krátkych próz, ktoré Brežná venovala témam dôležitým pre svoje ďalšie smerovanie. V skratke rekapitulujú jej doterajšiu životnú púť – či už na cestách, v hlave, duši alebo v jej vzletnej fantázii. V prvom texte Obraz (Das Bild) sa v malom švajčiarskom meste zamýšľa nad maľbou čečenského umelca, nazvanou Samota. Muž v kroji sedí so šálkou čaju na vyprahutej zemi, pod sebou má orientálny koberček. V ruke drží palicu, na nej sedí orol. Podľa čečenskej legendy, vysvetľuje maliar, sa človeku na koberčeku, ku ktorému zlietne orol, nemôže v živote prihodiť nič zlé. Na jednej strane evokuje v Brežnej mýtické posolstvo opačný obraz: zločiny, ktoré v Čečensku napriek tradovaným legendám beztriestne páchajú ruskí agresori. Zároveň si spomína na umenie čečenských žien vyčaríť aj uprostred vojnových hrôz oázu útulnej pohostinnosti. Akoby hlboký pokoj, vyžarujúci z obrazu, spájal obe polohy, uvažuje autorka cestou domov. Modlitebný koberček pokrýva odvekú nehostinnosť hmotného sveta a povznáša človeka do sfér ducha. Odtiaľ prichádza pomoc a vyrovnanosť, ktoré symbolizuje orol ako neporaziteľné spojenie fyzickej sily s duchovnou podstatou.

V prvom texte utešuje Brežnej starý otec štvorročnú vnučku, že zmrznutá ryba pod ľadom sa na jar celkom iste prebudí do nového života. Namiesto do kostola s ňou chodievala do prírody, až jej cyklické vnímanie prírodného rytmu dozrie vo vieru v nekonečnú premenlivosť (vzkriesiteľnosť?) všetkého živého.

Desaťročie neskôr si autorka v samote kazašskej stepi pokúša liečiť „rany“ utržené v čečenskej vojne. Aj tam však, píše v ďalšej próze, stretá Čečenca – potomka rodín, ktoré Stalin deportoval do Kazachstanu. Aby uveril, že nie je ruská špiónka, rozpráva mu o zážitkoch v Čečensku. Týždeň, ktorý s ním strávi, sa tak stane tým, čo hľadala – katarznou bilanciou prežitého. Na rozlúčku Čečenec zabije ovcu. Vnímaním oddanosti umierajúceho zvieraťa a takmer posvätnéj obradnosti celého úkonu Brežná prekračuje hranice „západnej“ racio-

Brežná prekračuje hranice „západnej“ racionality a udomáčaňuje sa kdesi mimo fyzických strachov a neuróz moderného človeka.

lity a udomáčaňuje sa kdesi mimo fyzických strachov a neuróz moderného človeka. Nebojácny pokoj, s akým vykročí k nebezpečnej savorke cudzích psov, je nielen výrazom odhodlania podieľať sa na chode sveta vždy novým prekonávaním kultúrnych a iných hraníc, ale zároveň symbolom vo viere ukotvenej, vyrovnanej odhodlanosti čečenského boja proti ruským okupantom.

Ďalšou témou Brežnej prózy i celého jej diela je Afrika (viď kniha pre deti Biro und Barara z roku 1989, ktorej spoluautorom je Alpha Oumar Barry, a zbierka poviedok a reportáží Karibischer Ball z roku 1991). Ako matku čierneho syna a dlhoročnú členku Amnesty International ju s týmto kontinentom spája veľa rokov intímnych i politických a kultúrnych skúseností. V textoch, ktoré nazvala Pôrod (Die Geburt) a Conakry sa vracia k okamihom, ktoré hlboko poznamenali jej život. Rozhodnutie porodiť dieťa čierneho muža ju definitívne posunulo na pomedzie kontinentov, kultúr, rás a farieb pleti. Pôrod je mozaikovitou spomienkou na komplexnosť tohto rozhodnutia, na emocionálne poryvy, ktoré ho sprevádzali, predovšetkým však na spontánny pocit šťastia, ktorý od začiatku vzdoroval matkinmu egocentrizmu a zbavil ju všetkého strachu a predsudkov.

V meste Conakry sa uprostred sociálnej práce odohráva ďalší z Brežnej milostných vzťahov. Jej spomienky naň dokumentujú schopnosť intenzívne vnímať neznámu africkú kultúru, plnú záhad a tajomstiev. Medziľudská komunikácia i čierno-bielý príbeh muža a ženy sa nevyhnutne odohrávajú kdesi mimo kultúrnych a jazykových bariér, akoby v reči zhmotňujúcej sa energie bez slov, ktorá význam toho, čo sa deje, dáva takpovediac iba telepaticky tušiť.

Texty nazvané Budapest, Odessa a Istanbul dokumentujú autorkin zá-

ujem o strednú a východnú Európu, resp. o jej bezprostredné susedstvo (viď o. i. knihu reportáží Falsche Mythen. Reportagen aus Mittel- und Osteuropa nach der Wende, 1996). Zároveň sú významom lásky a odpustenia mŕtvej matke, ktorej Brežná dlho vyčítala krádež rodnej krajiny. Matkina smrť a hľadanie transcendentnej útechy boli, zdá sa, bezprostredným podnetom vzniku tejto prózy. Brežná sa totiž nevyznačuje iba silnou zmyslovosťou. Rovnako intenzívny je spirituálny rozmer jej vnímania sveta. Veľkomestská Budapešť v nej tak nevyvoláva iba pocit nezávislosti od navštevovaných cudzích končín s ich rozličných „časmi“. Zažíva i čosi ako „praktant“ s ideou všetkého tvorstva, ktorá je aj pre mŕtvu matku príslubom večného života. More v Odesse je zasa na jednej strane znečistené civilizačným odpadom, Brežná však vníma

nedotknutú čistotu jeho útroby a priam nadprirodzenú silu naveky sa svetskej „nečistote“ brániť.

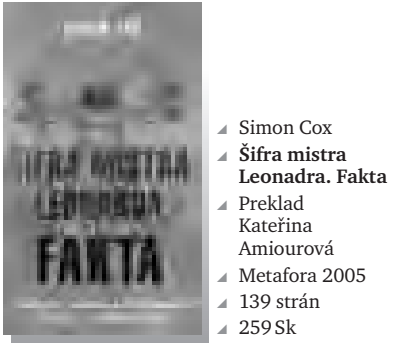
Rozlúčka s matkou autorka prežila aj ako konfrontáciu so zmyslom vlastného písania. Nadchádzajúca smrť ako fundamentálna súčasť života sa odrazu javila ako protiklad život umŕtvujúceho papiera. Napriek tomu, píše autorka, ju matka touto skúsenosťou porodila akoby ešte raz. Obnovenú hlbokú lásku k nej symbolizuje intenzívne vnímanie vône ruží v najslávnejšej istanbulskej mešite. Moslimom to interpretujú ako spirituálnu skúsenosť nevinné čistej ľudskej duše.

Bazilej (Basel) a Prechádzka v lese (Der Waldspaziergang) udomáčaňuje Brežnej text napokon v krajine, odkiaľ sa už takmer štyri desaťročia vyberá na potulky svetom. Po rokoch nepokoja a riskantných výprav s neistým koncom evokuje zablúdenie v lese a následný strach odrazu túžbu po istote a bezpečnosti švajčiarskeho domova. O to viac, o čo intenzívnejšie sa autorka v posledných rokoch venuje nielen svojmu bohatému vnútornému životu, ale aj krajine, ktorá ju ako prvá prichýlila. Zdá sa, že sa tým preorientovala z doterajších „veľkých“ tém na nemenej fascinujúce skryté pozoruhodnosti života.

Doteraz sa neviem sa rozhodnúť, ktorú z Brežnej podôb mám najradšej. S touto poslednou s nádychom mysticismu by v literárnom svete zrejme nebola obišla tak úspešne. Práve ju však pokladám za unikátnu a nevyhnutný fundament jej dôverčivej účasti na všetkom, čo ju obklopuje. Akoby sa nespoliehala iba na vlastné sily. Je modernou hrdinkou mojich dievčenských fantázií a živým dôkazom, že ozajstné dobrodružstvá sú aj dnes priam na dosah ruky.

Dagmar Košťálová

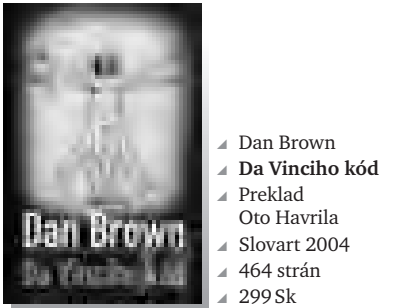
Dan Brown a tí ostatní

- ▲ Simon Cox
- ▲ **Šifra mistra Leonadra. Fakta**
- ▲ Preklad Kateřina Amiourová
- ▲ Metafora 2005
- ▲ 139 strán
- ▲ 259 Sk

- ▲ Dan Brown
- ▲ **Bod klamu**
- ▲ Preklad Otakar Kořínek
- ▲ Slovart 2005
- ▲ 492 strán
- ▲ 299 Sk

- ▲ Dan Brown
- ▲ **Da Vinciho kód**
- ▲ Preklad Slova
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 464 strán
- ▲ 299 Sk

- ▲ Dan Brown
- ▲ **Anjeli a démoni**
- ▲ Preklad Oto Havrila
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 472 strán
- ▲ 299 Sk

Dan Brown vydal v roku 2003 román Da Vinciho kód a získal s ním svetový úspech. Následne jeho staršie knihy, ktoré si dovtedy málokto všimol, mali na druhý pokus úspech tiež. V britskej knižnej hitparáde sú zrazu všetky štyri jeho romány v prvej desiatke a na Slovensku (a teraz už i v Čechách, ktoré ho objavili trochu neskôr) je to dosť podobné. K Da Vinciho kódu má tematicky najbližšie jeho román Anjeli a démoni (2000), ďalšími dvoma predchádzajúcimi románmi sú Bod klamu (2001) a dosiaľ nepreložený Digital Fortress (1998).

Fenomé n Dana Browna číta celý svet a celý svet aj o ňom píše. Nevenuje sa mu pritom v nejakej zvýšenej miere akademická literárna kritika, ale skôr aktuálna publicistika. Aj slovenskými denníkmi, týždenníkmi a listestylovými časopismi sa v ostatnom čase prehnala vlna brownovských článkov. Už to je samo osebe zaujímavé, nestáva sa totiž často, aby sa literatúra, akákoľvek literatúra, stala predmetom záujmu mainstreamovej žurnalistiky. Prečo sa to stalo práve v tomto prípade? Žurnalisti si vo svojich článkoch často odpovedajú sami: Dan Brown je vraj fenomén. Lenže, ako čítať toto vznešené slovo, čo presne by malo znamenať?

Odpovede sa ponúkajú v zásade dve. Tá prvá hovorí o prostom fakte, že Brown svojím románom prinútil znovu čítať

masu ľudí, ktorí už knihu považovali za čudný dekoratívny predmet v policiach svojich rodičov. Da Vinciho kód je teda v tomto zmysle Harrym Potterom pre dospelých a v novinách sa o ňom píše predovšetkým preto, že pozmenil socio-kultúrne správanie významného množstva ľudí na celom svete. Druhá odpoveď na otázku, prečo by mal byť Dan Brown fenomén, spočíva v téme jeho písania, ktorá generuje množstvo ďalších mimoliterárnych zaujímavostí. V časopisoch sa preto vo veľkom rozoberá danbrownovská turistika, úspech cestovných kancelárií ponúkajúcich výlety po stopách Brownových románov, hysterické reakcie niektorých predstaviteľov katolíckej cirkvi či odmietavé aj potvrdzujúce úsudky historikov i kvázihistorikov týkajúce sa hypotéz spomínaných v Da Vinciho kóde a v iste miere aj v Anjeloch a démonoch.

Samotné Brownovo písanie vybaví publicistika zväčša krátkym a nijako neargumentovaným konštatovaním o jeho nelysokej kvalite. V rýchlosti sa dozvieme, že Brown nie je žiadny veľký spisovateľ a že sa jeho romány nestanú literárnou klasikou a hop, zasa sme pri úvahách o tom, či teda cirkev klame alebo nie, ako je to „naozaj“ s tou ženskou postavou na Da Vinciho obraze a aký je vlastne skutočný počet sklenených tabúl tvoriacich pyramídu pred Louvrom.

Brownova téma (stále hovorím najmä o Da Vinciho kóde) je zrazu pre všetkých natoľko zaujímavá, že na jej základe bleskurýchlo vznikajú aj ďalšie knihy rôznych žánrov. Od kníh ilustrácií a fotografií, aby sme si Brownom opísované objekty vedeli lepšie predstaviť (jednu z nich pripravil aj samotný Dan Brown a dá sa v origináli kúpiť aj na Slovensku) až po akademicky pôsobiace vysvetlovacie príručky (jedna z nich vyšla nedávno v češtine pod názvom Šifra mistra Leonadra. Fakta a jej autor Simon Cox jej dal príznačný podtitul Samozvaný príručce po skutočnostiach ukrytých ve fiktívnm príbehu). Dan Brown vyvolal svojím písaním toľko mimoliterárnych otázok, že na čitateľsko-literárnu reflexiu jeho kníh sa už nedostáva. Zameriam sa preto práve na literárne v Dan Brownovej literatúre. Nebudem viac dumať nad tým, či mohol mať Ježiš Kristus „v skutočnosti“ dieťa a ani skúmať, kto je v súčasnosti šéfom „ozajstného“ Priorstva Sionu (keby vás to však náhodou zaujímalo, od Simona Coxa viem toľko, že posledný známy veľmajster Pierre Plantard rezignoval na svoju funkciu v roku 1984). Namiesto týchto vznešených cieľov sa tu iba pokúsim podať správu o Brownovom písaní v kontexte písania iných. Ukázať jeho inšpiračné zdroje (v niektorých prípadoch možno aj viac ako len inšpiračné) a tiež

Dan Brown síce vymyslel úspešnú knihu, ale nevymyslel nový žáner. Je „iba“ v súčasnosti najznámejším žiakom dobrých učiteľov.

to, ako napĺňa pravidlá žánru, prípadne čím ich prekračuje – Dan Brown síce vymyslel úspešnú knihu, ale nevymyslel nový žáner. Je „iba“ v súčasnosti najznámejším žiakom dobrých učiteľov. A tí mu nepripravili len žáner, ale dokonca aj zápletku jeho románu. Ak sa tu teda teraz budú spomínať iné knihy, nebudú to kvázivedecké texty „odkrývajúce tajné poznanie“, ktoré Brown rád spomína v Da Vinciho kóde, ale beletristické diela, ktoré tematizujú podobnú látku ako Brown.

... a tí ostatní „Proč se z Evangelia nedozvíme, kdo sa vlastně v Káni Galilejské oženil? Protože

se tam ženíl Ježíš, a nesmělo se o tom mluvit, protože si bral za ženu veřejnou hříšnici Maří Magdalenu. A proto taky všichni osvěceni lidé od Šimona Kouzelníka až po Postela hledají princip věčného ženství právě v bordelu. A proto je taky Ježíš Kristus zakladatelem francouzského královského rodu.“

Nie, nemýľte sa, predchádzajúci citát nie je zhrnutie zápletky Da Vinciho kódu. Je to pasáž z Foucaultovho kyvadla Umberta Eca (1988, v češtine Odeon 1991, s. 409). Ak si túto pasáž náhodou nepamätáte, je to zrejme preto, že u Eca nehrá nijakú dôležitú úlohu v rozvíjaní príbehu. Je len jednou z mnohých ukážok toho, ako sa dá modelovať história, keď má na to človek intelekt a vzdelanie. Celú pasáž rozpráva ironicky jeden z hlavných hrdinov Belbo, inšpirovaný výstupom zo svojho počítača menom Abulafia, ktorý náhodne vygeneroval vetu „Kdo se vlastně ženíl na svadbě v Káni Galilejské?“ Ecovi táto vzrušujúco znejúca hypotéza (a ani mnohé iné, ktoré spomína) nestála za to, aby sa z nej stal literárny príbeh, ktorý má ambíciu presvedčať nás o svojej realnosti. Naopak, všetky tieto templársko-rosekriaciánske hypotézy smerujú vo Foucaultovom kyvadle k parodickej pointe, podľa ktorej tajný sprisahanecký spolok existuje len preto, že ľudia uverili, že existuje. Ecov prístup je výrazne intelektuálny – nielenže s dokonalou erudiťou vtiahne do svojho príbehu množstvo netradičných myšlienkových prúdov a relatívne neznámych teórií, ale keď už nimi čitateľa zaujme, má ešte aj odvahu napokon sa tým hypotézam vysmiať, spochybniť ich. Dan Brown, ktorý vie, že píše bestseller, čosi také samozrejme nespraví. Dobré vie, že priveľa intelektuálneho pochybovania škodí predaju. Jeho templársky odkaz o tom, že Ježiš spolu s Máriou Magdalénou splodili zakladateľa francúzskeho rodu, ostáva v platnosti aj na konci knihy. Čo v platnosti, my sa s jeho potomkami nakoniec aj stretieme!

Rok pred Da Vinciho kódom vychádza román Philipa Kerra Temné záležitosti (2002, v slovenčine Slovart 2004). Jeho dej sa odohráva v roku 1696 v Londýne, vyšetrovateľom „temných záležitostí“ a zároveň tým, kto má byť zavraždený, je slávny fyzik, toho času správca kráľovskej minciarne Isaac Newton. Newton je tu (podľa historickej pravdy) obvinený aj z toho, že je antitrinitár, socián, unitár. On sa považuje za ariána, teda toho, kto verí, že Ježiš nebol Boží syn, ale človek. Aj v tomto románe sa lúšti komplikovaná šifra, ktorej tvorcom je tentoraz Descartes a lúštiteľom Newton. Riešením je poklad templárov ukrytý v londýnskom Toweri. A tým pokladom nie je zlato ani drahokamy, ale, čuduj sa svete, „originály gréckych rukopisov stratených gnostických kresťanských textov, vrátane tých evanjelií, ktoré apoštol Pavol pokladal za herecké a ktoré neskôr prvá cirkev zavrhla, lebo dokazovali, že Kristus bol iba človek, že nevstal z mŕtvych“. Jedným z týchto apokryfných evanjelií je, pochopiteľne, evanjelium Márie Magdalény. Azda jediné, čo Kerr do svojho románu na rozdiel od Dana Browna nezarádil, je princíp večného ženstva a Ježiša ako pôvodcu francúzskeho kráľovského rodu. Možno Kerr ako Angličan na Francúzov žiaril.

Ak zjdjeme ešte kúsok ďalej do histórie tohto žánru, môžeme objaviť knihu Philippa Vandenberga Sixtínske sprisahanie (originál 1988, v slovenčine Sme na 1993). Že sa aj tu lúšti šifra, to hádam ani netreba spomínať, tentoraz sa to však deje v samotnom Vatikáne a špeciálne vo vatikánskom archíve (spomeňme si v tejto súvislosti na Brownov „vatikánsky“ román Anjeli a démoni). V autorstve tajného odkazu tentoraz nemá prsty Da Vinci, ale Michelangelo, ktorý ho taktiež zakodoval do výzdoby Sixtínskej kaplnky. Aj tu rozkrýva rozlúštenie odkazu tajomstvo, plnom vrážd hlavná postava vo vatikánskom archíve a dozvie sa z nej, že „Ježíš, ktorého my nazývame smrteľným prorokom, nevstal na tretí deň z mŕtvych, ako veria tí, čo ho pokladajú za Božieho syna, ale prívrženci nášho učenia ukradli jeho

Josef Váchal (1884 – 1969), Zázrak v katedrále, 1909, GMB, máj – august 2005

mŕtvolu a odniesli ju do Safedu v Hornej Galileji, kde ho Simon ben Jeruchim pochoval do svojej vlastnej hrobky“. Hlavná postava Vandenbergovho románu vzápätí príde k logickému záveru, že „ak ten Ježiš nevstal z mŕtvych, potom chyba najdôležitejší článok vierouky katolíckej cirkvi, potom je všetko, čo hlása cirkev, nezmyselné, všetko je obrovský podvod“.

Čo vlastne spravil Dan Brown? Vo výpočte kníh tematicky i žánrovo blízkych tým Brownovým by sa samozrejme dalo pokračovať. Hádam to však nie je potrebné. Predchádzajúci exkurz ani nechcel naznačiť, že Brown je epigón

Brown presne vie, kde nasadiť intelekt a kde prvky trileru. Svoje písanie komplikuje práve tam, kde to žáner vyžaduje a zjednodušuje zasa tam, kde to vyžaduje väčšinový čitateľ.

(napokon, nikto zo zmienených autorov si svoju látku nevymyslel, jednoducho ju prevzali z dávnej ezoterickej tradície). Ten exkurz len uvádza na pravú mieru Brownovu výnimočnosť a do istej miery aj spochybňuje jeho kontroverznosť. Áno, je kontroverzný, pretože spochybňuje podstatu cirkvi, z ktorej vzišla celá euro-americká civilizácia, a je pútavý, pretože to robí na pozadí dobrodružného, inteligentne napísaného príbehu.

Dan Brown sa svojim písaním zaraďuje do dávno etablovaného žánru, ktorý môžeme nazvať intelektuálny triler. Niekde na počiatku tohto žánru stojí – opäť tu máme to meno – Umberto Eco s Menom ruže. Pre tento koncept literatúry (ktorý istým spôsobom zachránil umierajúci žáner románu) je typické spájanie klasických beletristických postupov s pridanou informačnou hodnotou. Táto kombinácia sa ukazuje byť natoľko produktívna, že vo výnimočných prípadoch, ako je aj Brownov, dokáže zastaviť zreteľný odchod väčšiny čitateľov od beletristickej fikcie k non-fiktívnym žánrom. Tou „pridanou informačnou hodnotou“ pritom môže byť čokoľvek, čo je pre väčšinového čitateľa dostatočne zaujímavé a zároveň dostatočne vzdialené. Čitateľ ocení, ak sa v románe dozvie nielen to, kto je vrah, ale zároveň aj množstvo nefiktívnych informácií, ktoré mu rozširujú mentálny obzor. Prelínanie fiktívneho s nefiktívnym, vstupovanie fiktívneho momentu do reálnych (napríklad aj historických) súvislostí, ktoré je pre tento literárny koncept typické, sa často spája

s prvkami alternatívnej histórie, virtuálnej histórie, či ak chcete, allohistory. Takéto apokryfné uvažovanie, spájanie známych historických faktov do nových vzťahov, rozvíjanie otázky „Čo ak to bolo všetko ináč?“ je nepochybne vzrušujúcou a atraktívnou intelektuálnou hrou. Aby toho intelektu nebolo priveľa, vyvažuje ho rýchly, spádovitý dej. Brown je dokonaleým reprezentantom tohto žánru. Píše alternatívnu históriu ako intelektuálny triler. Úspešný je preto, že presne vie, kde nasadiť intelekt a kde prvky trileru. Svoje písanie komplikuje práve tam, kde to žáner vyžaduje (zápletka, zložité riešenie šifier) a zjednodušuje zasa tam, kde to vyžaduje väčšinový čitateľ – preto

tie jednoduché vzťahy medzi postavami, ktoré sú generované výhradne príbehom a nie ich osobným prežívaním, a preto aj to jednoduché finálne posolstvo knihy. Jeho jazyk nepozná nijakú štýlovú osobitosť, pretože svoju úlohu plní v takto koncipovanom texte najlepšie vtedy, keď si ho ani neuvedomíme, keď je pre nás iba neviditeľným sprostredkovateľom príbehu. Dan Brown skutočne okresal svoje rozprávanie len na to, čo pokladal za nevyhnutné. Absentuje tu dokonca aj humor, čo i len stopa humoru. Môžeme iba hádať, či je to tým, že Brown je skratka nehumorný spisovateľ, alebo si humor spolu s citmi a ďalšími emóciami jednoducho zakázal, aby neretardovali príbeh. Sila Browna je v tom, že dokázal naplno využiť v súčasnosti zrejme najproduktívnejší beletristický žáner. Jeho intelektuálny triler má však ešte niečo navyše, čo zo žánru výrazne vystupuje – jednoduché posolstvo, ktoré v sebe Da Vinciho kód nesie. Je ním totiž oslava ľudskej prirodzenosti, víťazstvo predajnosti. Ale Da Vinciho kód, táto veľmi profesionálne napísaná kniha s ľudským posolstvom, tá si svojich čitateľov skutočne zaslúži.

Peter Darovec

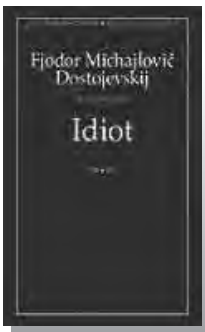
Kultúrny fenomén Dostojevskij

- ▲ František Kautman
- ▲ **Fjodor Michajlovič Dostojevskij. Večný problém člověka**
- ▲ Academia 2004
- ▲ 256 strán
- ▲ 259 Sk

- ▲ Fjodor Michajlovič Dostojevskij
- ▲ **Bratři Karamazovi**
- ▲ Preklad Prokop Voskovec
- ▲ Academia 2004
- ▲ 850 strán
- ▲ 389 Sk

- ▲ Fjodor Michajlovič Dostojevskij
- ▲ **Idiot**
- ▲ Preklad Tereza Silbernágllová
- ▲ Odeon 2004
- ▲ 551 strán
- ▲ 409 Sk

Autor slávneho Zločinu a trestu, moderný mysliteľ a umelec F. M. Dostojevskij, presiahol hranice literatúry a výrazne poznačil tvár európskej kultúry 20. storočia. Analýzou ľudskej psychiky a filozofickými názormi otvoril celý rad otázok, ktorými sa zaoberá súčasná psychológia, sociológia, antropológia, teológia, etika. Do literatúry priniesol nový typ existenciálnej tematiky a výnimočného jedinca, stojaceho pred zložitou morálnou dilemou.

V slovenskej kultúre (podobne ako vo svojej vlasti) fungoval Dostojevskij emblematicky. Jeho poviedky a romány, publikované hlavne v obdobiach ideologického uvoľnenia v spoločnosti (60. roky 20. storočia, po roku 1989), boli čitateľsky najvyhľadávanejšími práve v ťaživých momentoch totalitného útlaku, keď sa k nim obracal slobodne mysliaci duch národa. Počas vojnovkej Slovenskej republiky bol Dostojevskij najprekladanejším ruským autorom u nás. V krátkom časovom rozpätí v slovenčine vyšli jeho najvýznamnejšie diela, ktoré mali veľkú rezonanciu v západnej Európe (Bratia Karamazovovci a Zločin a trest). Naopak, 50. roky minulého storočia znamenali odmlku vo vydávaní tohto

klasika ruskej literatúry, jeho osobnosť sa stala v našom kontexte „problémovým“ javom. Oficiálne pertraktovaný ako „nevhodný pre danú fázu dejinného vývinu“, s ohľadom na iracionalistické (schopenhauerovské) teórie a metafyzické úvahy o zmysle života, bol Dostojevskij vytlačený na okraj kultúrneho diania (celý náklad románu Bratia Karamazovovci v preklade Zory Jesenskej bol dokonca stiahnutý z obehu a zošrotovaný).

Nepriaznivá spoločensko-politická situácia bývalého režimu zasiahla aj do osudov teoretických prác o Dostojevskom. Monografia českého rusistu, disidenta a signatára Charty 77, Františka Kautmana o Dostojevskom, pripravovaná do tlače v roku 1971, vo vydavateľstve Vyšehrad nikdy nevyšla. V českej kultúre fungovala len v dvoch samizdatových edíciách Kvart a Petlice, oficiálne uzrela svetlo sveta v roku 1992, v reedícii v roku 2004 (podobne knižka slovenského rusistu Andreja Červeňáka Tajomstvo Dostojevského, dokončená v roku 1972, vyšla až v roku 1991).

Kautman analyzuje Dostojevského texty v širších kultúrnych a interdisciplinárnych súvislostiach (geopolitických, historických, filozofických, sociologických a i.) s brilantnou znalosťou západoeurópskych literatúr (ak sa chce literárny vedec vyhnúť interpretačným zjednodušeniam, iný prístup k tomuto autorovi v podstate neprichádza do úvahy). Východiskovým momentom na skúmanie Dostojevského tvorby je pre Kautmana idea, resp. konflikt ideí, ktorý má v literárnom texte závažnú estetickú funkciu – v názorovom priebehu sú situované kulminačné body románu. Umelecká sila Dostojevského spočíva v otvorenosti, mnohohlasnosti (polyfónii) románovej štruktúry, v mnohoštyľovej, dialogickej podstate autorskej výpovede. Uvedený prístup korešponduje s koncepciou polyfonického románu, o ktorom svojho času písal významný ruský literárny vedec M. Bachtin v práci Problémy Dostojevského tvorby (1929, rozšírená verzia 1963). Špecifikum románu podľa Bachtina spočíva v tom, že dielo nie je výrazom iba jedného hlasu – hlasu autora, ale sú v ňom dialogicky späté hlasy postáv, reprezentujúcich odlišné svetonázory, teda že „románom k nám hovorí vnútorne rozrôznený hlas doby“.

Nositeľmi ideí, rozličných názorových aspektov, sú Dostojevského románové postavy. Polemizujú a diskutujú o otázkach, ktoré najviac zaujímali samotného autora. Ich ústami sa autor vyjadruje k aktuálnym dobovým (politické a hospodárske reformy v Rusku)

Freud charakterizoval Dostojevského ako bisexuála s oidipovským komplexom, založeným na nenávisti k despotickeému otcovi spojenej s túžbou zabiť ho.

i nadčasovým problémom (podstata dobra a zla v človeku, záhada zmyslu života a vzniku sveta a pod.). Nastolené otázky však nerieši, len otvára, čím sa ľudsky približuje čitateľovi. Umelecká forma je pre Dostojevského prostriedkom vyjadrenia ideových zámerov. Účinkujúce postavy preto zachytáva v krajných momentoch ich existencie, v krízových životných situáciách, na ktorých buduje svoje antropologické experimenty.

Kautman predstavuje Dostojevského ako autora, v diele ktorého sa prelínajú

dve tematicko-obsahovo-ideové línie: tematika sociálna (obranca „ponížených a urazených“) a tematika existenciálna (vnútorný svet osobnosti, motív „snenia“ a „podzemia“, vrcholiaci v boji o Boha). Prvá rovina demonštruje spisovateľa sociálneho súcitu, s hlbokým porozumením pre ľudské utrpenie (próza Chudobní ľudia). V jednej z prvých próz Dvojník je však Dostojevskij autorom skôr existenciálnym ako sociálnym (protagonista diela, neúspešný petrohradský úradník, schizofrenicky sa delí o časť svojho života s nadanejším dvojníkom). Psychológiu tu vystriedala psychopatológia, zakončená zámernou nezakončenosťou textovej štruktúry. Princíp oka kamery, pripútanej k protagonistovi, gogolovská mystika a fantazmagória s nádychom absurdnej grotesky napovedá, že ide o jedno z prvých diel modernej svetovej prózy.

Nie je to však ústup od sociálnej problematiky (Dostojevskij kládol veľký dôraz na úlohu sociálneho statusu v živote človeka), skôr o rozšírenie pohľadu. Spisovateľ zostupuje hlbšie do vnútra človeka, ktorý ho už nezaujíma ako plod sociálneho determinizmu, ale ako jedinečná, neopakovateľná bytosť. Posun od sociálnej problematiky k existenciálnej znamenalo aj obrovské rozšírenie tvorivých možností autora o sústavu nových umeleckých prostriedkov a postupov. Dostojevskij vo svojom antropologickom laboratóriu tvorí najrozličnejšie psychologické typy postáv, analyzuje príčiny a motívy ich konania či vzájomných vzťahov. Dominantné postavenie má sexuálny pud, podvedomie („podzemie“) v konflikte s romantickým ideálom čistej krásy a citu, teda boj, odohrávajúci sa v duši každého človeka. Ľudská podstata sa podľa Dostojevského pohybuje na pomyslenej osi od jedného pólu k druhému. O ženskej kráse a biologickom vzťahu pohlaví autor (ústami Miťu Karamazova) tvrdí, že estetický ideál má korene v sexualite a sexualita plodí estetický ideál.

V zápase o duchovnú podstatu človeka u Dostojevského významnú úlohu zohrávajú traumy – nielen sexuálne, ale aj sociálne traumy (sociálny status z detstva a mladosti), ktoré sám poznal z vlastnej skúsenosti. Z tohto bodu sa začína Dostojevského hľadanie novej cesty k riešeniu sociálnej otázky. Nedomáha sa ho predstaviť bez hlbokého ponoru do ľudského vnútra, bez poznania zákonitostí ľudskej existencie a psychiky. Pýta sa, odkiaľ sa v človeku berie dobro a zlo, láska, nenávisť, pýcha a pokora, pud sebazáchovy i sebazničenia, altruizmus, egoizmus, viera a skepsa. Bez tohto štúdia, bez experimentálnej antropológie považuje Dostojevskij riešenie sociálnej otázky za nemožné. Bez znalosti človeka nemožno napraviť ľudskú spoločnosť – znie spisovateľov záver.

V Dostojevského diele koexistujú dva základné typy postáv, dva protipóly, dve krajné polohy človeka: zasnený romantik schillerovského typu (protagonista prózy Biele noci či knieža Myškina z románu Idiot) a „podzemný“, prírodný, pudový a zmyslový človek, ktorého symbolom je Markíz de Sade (protagonista Zápisok z podzemia, Rogožin ako protipól Myškina z románu Idiot). Je zrejmé, že Dostojevského chápanie podzemnej stránky ľudskej psychiky korešponduje s Freudovým

Freud charakterizoval Dostojevského ako bisexuála s oidipovským komplexom, založeným na nenávisti k despotickeému otcovi spojenej s túžbou zabiť ho.

termínom podvedomia. Spisovateľ sa ponára do najhlbších, najskrytejších a najtemnejších zákutí ľudskej duše. Jeho „podzemie“ bolo drastickým prelomom do modernej psychologickkej reality, v estetickom systéme Dostojevského má presné funkčné nasmerovanie. V románoch Zápisky z podzemia (1864), Zločin a trest (1866), Idiot (1868), Besi (1871), Bratia Karamazovovci (1879 – 80) autor modeluje antihrdinu v jeho existenciálnej výpovedi. Princíp rozpoltenosti chápe alegoricky – arénou zápasu Boha s diablom je ľudská duša.

Barbora Swarzová, *Nedelné popoludnie IX.*

Pre psychoanalýzu bol Dostojevskij vhodným objektom, Freud mu dokonca venoval samostatnú štúdiu. Charakterizoval ho ako bisexuála s oidipovským komplexom, založeným na nenávisti k despotickeému otcovi spojenej s túžbou zabiť ho. Diagnózu opiera najmä o román Bratia Karamazovovci, v ktorom si traja zo štyroch synov želajú otcovraždu, pričom jeden z nich ju naozaj uskutoční. Oba fenomény – oidipovský komplex a teória sna zohrávajú podľa Kauptmana v Dostojevského dielach dôležitú úlohu. Sny v texte plnia závažné ideové poslanie: buď niečo predznamenávajú (Raskoľnikovov sen pred vraždou), alebo sú dôsledkom predošlých udalostí (Svidrigajlove sny), často plynule prechádzajú do reality, avizujú príchod novej postavy, splyvajú s halucináciami (na tomto princípe je založená kompozícia poviedky Sen smiešneho človeka). V románe Idiot autor rozvádza vlastnú teóriu sna a jeho dôležitosť pre psychoanalýzu. S postavou kniežaťa Myškina sa pýta: „Prečo človek vždy po precitnutí, keď sa nadobro vráti do skutočnosti, neprestáva pociťovať, že vo sne zanechal niečo nedoriešené?“

Téma dvojníctva zohrala obrov-

Ťažko oddeliteľná hra sna, fantázie a reality – to je poetický rozmer, tvoriaci sémantickú jednotu Dostojevského diel.

skú úlohu v Dostojevského diele, ideu dvojníka si autor najväčmi cenil. Kautman sa domnieva, že práve v tejto súvislosti sa uvádza do chodu „antropologické laboratórium“. Rozpoltenosť ľudského vnútra plní u Dostojevského estetickú funkciu, je neodmysliteľným prvkom výstavby umeleckého textu. Bezprostredne súvisí s princípom polyfonickej podstaty románovej formy. Polemické rozpory účinkujúcich postáv diela sú u Dostojevského založené na určitej „párovej“ organizácii. Každá postava má v diele svojho dialogického partnera, dvojníka, ktorý je k nej osudovo pripútaný. Je jej hodnotovým kritériom, motívuje jej činy. V tejto forme sa vzťah dialogických partnerov-protihráčov objavuje až v zreých Dostojevského dielach, počínajúc Zločinom a trestom (Raskoľnikov – Svidrigajlov, Myškin – Rogožin, Aloša kontra Ivan, Fiodor a Dmitrij Karamazovovci). Uvedené dvojice reprezentujú spor romantického rojka (Schiller) s „človekom z podzemia“ (Sade), ktorý je leitmotívom Dostojevského tvorby. Spisovateľ sa nezastavuje pri dialógu: z estetického hľadiska je jeho dielo pohybom od dialógu k vnútornému monológu. Bezprostredne súvisí s ideou dvojníctva v zmysle rozdvajenia osobnosti, ktorá pre Dostojevského nie je otázkou klinickou, ide mu o problém etický. Antinomickosť Dostojevského postáv (ako konštatuje Kautman) spočíva v samotnej podstate polyfonickej tvorivej metódy, v jeho videní sveta a v schopnosti precítiť rozpory, vlastné ľudskej povahe vôbec. V tomto smere sa autorove postrehy odvivuhodne kryjú s najnovšími poznatkami modernej vedy o človeku.

V estetickom systéme Dostojevského sa prelína viacero nosných motívov, literárnych i mimoliterárnych súvislostí, spoluvytvárajúcich originálnu podobu jeho poetiky. K najzaujímavejším patrí

interpretácia spisovateľa ako náboženského filozofa a mystika so silným sklonom k pozemskému životu, ktorý ho zbližuje so sv. Augustínom, sv. Františkom z Assisi, s predstaviteľmi modernej teológie (de Chardin). Dostojevskij kriticky vystupoval proti katolicizmu, jeho túžbe po pozemskej moci a majetku. Socializmus však chápal ako utopický, nebol zástancom násilných, revolučných reforiem spoločnosti. Antropologické laboratórium neobišlo ani aktuálny problém determinizmu či indeterminizmu ľudskej podstaty, ktorého vášnivo zaujímali ďalšie osudy Ruska vo vzťahu k Európe. V otázke historického vývinu krajiny sa zúčastňuje dobových sporov ruských slavjanofilov a západníkov, jeho postavy vedú na danú tému siahodlhé rozhovory.

Podobne ako u Gogola i ďalších ruských spisovateľov, zohráva v tvorbe Dostojevského významnú úlohu téma Peterburgu. Mesto na Neve tu funguje ako estetický fenomén – príťažlivý, fantastický, pochmúrny Sankt-Peterburg 2. polovice 19. storočia vytvára

špecifickú atmosféru, pôsobiacu na vnútorný stav jeho obyvateľov. Hmla, sneh, dážď, blato, blikajúce svetlá pouličných lúčov, postavy v dlhých plášťoch, drožky, opilci, prostitútky, vrahovia a zlodeji navodzujú psychologickú motiváciu konania postáv. Utvára sa z dojmov, ktoré majú intenzívnu zmyslovú podobu – zrakovú, sluchovú, chuťovú, hmatovú... Ťažko oddeliteľná hra sna, fantázie a reality – to je poetický rozmer, tvoriaci sémantickú jednotu Dostojevského diel. Podľa Kautmana tu vzniká dojem, akoby postavy samy vytvárali toto zvláštne prostredie v ich subjektívnej aperpeccii. Prízračné prostredie spätne determinuje ľudskú psychiku, vonkajšia sceneria mesta je v texte antropologizovaná.

Z estetického hľadiska je Dostojevskij tvorcom nových románových foriem. Rozpadom klasickej jednoty literárneho diela narúša tradičné predstavy o harmónii umeleckého textu, anticipuje niektoré postupy modernej epiky. Do literatúry vstúpil ako romantik v realistickom období, v neskoršej tvorbe revoltuje proti nemu. Ak ho F. Kautman interpretuje ako realistu, tak iba v tom zmysle, v akom chápal realizmus sám Dostojevskij: ako odhaľovanie najskrytejších hlbín ľudskej duše. Experimentovaním s ľudskou psychikou vytvoril rozličné typy postáv, mnohé sa stali modernými kultúrnymi symbolmi a archetypmi (Idiot – knieža Myškin, nadčlovek – študent Raskoľnikov). Čítanie Dostojevského rozhodne neprináša upokojujúci pocit, naopak, čitateľa rozrušuje a trýzni, núti zvažovať hodnotu vlastných životných postojov. Ako spisovateľ i osobnosť tak Dostojevskij zostáva nenapodobiteľným mýtom novodobej európskej kultúry.

Soňa Pašteková

Polemika Obrana Neubauerova

Ad: „Mojsejovci“ vo vede

Nemohol som odolať s titulkom svojho príspevku – veď p. Kapišinský kritizuje učenia, ktoré „spôsobujú – hlavne v makoviciach mladých čitateľov – ešte väčší chaos, než tam mali predtým“. Isteže Neubauer nie je Sokrates, ani pohár bolehlavu mu nikto zatiaľ nenesie, ale aj tak je celá analógia úsmevná – už dva a pol tisícročia to isté... (Neviem, či bola takto aj zamýšľaná.)

Viem, že polemika s touto sortou scientistov je planá – oni vedia, že jediné poznanie je vedecké. Preto ich irituje, keď niekto rozvíja druhy poznania, ktoré – podľa ich názoru – už boli dávno vedou prekonané. Títo ľudia by azda zakázali i rozprávky na dobrú noc: takto miest detí! Už desať rokov máme tu v Prahe skúsenosť tohto druhu so slávnym spolkom, ktorý si bohvie prečo dal meno podľa najodpornejšej postavy gréckej mytológie. P. Kapišinský je zrejme bratislavskou verziou tohto druhu myslenia. Už len ten obdiv Neubaera: „Je úžasne rozhladený, nesmierne sčítaný atď. ... Ale načo mu (a nám) to všetko je?“ Veď „my“ predsa vieme, že svet sa dá vysvetliť (a meniť!) s výbavou niekoľkých poučiek, ktoré sa hravo naučí každý.

Zdeněk Neubauer je môj učiteľ, priateľ a kolega. Aby ten nadpis bol namieste, budem len sprievodcom a Neubauer sa bude hájiť sám – vsúvam citáty z jeho článku Věda proti pavědám, ktorý vyšiel v revue Analogon (24, x-xiii, 1998).

Najprv o tom chaoze v hlavách mladých ľudí. Prečo tam ten chaos je a akým peoplemetrom ho pán Kapišinský meral, nad tým sa netreba zamýšľať, ale teraz sa vedecky konštatuje, že po prečítaní Neubaera bude ešte väčší. No dobre, to nechám tak, aj to, že „nekritická fascinácia východ-

nou mystikou“ je u hlboko veriaceho katolíka Neubaera dosť nepravdepodobná. Len podotýkam, že náuka o štyroch živloch je priamo v samom základe tradície našej civilizácie a rovnakou mierou z nej čerpalo kresťanstvo, kresťanská mystika i veda. Áno, veda – a Newtonova mystika zmienená v „kritike“ nie je ničím, nad čím sa máme „s pochopením“ uškŕňať, ale tým, čo jediné nám umožní pochopiť aj jeho fyziku! O tom je kniha Neubaera a Škrdlanta; nejde o nekritické a nekvalitné preklady z bohatej (a väčšinou nekvalitnej) americkej literatúry, ale hovoria o nás! Biblia má iste viac čitateľov než Neubauer – prečo sa pán Kapišinský nerozčuľuje aj nad tým? Veď ani táto kniha nemá nič spoločné s poznaním objektívnej vedy... Skoro mám pocit, že pes je zakopaný tu – že on je aj veriaci kresťan sensu racionálna teológia a vadí mu viac „mystika“ než „paveda“ (pozri záver jeho príspevku).

„Je zřejmé, že o vlastní poselství filosofických rozborů v takových polemikách“, vůbec nemůže jít; autoři napadaných úvah se v tom, co je jim předhazováno, ani nepoznávají a mají právem pocit, že jejich odpůrci z řad vědců věc ani nečetli. A skutečně: oni ani číst neumějí! Chybí jim totiž schopnost souběžné změny v nastavení způsobu čtení, přepínání interpretačních klíčů a pružné vyladování východisek, vyhmatávání obzorů, v rámci nichž dává ten který text smysl, nabízí prostory, do nichž jeho sdělení zní. Tato esence gramotnosti je pro západního intelektuála natolik bezděčná, že o ní jako o zvláštní dovednosti obvykle vůbec neví a nedovede si představit, že by někomu – natož kolegům na akademické půdě – mohla scházet!“

Neubauer so Škrdlantom sa nijako

netvária, že ide o publikáciu vedeckú – chcú len čitateľovi priblížiť pútavou formou časť našej spoločnej tradície – a tvrdím, že ide o autorov povolaných, ktorí vedia, o čom hovoria, a neprinášajú nám kašu pozliepanú z terciárnych zdrojov!

Veľmi by ma zaujímalo, keby p. Kapišinský viac rozvinul myšlienku: „Z tohto pestrého, zlatého fondu pseudovedy“ sa potom zrodili také úžasné závery, že napríklad „myseľ vytvára realitu“, že „veda si vôbec nemôže robiť nárok na posúdenie objektívnej reality.“ Nie je to vari tak, že objektívnu realitu veda konštruje vo svojich teóriách a tie potom testuje? Že „vonku“ je svet a ten môžu posudzovať aj iní – nielen veda? To sú veľmi zaujímavé otázky a ich zodpovedanie zaberá Neubauerovi väčšinu jeho plodného života. Ale nemôžem dosť dobre polemizovať, pán Kapišinský nám toho povedal vo svojom príspevku dosť málo. Mám dojem, že on vie, ako je to, a tak ho štve, že Neubauer sa tým tak dlho a zbytočne trápi, miesto aby robil niečo užitočnejšie.

Teraz k pseudovede: „Užívá se jich (Pavědy) též na adresu nauk, dovedností, postupů, cest a činností, které vůbec vědami – zvláště v moderním smyslu – nejsou, a ani na to neaspirují. (Jde o hledání) souvislostí, které v současných objektivních mapách světa nenacházejí svůj protějšek.“

Mnohí si myslia, že pseudoveda je každé poznanie iné než vedecké. Ale je to skôr naopak: pseudovedou nie je

to, čo je posvätené alebo aspoň nie je zahrnuté oficiálnou vedou. Napríklad reklama na „vedecky overenú“ zubnú pastu, rozprávky alebo Heideggerova filozofia síce nie sú vedou, ale ani pseudovedou. „Miesto radosti a vstřícného zájmu varují vědci před ‚zneužitím vědeckých poznatků‘, vyhrazující si tak monopol na správný, autoritativní výklad – t. j. výklad sterilizující, neutralizující, bagatelizující. Tak jako dříve se nesmějí laici podílet na pravdách zjevení: jsou odkazováni na katechetické poučky. Ovšemže mám na mysli kvantovou fyziku, ale též kosmologii, teorii informace, logiku – před jejichž „duchovním zneužitím“ dogmatici nálehavě varují. Tomuto vnucování učebnicových odvarů a odpírání těšit se z živých pramenů vědeckého poznání je třeba čelit.“

Podobne nie sú pseudovedou veci, ktoré nás učia v škole („lži deťom“ – pre tých, čo čítajú Pratchetta). Ja som sa tam napríklad učil Newtonov gravitačný zákon – ale veď už vtedy sa Einstein dávno obišiel bez gravitácie! Newton však napriek tomu nie je pseudovedou, pretože je zatiaľ oficiálnou vedou povolený. Keby sa vyučovala náuka o svetovom éteri, tak už je to pseudoveda, lebo tento článok bol z newtonovskej náuky vypustený. A teraz – čo že to je tá „oficiálna veda“, ktorá rozhoduje o tom, čo sa bude učiť? „Scientific training doslova trénuje jen zcela určitý způsob myšlení – někdy velice rafinovaný a náročný („sofistikovaný“), až tento nevratně zbytní, stane se

druhou přirozeností – z triků se stanou tiky! Protože tento způsob myšlení (...) sdílějí se širokou, světovou diasporní komunitou, nabyli její členové dojmu, že je univerzální a obecně závazný. Do něj – tak jako do počítačového systému – pak ‚načítají‘ všechny texty bez rozdílu.“

Škoda, že došlo k tejto poľutovaniahodnej situácii, keď veľkňazi z akropole Akadémie káravým hlasom napomínajú zblúdilé ovečky – umŕtvujú tým všetku chuť venovať sa nádhernému vedeckému remeslu. Deti možno budú mať v hlavách „poriadok“ – ale na vedeckú dráhu sa nedajú – veď načo, keď je všetko tak nad slnko jasné a celá veda sú len kasárenské poučky? Ktože by šiel paberkovať na strnisko, ktoré už zožali iní?

„O náboženské roli (vědy) vypovídají oblasti kompetenčních nároků, kterých se domáhá a které byly vždy věcí správy religiózní: šamanské, kněžské; církevní, stranické, a tudíž i vědecké. Jsou to oblasti výchovy, vzdělání, zdraví (...) Odtud lze pochopit (nikoli omluvit) sklon ‚oficiální vědy‘ kontrolovat výuku a medicínu, komický boj jejich představitelů proti mýtným vlastní proveniencie, jako E. T., ufonům, a zejména jejich urputnou zášť vůči svému vlastnímu původu a základu: proti astrologii, magii a dalším hermetickým (interpretačním) disciplínám, naukám, přístupům, uměním a pod.“

Anton Markoš

Ad: „Mojsejovci“ vo vede

V K&S 6/2005 som si prečítala článok Igora Kapišinského „Mojsejovci“ vo vede. Autor v ňom podal emotívnu kritiku dvoch kníh profesora Neubaera O Přírode a přirozenosti věcí a Skrytá pravda země (spoluautor Tomáš Škrdlant). Môj príspevok je čiastočne reakciou na spomenutý článok, čiastočne úvahou nad ďalšou knihou Zdeňka Neubaera O Sněhurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání.

Neubauerove knihy si často kupujem a čítam ich celkom rada. S pánom Neubauerom som sa stretla aj osobne a tak trochu poznám atmosféru, v ktorej tvorí. S ľuďmi z jeho okruhu sa pravidelne stretávam na každoročných seminároch Kognícia a umelý život.

Knihy, na ktoré reagoval pán Kapišinský, som nečítala, neviem preto posúdiť, nakoľko je jeho kritika oprávnená. Čítala som však iné Neubauerove knihy, a preto sa mi nechce veriť, že skutočne napísal niečo tak málo kvalitné, ako to tvrdí pán Kapišinský. Celý príspevok je písaný pod vplyvom silných emócií, naštvane a vybudene, čo veľmi kazí celkový dojem. Nie je v ňom príliš veľa argumentov, o ktoré sa možno oprieť a aj tým, ktoré sú, by lepšie prospel vecnejší a trpezlivejší tón. Pána Kapišinského si veľmi vážim za to, čo urobil pre propagáciu vedy a pre potieranie rôznych pseudovedeckých a polovedeckých hnutí, ktorých predstavitelia by bez jeho príspevku určite vo väčšej miere zaplavovali masmédiu svojimi pseudointelektuálnymi poloprávdami. Zdeněk Neubauer však rozhodne k ľuďom takéhoto druhu nepatrí. O to viac ma preto mrzí, že v článku pána Kapišinského sa vy-

skytujú osobné útoky, hraničiace až s neslušnosťou, ako napríklad „... jeho Curriculum vitae auctoris je pre mňa, aj pri všetkej úcte k šedinám pána profesora, vlastne nechtiac napísaná ťažká diagnóza...“. Pri kritike akéhokoľvek diela, či už dobrého, alebo zlého, by malo dôsledne ísť o pravdu podporenú argumentmi a nie o osobné averzie.

Myslím si, že kritizovať Zdeňka Neubaera za to, že zanáša spirituaľitu a mystiku do vedy sa mňa s účelom. Pán Neubauer sa netvári, že robí vedu. Zhodou okolností práve čítam jeho zbierku tematicky zameraných starších i novších esejí O Sněhurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání a mám pocit, že práve v tejto knihe možno najlepšie vystopovať evolúciu neubauerovského spôsobu myslenia. Zdeněk Neubauer je skutočne „človek úžasne rozhladený a nesmierne sčítaný, hovoriaci azda všetkými jazykmi sveta“, človek s veľmi „nelineárnym myslením“, nepokladám to však za jeho mínus. Je veľmi dobré, ak niekto „úžasne erudovaný“ spochybňuje zažité spôsoby myslenia, upozorňuje na ich hranice, hovorí o rôznosti spôsobov, akými sa človek môže pravdivo vzťahovať ku skutočnosti, hľadá medzi nimi paralely a rozdiely. Nesúhlasím s pánom Kapišinským v tom, že Zdeňek Neubauer spochybňuje vedecké poznanie. Myslím, že mu ide o to, aby si vedci prestali myslieť, že majú patent na pravdu, a aby si uvedomili dôsledky a vplyv momentálne vládnucej vedeckej paradigmy na život a svet. Dnes sa ešte poväčšine verí, že veda dokáže vyriešiť všetky ľudské

Eva Fifeková, z cyklu Filiálka

problémy. Rozhladenejší ľudia si však už dávno uvedomujú, že to tak nie je; vedia, že nielen vedecké je pravdivé.

Aj pre mňa bolo dobré uvedomiť si, že veda pracuje s abstrakciami, ktoré sa v takej podobe v realite vôbec nevykytujú. Bolo pre mňa podnetné a objavné pozrieť sa na skutočnosť ako na „možnosť skutku“, uvedomiť si, že to, čo existuje, je v každom svojom prejave križovatkou vzťahov, interpretácií, realizovaných, ale aj nerealizovaných možností, síce nevyčerpatelných, ale nie bezbrehých. Teda, že skutočnosť nie je statická, ale je tvorivým aktom. To však nijako nepopiera pravdivosť vedeckého poznania, len ho istým spôsobom vymedzuje. Zdeněk Neubauer v „Sněhurce“ píše: „Věda staví rozum proti imaginaci. Rozum užívá pojmu, nikoliv obrazu, hledí k poměrům (relaciones) a vztahům, nikoliv k podobám a podobnostem. Skutečnost, pravda, poznání a vědení jsou spojovány s racionality, zatímco imaginace s výmyslem a klamem.“ Zdeněk Neubauer sa svojím písaním snaží upozorniť na to, že aj keď sa k skutočnosti vzťahujeme iným ako vedeckým spôsobom, môžeme byť pravdiví a autentickí. Súhlasím s pánom Neubauerom aj v tom, že „forma o vztahu nevypovídá: je ostře ohraničena, vymezena („definována“), meze zakládají rozdíly.“ Naproti tomu „v imaginaci jde o podobnosti otevř-

rající nové obzory skutečnosti...Imaginace je způsobem patření činící ze vztahu to podstatné...“.

Uvedené úryvky zo „Sněhurky“, dúfam, dostatočne ozrejmujú, že Zdeňkovi Neubaerovi nejde o popieranie vedy, ale o ohraničenie, vymedzenie územia vedy. Myslím si, že občas nie je zlé vážne sa zamyslieť aj nad východiskami tzv. zrejmych právd. Z tohto hľadiska aj Lovelockova Gaia hypotéza, či Sheldrakeove myšlienky majú svoj význam.

Existuje aj pravda mýtu, pravda umeleckého diela – a ak sme dostatočne poctiví a vnímaví, cítime, či ide o pravý poklad vyvierajúci z duše, alebo o hranie sa na niečo, čím človek nie je. Aj spiritualita a mystika odkrývajú iné horizonty skutočnosti a aj keď mne tieto horizonty prístupné nie sú, nemyslím si, že cez spiritualitu a mystiku nemožno pravdivo poznávať skutočnosť. V článku pána Kapišinského ma zaráža to, že pojmy taoizmus a postmoderna sa používajú temer ako nadávky. Lao ʻc a jeho dielo predsa patrí do pokladnice svetového myšlienkového bohatstva. A aj pánom Kapišinským spomenutá kniha Fritjofa Capru Tao fyziky ma pred rokmi celkom zaujala. Hoci sama sa hlásim k európskej tradícii, nevidím dôvod neuznať bohatstvo myšlienkového sveta iných kultúr. Čo sa postmodernej tý-

ka, vnímam ju ako (možno trochu prehnatú) reakciu na modernu a s ňou spojenú vládu racionality a vedeckého nazerania na skutočnosť. Postmodernej človek si uvedomuje, že veda nerieši problémy, ktoré ho ťačia a ani ich riešiť nemôže. (Mimochodom, o postmoderne sa pekne píše v útlej Neubauerovej knižočke Přímluvce postmoderny.) A moderna sama bola tiež istou reakciou. V stredoveku sa mnohé témy tabuizovali, vďaka vtedy vládnucej paradigme – kresťanskému náboženstvu. To viedlo k renesancii, humanizmu a v konečnom dôsledku k moderne, k viere vo všemocný vedecký pokrok.

Na záver: vážim si Zdeňka Neubaera, pretože ma donútil rozmýšľať aj „inak“. Vážim si aj pána Kapišinského, za jeho neúnavné upozorňovanie na povrchnosť a pseudointelektuáľstvo. Napokon, obaja páni, Neubauer i Kapišinský, majú niečo spoločné. Domnievam sa, že obom vášnivo ide o pravdu, len každému inak. Jeden dáva pozor, aby sme sa príliš nezabývali v myšlienkových kľišé a „nespochybniteľných pravdách“, druhý zasa, aby sme príliš neuleteli do nepodložených fantazmagórií a špekulácií. Avšak práve preto, že nejde o osoby, ale o pravdu, polemiky by sa nemali niesť v osobnej rovine.

Mária Markošová

„Čítala som harlekýnky. Inak sa cítim zdravá.“

Nečakané hodnoty ukryté v poklesnutej literatúre

Šéfredaktor tohto mesačníka ma chce v očiach ctených čitateľov definitívne znemožniť. Najprv odo mňa pod priehľadnou zámkou spustenia všetkých tých závažných posolstiev publikovaných naokolo vymámil článok o knihách zaoberajúcich sa chudnutím. Aj keď som v ňom na seba prezradila, že sa v knihách tohto razenia podozrivo dobre vyznám, stále si mohol znechutený čitateľ pomyslieť, že je to len malá, neškodná a tolerovateľná úchyľka inak rozumnej ženy.

Aj s diétnym jedlom však, zdá sa, rastie chuť, a tak zo mňa šéfredaktor po istom čase lichôtkami vymámil ďalší článok do tej istej rubriky o úchylných knihách, ktorých by sa intelektuál nedotkol ani dvojmetrovou palicou. Tentoraz to bolo o cvičení. Opäť som osvedčila svoj široký prehľad v oblasti cvičebných knižných hitov, a to už i tolerantnejší intelektuál mohol nadobudnúť podozrenie, že so mnou nebude všetko v poriadku. Ale šéfredaktor neprestal s naliehaním na ďalšiu dodávku textu. Opäť pod naivnou zámkou, že ide o letné, a teda oddychové číslo.

Dobre teda, má ho mať. Keď sa mám strápníť, tak totálne a definitívne. Toto je otvorené priznanie úplnej zhovadilosti môjho čitateľského vkusu: Vážení priatelia, čítala som harlekýnky, love stories, červenú knižnicu, všetku tú romantickú odpadovú literatúru určenú výhradne ženám, a to ženám nenáročným a neemancipovaným!

Minulý čas v predošlej vete nechce naznačovať, že sa hádam môj poklesnutý vkus nejako zázračne zlepšil alebo že by som sa od tejto literatúry chcela zásadne dištancovať. Jednoducho som mala v živote obdobie, keď som hltala jednu harlekýnku za druhou a to obdobie, tak ako bez zjavných príčin prišlo, tak i odišlo. Práve pre účely tohto otvoreného priznania na osvieženie pamäti som si chcela znovu zopár kúskov prečítať, ale nedalo sa. Všetka príťažlivosť zmizla, zostala len nuda, pocit trápnosti a znechutenie. Čím to teda bolo, že istý čas som tieto knihy hltala jednu za druhou a so mnou aj moje priateľky, z toho jedna prekladateľka a redaktorka renomovaného vydavateľstva, ďalšia úspešná právnička a vášnivá čitateľka všetkej literárnej klasiky, ktorá u nás vyšla, tretia absolventka Filozofickej

obživy a inú traumy z minulosti, aj keď zápletky zvyknú byť až krkolomne rôzne a aj keď sa to občas tvári na detektívku či historický román, všetky harlekýnky majú prekvapivo jednotnú a pevnú dejovú osnovu. Veľmi skoro po úvodných popisoch nevšednej krásy a obdivuhodného charakteru hrdinky sa udeje prvé stretnutie budúcej dvojice, kde to zaiskrí, zväčša záporne a zväčša pre nejaké hlúpe komunikačné nedorozumenie. Po postupnom zblížovaní a zmierovaní nedorozumenia prichádza náhodný prvý bozk. Intímnosti sa stupňujú vždy len veľmi pozvoľne, aby na konci druhej tretiny knihy, niekde okolo strany číslo 140, došlo konečne na prvý sex. Sex rozpísaný na niekoľko strán je samozrejme hneď na prvýkrát dokonalý, partner nekonečne pozorný, vytrvalý a nežný a nedomysliteľný nebeský orgazmus prekvapí akurát tak samotnú hrdinku. Často niekoľkokrát za noc až do rána bieleho, ktoré oboch zastihne v nežnom objatí bez stŕpnutých a unavených údov a hrdinku čarokrásnu, i keď sa večer v tej rýchlosti neodlícila. Čoskoro však nasleduje nevyhnutne prudký dejový zvrat v podobe zásadného nedorozumenia, ktoré na chvíľu dvojicu celkom odcudzí, aby sa v dojemnom finále dalo napokon všetko do poriadku a hlavní hrdinovia dohromady. Happy end.

Pamätám si, že v jednom príbehu došlo na sex nečakané skoro, skôr ako by podľa pevnej osnovy malo dôjsť vôbec na prvý bozk. A tiež si pamätám, ako ma to celú dezorientovalo a znechutilo, leďva som to dočítala dokonca.

Niekde tu asi kvie prvý zo základných kameňov príťažlivosti harlekýnok. Všetko okolo nás sa prudko a čoraz rýchlejšie mení. Nevieme dňa ani hodiny, kedy bez vlastného zavinenia príde o prácu, partnera, zdravie či strechu nad hlavou. V harlekýnkach je happy end a sex na strane 140 až na spomenuté raritné výnimky istý.

Happy end a sexy kladný hrdina aspoň na papieri. Nech už si autorka harlekýnky vymyslí akékoľvek peripetie a údery osudu, od prvej strany po poslednú máme sto-percentnú istotu, že dobré dievča sa po akejkoľvek ťažkej životnej skúške nakoniec dočká šťastia v podobe svadby alebo aspoň jej nezvratného príslubu

tivizácia hodnôt taká typická pre vysoké umenie, žiaden sympatický zlodej a nesympatický poctivec. Nezabiješ, nezo-smilníš, nepokradneš a je jedno, aké máš na to dôvody. Každé poctivé povolanie požíva primeranú úctu, chudoba cti netratí a byť bohatým nie je hriech. Srdce každého konzervatívcu musí zaplesáť!

Kultivovaný preklad. Nevie ako dnes, ale pred desiatimi rokmi, keď na mňa prišla potreba hltania harlekýnok, sa ich prekladmi živili celkom slušne jazykovo vybavení slovenskí prekladatelia. Neboli to žiadne prekladateľské perly, ale texty neobsahovali žiadne nedovynutné vety, žiadne trojbody, úvodzovky či smajlíky. Možno neobohatili kľúčové slovenského jazyka o žiadne zaujímavé novotvary, určite ho však nijako nesprznili.

Človek, čo veľa číta, a v tomto prípade je z obsahovej stránky celkom jedno čo, dostáva jazyk a jeho písanú podobu do podvedomia. Vytvára si slušnú slovnú zásobu, takže sa potom pohotovejšie a ucelenejšie vyjadruje. A tiež neurobí toľko šialených hrubiek v písanom prejave. Jednoducho to má v oku a nemusí ani poznať vybrané slová a pravidlá skloňovania prídavných mien podľa vzoru pekný. Tu je dôležité poznamenať, že v tomto prípade sú pre čitateľa slovenské preklady rozhodne výhodou.

Ako dôstojne zvládať skúšky osudu. Harlekýnky sú svojou štruktúrou a šťastnými happy endmi celkom odtrhnuté od reálneho života. V detailoch sú však

až prekvapivo realistické a tak ponúkajú celkom slušný návod na zvládanie bežných životných situácií. Dá sa z nich poučiť nielen o tom, čo sa tak detailne popisuje na strane 140. Harlekýnky sú tiež mimoriadne výdatný náučný zdroj, ako dôstojne vzdorovať intrigám a ná-

Aj na muža roku 2005 nič nezapôsobí tak sexy ako červené obtiahnuté minišaty, módné naposledy v roku 1989, lodičky na ihlách sláviace svoje hviezdne chvíle v rokoch 1985 a 1999, dlhé vlasy a pestované nechty, aké mávajú dievčatá mesiaca v Playboyi

Harlekýnky sú svojou štruktúrou a šťastnými happy endmi celkom odtrhnuté od reálneho života. V detailoch sú však až prekvapivo realistické a tak ponúkajú celkom slušný návod na zvládanie bežných životných situácií.

strahám osudu. Celkom praktické rady tu nájdú dievčatá a ženy, ktoré nemajú veľkú skúsenosť s randením. Dozvedia sa, čo by žena, nech je akokoľvek emancipovaná, nemala nikdy vypustiť z úst, čo by mala a čo nemala robiť, ak chce, aby si ju jej milovaný vybral nielen za príležitostnú milenkú, ale aj za matku svojich detí.

Módné evergreeny. Keď už hovoríme o očakávanom správaní mužov, netreba zabudnúť ani na to, čo si na dôležité stretnutia s osudovými mužmi obliekať. Nech už ženám módné časopisy radia akékoľvek trendy bokovky, kapsáče a topánky na platformách, heterosexuálni muži sú v podstate dosť imúnni voči módnym trendom. Zvlášť voči ženským módnym trendom. Preto sa netreba báť poučiť o obliekaní z harlekýnok, ktoré boli napísané pred viac ako desiatimi rokmi.

od prvého vydania v roku 1953. No a vôňa typu Gabriella Sabatini, ktorú v hypermakretoch väčšina súdnych žien obchádza rovnako štítivo, ako intelektuál v kníhkupectve poličku s harlekýnkami.

Príklad pre nasledujúce generácie. Žena hltajúca harlekýnky jednu za druhou s hlavou niekde v oblakoch nereálneho romantického sveta svojich hrdiniek možno nie je ideálnym vzorom matky, aký by chceli vidieť pri deťoch naši intelektuáli. Určite je však matka s knihou v ruke podstatne lepším príkladom na nasledovanie, ako matka tupo hladiaca do televízora, i keď isté pozitívne črty by sa dali nájsť aj na juhoamerických telenovelách. No ale o tom až niekedy nabadúče.

Elena Akácsová

Autor neznámy, archív K&S

Tehulky

- ▲ Anne Deansová
- ▲ **Vaša kniha o materstve**
- ▲ Preklad Z. Nižňanská, A. Havalda, M. Dráb, D. Drábová
- ▲ Fortuna Print 2004
- ▲ 393 strán
- ▲ 890 Sk

- ▲ H. Murkoffová, A. Eisenbergová, S. Hathawayová
- ▲ **Deväť mesiacov otázok a odpovedí**
- ▲ Preklad M. Huttová, H. Drobná, J. Jurkovičová
- ▲ Slovart 2004
- ▲ 557 strán
- ▲ 499 Sk

- ▲ Alison Mackonochieová
- ▲ **Těhotenství týden po týdnu**
- ▲ Preklad Magdalena Pechová
- ▲ Svojtka & Co. 2004
- ▲ 96 strán
- ▲ 169 Sk

- ▲ Penny Simkinová
- ▲ **Partner u porodu**
- ▲ Preklad Zuzana Štrometerová
- ▲ Argo 2003
- ▲ 245 strán
- ▲ 399 Sk

- ▲ Henci Goer
- ▲ **Průvodce přemýšlivé ženy na cestě k lepšímu porodu**
- ▲ Preklad Jiří Královec
- ▲ One Woman Press 2002
- ▲ 549 strán
- ▲ 419 Sk

Azraza sa to stalo. Začiatkom mesiaca som v trafike automaticky nesiahla po starých osvedčených (a z mesiaca na mesiac a z roka na rok viac a viac nudiacích) lifestyleových mesačníkoch, ale moje oči a pud začali v tej záplave farebných obálok snoriť po niečom inom – niečom, čo som dovtedy viac-menej prehliadala. Zrazu mi tie obálky s obrázkami buclatých tvárí detí vôbec nepripadali bez vkusu, dokonca som sa nad nimi začala prihlúplo usmievať a pociťovať zvláštne šimranie v podbrušku. Aha, tak teda takto sa to zrazu stane. A stačí k tomu naozaj málo – dve ružové čiariočky a rokmi budovaný časopisecký ne/vkus je zrazu preč. ELLE, Cosmopolitan, Harper´s Bazar, Dolce vita, Emma ustúpte! Prichádza Dieťa, Mama a ja, Betyнка, Maminka, Miminko!

Ale pozor! Nezmenila som len poličku v novinovom stánku, zmena nastala aj v zažitej trajektórii v kníhkupectve. Knižné novinky, letný pohľad do spoločenských vied, čo nové v beletrii (aby som takto aspoň samu seba oklamala, že svet sa naozaj nezačína na T a nekončí na O) a potom rýchlo-rýchlo do oddelenia zdravia (životného štýlu, medicíny – závisí od typu kníhkupectva), kde na mňa už čaká tá moja polica. Rozziarené oči, prsty dychtivo listujúce jej obsah, váhanie, či dnes opäť odľahčím rodinnú kasu o ďal-

ších pár stovák... Rozhodnuté. Ešte mám v živej pamäti, s akou hrdosťou, ale i napätím som niesla k pokladni svoju prvú knihu o tehotenstve. Všimne si, nevšimne si? Spýta sa, či bude taktný? Nič z toho. Zaplatila som a do rána 550-stranovú príručku doslova zhltna.

Postupne som zistila, že kníh a príručiek, ktoré „zrozumiteľne vysvetlia, zjednodušia a odstránia zakorenené mýty, čím sa pre budúcu mamičku stane tehotenstvo obdobím šťastného očakávania“, je na jednej strane neskutočne veľa, no na druhej žalostne málo. Väčšina láka svojou farebnosťou, kvalitným papierom, sloganmi typu – Naučíme/povieme vám všetko, aby ste sa vy a vaše očakávané dieťa cítili dobre, Najdôveryhodnejší a najmodernejší zdroj informácií, Unikátny pohľad na správanie a vývoj dieťaťa a pod. No všetky (pretože na takú, ktorá by mala slovenského alebo českého autora, som nenarazila) do jednej sú zahraničnej proveniencie. To v zásade nič neznamená, veď „typické“ tehotenstvo trvá 40 týždňov na ktoromkoľvek mieste na zeme, huli, drobný, no nezanedbateľný rozdiel spočíva práve v pôrodníckej praxi a prístupe k rodičke, ktoré sú ešte aj dnes na Slovensku odlišné od reality popisovanej v spomínaných publikáciách. Na druhej strane cesta týchto zahraničných knížiek na naše pulty býva niekedy zdĺhavá, v niektorých prípadoch potom napríklad pasáže týkajúce sa tehotenského šatníka či mejkapu vyvolajú skôr úsmev na tvári. Tento rok som naozaj nestretla tehotnú ženu (skrátene tehulku), ktorá by mala na sebe tehotenskú klasiku v podobe rozšírených šiat s bielym sedielkom alebo kaliopky s XXL tričkom, ako k tomu nabádajú niektoré knižky. Ale to len na okraj.

Všeobecne sa dá zhrnúť, že všetky sú prierezom a sprievodcom oblasťou genetiky, gynekológie a pôrodníctva, pôrodnej asistencie, tehotenskej výživy a cvičenia, psychológie a detského lekárstva. Takže je v podstate jedno, po ktorej encyklopédii tehotenstva siahnete. Ak sa však chcete dozvedieť viac o prirodzenom pôrode, o pôrode s dulou (t. j. ženou, ktorá má skúsenosti s pôrodom a matke poskytuje nepretržitú fyzickú a citovú podporu nielen počas pôrodu, ale aj počas celého tehotenstva a po ňom) či s partnerom, o využívaní bylín, homeopatických prípravkov a éterických olejov, o možnostiach, ako sa vyhnúť chirurgickým zákrokom, liekom a vyšetreniam, ktoré v starostlivosti o rodiacu ženu nie sú životne nevyhnutné, treba siahnuť aj po inom druhu tehotenskej literatúry. Tá už zvyčajne v policiach kníhkupectiev nebýva natoľko nápadná (nehýri farebnými obálkami, fotkami z imidžbaniek, kriedový papier je skôr výnimkou) a ani toľko vyhľadávaná. Poradíme, ak by ste chceli kúpiť práve takúto knižku, obídete viaceré kníhkupectvá. Poradím: knižky z takého súdka určíte nájdete všade tam, kde sa predávajú aj knižky písané z genderového alebo feministického hľadiska, najmä tie z pražského vydavateľstva One Woman Press.

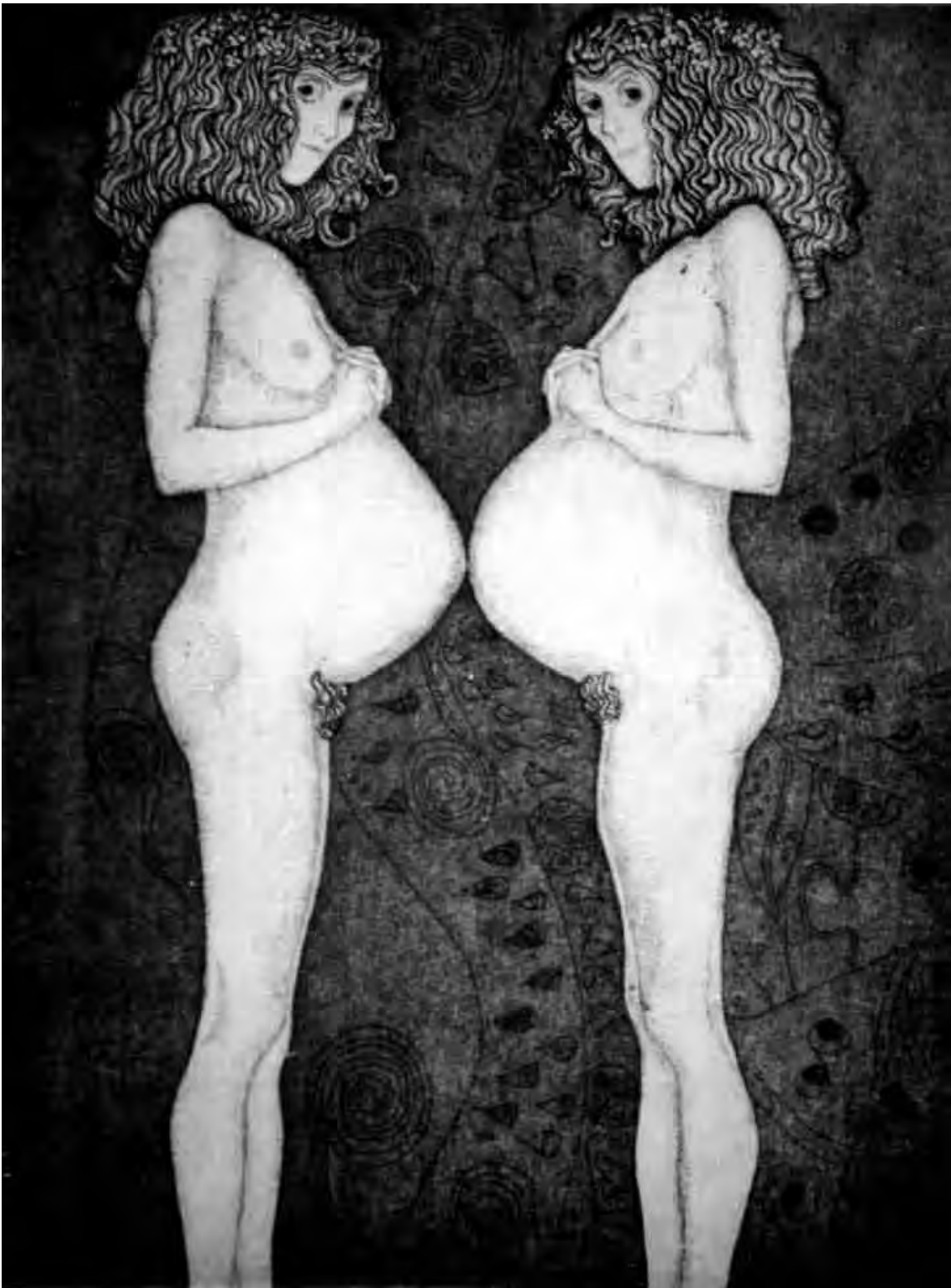
Aj na mňa zaučinkovali slová na prebale, že „táto kniha je to prvé, čo by ste si mali kúpiť, keď je váš tehotenský test pozitívny“ a kniha Deväť mesiacov otázok a odpovedí bola tou už spomínanou, ktorú som si ako prvú odniesla z kníhkupectva. V jej prípade reklamný slogan nezavádzal a investícia nebola zbytočná. Ako napo-

Dve ružové čiariočky a rokmi budovaný časopisecký ne/vkus je zrazu preč. ELLE, Cosmopolitan, Harper´s Bazar, Dolce vita, Emma ustúpte! Prichádza Dieťa, Mama a ja, Betyнка, Maminka, Miminko!

vedá už samotný názov, kniha nielenže dôkladne rozoberá jednotlivé mesiace tehotenstva z pozície budúcej matky a v nej vyvíjajúceho sa plodu objasňuje jednotlivé vyšetrenia, ktoré ju čakajú, nielenže pripravuje ženu na to, ako sa asi bude cítiť, ako sa bude meniť jej telo, ale podstatnú časť tvoria odpovede na otázky týkajúce

sa potenciálnych problémov, ktoré môžu tehulku znepokojovať. A tých je niekedy viac ako dosť. Bolo by ideálne dostať na ne odpovede priamo v ordinácii gynekológa, no priznajme si, ktorá z nás vchádza do ordinácie s lístkom plným poznámok, aby sa nezabudla spýtať práve na to dôležité, či má nadmieru empatického lekára. Ja sa síce nemôžem v tomto smere sťažovať, no aj napriek tomu patrila táto kniha k mojim pravidelným ranným sobotným postelovým spoločníkom, keď som ju opäť a zas otvárala, listovala a hľadala odpovede. Hoci prvýkrát vyšla už v roku 1984, do roku 2004, keď vyšla v slovenčine, prešla niekoľkými reedíciami, ktoré ju aktualizovali a dopĺňali o nové, dôležité informácie, čo na jej obsahu aj poznať. A pohrali sa s ňou aj slovenskí prekladatelia a lekári, ktorí ju posudzovali z odborného hľadiska. Svedčia o tom ich poznámky uvádzajúce do slovenskej reality i verná kópia tehotenského preukazu na záver knihy, ktorého držiteľkami sú všetky slovenské tehulky.

K štandardu slovenských pôrodníc dnes patrí účasť partnera či inej blízkej osoby pri

Nina Trudu, Klímt – Dvojčky, 1995

mimo vstupných vyšetrení, no nájdu sa aj pôrodnice, kde akceptujú otecka počas celého pôrodu i po ňom. Pre mnohých partnerov je ich účasť na pôrode samozrejmosťou, iní sa na to podujmú, lebo je to pranie partnerky. V každom prípade, nie každý si vie svoju úlohu jasne predstaviť. Kniha Partner u porodu od fyzioterapeutky pôbiacej v oblasti pôrodníctva je práve takým

Všeobecne sa dá zhrnúť, že všetky knihy o tehotenstve sú prierezom a sprievodcom oblasťou genetiky, gynekológie a pôrodníctva, pôrodnej asistencie, tehotenskej výživy a cvičenia, psychológie a detského lekárstva. Takže je v podstate jedno, po ktorej encyklopédii siahnete.

sprievodcom a radcom, ktorý by mal partnera pripraviť na to, čo ho bude v tej-ktorej chvíli čakať, čo sa bude od neho očakávať, ako by sa mal zachovať, keď sa rodička nebude práve usmievať, či už bude pôrod prebiehať doma alebo v nemocnici. Príručka je na to vybavená aj svojím prehľadným grafickým usporiadaním – pohotovité rady dajú tak vraj nájsť aj priamo v priebehu pôrodu (len si to neviem prakticky dosť dobre predstaviť).

Ale nemôžem sa sťažovať ani na vlastníctvo veľkej farebnej publikácie o materstve. Veď prečo sa nepokochať na krásnych fotografiách a kresbách zobrazujúcich vývoj tela ženy v tehotnosti a na detailných 3D obrázkoch dokumentujúcich, ako sa moje dieťaťko menilo týždeň po týždni. To bolo porovnávanie! A verím, že ani knižné odporúčania, ako sa správať a najmä dýchať počas pôrodu, čo všetko pre bábätko nachystať, ako a čo zbalíť do pôrodnice, ako sa starať o novonarodené dieťaťko, ale aj o seba, neboli na škodu.

Žiaľ, aj v mojom prípade sa ukázalo, že menej je niekedy viac, či blahoslavená sladká nevedomosť. V dnešnej dobe, keď najmä internet predstavuje databanku nekonečných a neskutočných informácií, je takmer nemožné nedať sa zatiahnuť a nevyhľadávať o tehotenstve pokiaľ možno čo najviac podrobností, rôznych pohľadov. To je však niekedy skôr kontraproduktívne

a zo zdravej tehulky sa stane hypochonder s príznakmi všetkých možných ochorení. Ale na to netreba ani internet. Stačí tehotenská hormonálna ne/rovnováha (aspoň sa je na čo vyhovoriť) a pasáže príručiek o možných ťažkostiach pred, počas a po pôrode i o smutných koncoch nádejných tehotenstiev (ktoré mnohé publikácie, ak tehotná naozaj nemá žiadne ťažkosti, ani neodporúčajú čítať) a problém je na svete. Zbaviť sa ho nie je vždy jednoduché.

Už teraz mám v zálohe zopár typov náučnej literatúry týkajúcej sa života „po“, lebo svet sa naozaj nezačína na T a nekončí na O. Ale nemusím sa obávať, že budem vhoďená do neznámych vôd, tento druh literatúry zvykne totiž v kníhkupectvách okupovať rovnakú policu s knižkami a príručkami pre tehotné. Mnohé mám už ohmatané. Len ktorou začať? Starostlivosťou o dieťa do vrecka alebo Dieťa – otázky a odpovede?

Martina Nemethová

O (nielen) letnom čítaní

nánosov starostí a intelektuálnych či pseudointelektuálnych záťaží. Vítané a očakávané je práve to, čo vyvoláva smiech, strach, uvoľnenie, zasnívanie, spomienky.

Apropo, zvláštnu podskupinu tvoria čitateľky (lebo takmer všeobecne ide o ženy) či skôr „prezeračky“ kriedových časopisov – na dovolenky sa odchádza s plnou taškou ženských plátok s lesklými obálkami. Obyčajne sa ani nečíta (žeby akási dospelá modifikácia leporelových čias?!), ale ležérne a bez výčítiek svedomia listuje a obzerá – krásne fotky krásnych ľudí, krásnych jedál, krásnych krajín, krásnych filmov, krásnych ilúzií! Keď sme už pri prapodivných čitateľských kombináciách – veľmi živo sa pamätám, že v prvé leto, ktoré som vedela samostatne čítať viac než novinové titulky a názvy obchodov, som iniciatívne, nikým nespozorovane a súčasne prečítala Bubo-vo dievča od Alberta Moraviu a sovietskeho Vasioka Trubačova. Páčili sa mi obe, hoci priznávam, že Vasiok Trubačov vtedy zanechal hlbšie dojmy. Moja známa (už dávno po základnej a ostatných stupňoch škôl) v lete každoročne a donekonečna kombinuje Vinnetoua a kompletného Simmela. Mnohé dámy (vrátane zarytých intelektuálov) zvyknú s chuťou čítať Viewegha i Pawlovskú, ku ktorým sa v zimných časoch zbabelo verejne nepriznávajú.

Úplne a skrz-naskrz nezmieriteľná opozitná skupina, naopak, na chorvátske či španielske pláže vládli tie „najťažšie kúsky“ – v prenesenom i doslovnom význame. A tak autori jazykových učebníc pre samoukov, najaktuálnejších filozofických noviniek a rozličných programovacích príručiek vidia aspoň sprostredkovane a nezamýšľane kus sveta týmto spôsobom. Neviem, či jestvujú aj takí, ktorí spomínané objemné a náročné kúsky nielen prevlačujú po svete, ale aj čítajú. Vlastne áno – to sú tie (aj po desiatich dňoch pod stredemným či iným slnkom) belavé postavy, celodenne ponorené do prítmnia klimatizovaných izieb. Nehovoriac o tom, čo čítaniu i cestovaniu spôsobili notebooky a najmä vynález internetu. Tiež zbožňujete spolecestujúcich, ktorí napriek upozorneniam i pri štarte a pristávaní lietadla s rozkošným, zasnívaným úsmevom malých chlapcov držia na kolenách tajne otvorené kom-

uvádzané naraz a od autorov, ktorí nereprezentujú ani jednu z ašpirovaných kvalít. Niektorí „prijímatelia“ tejto literatúre „prepadávajú“ ako záchrannému lanu – bez odstupe a spätnej väzby. Poznám aj takých, ktorí sú schopní v tóni chalúp, horských bystrín a hatí, pod vplyvom chladených alkoholických nápojov a nezávisle od prebdených táborákových nocí nielen dokombinovať budhizmus a hinduizmus, katolicizmus a new age z tretotriednych sekundárnych zdrojov, ale touto novou, narýchlo vykvasenou (a spomínanými drinkami prefiltrovanou zmesou) ešte počas leta aj balamutiť ostatných letujúcich.

Špeciálnu podskupinu predstavuje čítanie o partnerských vzťahoch. Ani v lete zrejme nehľadáme tajomstvá efemérnej a všeobecnej ľudskej duše, ale osobné temné hlbiny, vlastné cesty, spôsoby a dôvody, prečo a ako sa dostať pod svoju kožu, myseľ, srdce. Spomínate si na niekdajšiu obľubu doktora Plzáka? Dnes je ponuka širšia, napr. taký Bert Hellinger a Johannes Meuhauser a ich spoločná Partnerské terapie Berta Hellingera s podtitulom Jak žít v lásce. Kto chce, nájde tu grafické vzorce vzťahov, zjednodušenie jednoduchého. Keď nič iné, autori nás minimálne nedokonale potešia v našej vlastnej nedokonalosti: „Dokonalost nemá kouzlo. Spočívá sama v sobě, vzdálená normálnímu životu. Milovat můžeme pouze to, co je nedokona-

S „objektívne“ skvostnými autormi však v lete hrozí, že sa s vami budú všetci ostatní doťahovať a siahať na vaše milované klenoty rukami mokrými od morskej vody, mastnými z opekaných „buřtíkov“.

putre a jedným okom stíhajú sledovať pohyb letušky, pripravení bleskovo sklapiť veko svojich miláčikov?! Alebo tých, ktorí začali cestovať prakticky až odvtedy, ako existujú internetové kaviarne kdekoľvek na svete? A tak i vo vnútrozemí Afriky či Južnej Ameriky máte šancu naraziť na globalizované obsedantné postavičky (opäť belavé až šedé), ktoré netrpezlivo postávajú pred zariadeniami poskytujúcimi elektronické spojenie a očakávajú začiatok otváracích hodín. Závislosť od obrazovky a klávesnice je vášň ako ktorákoľvek iná, ba možno pohlcujúcejšia než posadnutosť knihami.

Relatívne novým fenoménom je obľuba ezoterickej literatúry, presnejšie povedané, všetkého, čo sa za ňu dovoľuje vydávať: poznaj svoj život, miluj svoj život, ako byť bohatý, šťastný, úspešný, štíhly – najradšej všetko

lé. Impulzem rústu je nedokonalosť. A koho by nepovzbudilo, neposilnilo, keď si v práci odbornej a ostantatívne terapeutike prečíta: „Sexualita prenáší život přes veškeré překážky. V tomto smyslu je silnější než láska. Ještě mocnější je v případe, že se uskutečňuje z lásky. Když se při milování partneri dívají jeden druhému do očí, jedná se o naplnění jejich oboustranné lásky. Uznání velikosti tohoto aktu je nejdůležitějším předpokladem úspěšné lásky.“ Oh yes, yes, yes!!! Čo už nám viac treba ! Niekedy (a v lete špeciálne) stačí vedomie, že aspoň v knihách je všetko tak, ako má byť, a hneď sa žije ľahšie.

Čítať Bunina, Singera, Durasovú a podobných je dobré celý rok. S „objektívne“ skvostnými autormi však v lete hrozí, že sa s vami budú všetci ostatní doťahovať a siahať na vaše milované klenoty rukami mokrými od morskej

vody, mastnými z opekaných „buřtíkov“. Napriek tomu odporúčame riskovať. Čítanie takého Bunina evokuje širiu step, chuť lesných voňavých jahôd, veľkých ako palec, arómu borových hájov, asociácie vyvolateľné trebárs aj v Tatrách. So Singerom je to v tomto ohľade ťažšie – atmosfére predvojnovy židovskej Varšavy alebo zabudnutého chederu na poľsko-litovskom pomedzí, čerstvo nasekanej trávy a práve nado-

So Singerom je to ťažšie – atmosfére predvojnovy židovskej Varšavy alebo zabudnutého chederu na poľsko-litovskom pomedzí, čerstvo nasekanej trávy a práve nadojeného mlieka sa na egyptskej pláži nepriblížite.

jeného mlieka sa na egyptskej pláži nepriblížite. Ale na rozdiel od takzvanej therapeutickej literatúry sa aspoň z istej porcie bolestí samovyliečite. („Romantické lásky, které básníci tak vzletně opěvují, ve skutečnosti ničí lidem život. To, čemu říkáme láska, bylo v očích našich prarodičů zločinem, a také to zločin je. Kdyby tento druh lásky představoval skutečnou cnost, moderní člověk by si z něj neudělal takové božstvo. Je to pravý opak svobodné vůle – nejextrémnější forma hypnózy a fatalizmu. Naši bohobojní rodiče spolu žili bez tohto otroctví a veřte mi, byli schopní udělat jeden pro druhého daleko víc než lidé zapletení do milostných dobrodružství – včetně mne. Láska naší doby je většinou nevěra. A často je to nenávisť.“ – I. B. Singer: Korunka z peří a jiné povídky). Dýchne na vás človečina, budete pohladení po duši (nech už vaša duša sídli kdekoľvek) a povieť si, že čo svet svetom stojí, ľudia majú rovnaké trápenia i radosti. („Neboť je-li na světě pravda, je skrytá a spleťitá jako korunka z peří.“)

Majstrovská Marguerite Durasová je „vhodná“ vo všetkých ohľadoch, možno sa vám dokonca na moment zachce odletieť z atraktívneho Egypta do mysterióznej Indočíny. Bohvie však, či sú dnes ópioví milenci tí, čo bývali za koloniálnych čias?! Vizualizácia aj cez skvelý film však nepochybné funguje. Spomíname – vetché bavlnené šatôčky na telíčku Lolity, erotický kontrast s pánskym klobúkom i náznak možného incestu spolu so šialenstvom matky? („Nikdy som nevidela, že by bola mama šialená. A pritom bola. Od narodenia. Mala to v krvi. Jej šialenstvo nebolo chorobou, ona ho prežívala, akoby išlo o zdravie.“ M. Durasová: Milenec). Zakázaná, „zlá“ láska Durasovej – komu by neprešiel po chrbte krásny, úžasný, hrozný mráz? „Vedomie dočasnosti umožňuje pretrvávajúce citu, večnosť vášne... alkohol-

ku tvár som mala ešte pred alkoholom. Ten ju iba dodatočne potvrdil. Bolo pre ňu vo mne miesto, zistila som to ako ostatní, no zvláštne je, že predčasne. Takisto ako bolo vo mne miesto pre túžbu. Ako pätnásťročná som mala tvár rozkošnice, hoci som rozkoš nepoznala. Priam to bilo do očí. Musela to vidieť aj mama. Bratia to videli. Tým sa aj všetko začalo, tou do očí bijúcou, vopred strhanou tvárou s predčasnými kruhmi,

ešte pred vyskúšaním.“ Alebo: „Túžba sa nedala prilákať. Buď bola v tej, ktorá ju vzbudzovala, alebo nejestvovala. Bola tu od prvého pohľadu, alebo nikdy nejestvovala. Bola bezprostrednou dohodou o sexuálnom vzťahu, alebo nebola ničím. Aj toto som vedela ešte pred vyskúšaním.“ Náruživá, šialená láska, s ktorou sa nedá rozlúčiť, ktorej sa nikto dobrovoľne nevzdáva a ak aj predsa, tak zvyšok života viní ostatný svet z tejto straty, prázdnoty.

Najmä ženám možno odporúčať do pozornosti Mayru Monterovú, iskrivú karibskú spisovateľku, pod vplyvom ktorej zatúžite po skrytých koralových ostrovočkoch, osudovej južanskej vášni, hudbe bolera, opojných vôňach korenia, vetvičkách škoric. Po rafinovanej a skrytej dráždivosti, v ktorej sú domorodci majstrami. Tí domorodci, ktorí dosiaľ nielen veria na zázraky, ale sem-tam vám aj dáky nachystajú. Jediné skutočné nebezpečenstvo tkvie v tom, že vaše európske ratio môže stratiť zmysel a opodstatnenie a vy zatúžite žiť a umrieť v lagúne, prenášať na vratkých bábkach nespočetné množstvá hrncov s varenými kurencami a batátmi na nedelňé pikniky, mať kopu dúhových detí, za muža miestneho rybára, stopäťdesiat centimetrov v pase a zabudnúť na všetko doterajšie. A nakoniec bude samozrejme všetko opäť inak.

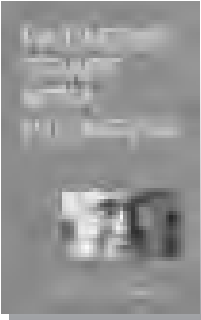
Naozaj neviem, prečo sa zvykne hovoriť o letných láskach – v lete nažité i načítané sa predsa prejaví v láskach jesenných! Tak aspoň sebazáchovne veľmi večná nádej.

Ozaj, čo budete cez leto na pláži, na kúpalisku, v lese... čítať vy ? Alebo je to tak, že iba v lete (aspoň niekedy, aspoň občas, aspoň na pár dní) smieme čítať, žiť, robiť, snívať práve to, čo by sme za iných okolností túžili čítať, žiť, robiť... celý rok, celý život?

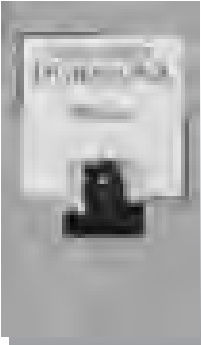
Sylvia Porubánová

Eva Fífeková, z cyklu Filidálka

- ▲ Johannes Neuhauser, Bert Hellinger
- ▲ Partnerské terapie Berta Hellingera
- ▲ Preklad Marcela Freiová
- ▲ Pragma 2005
- ▲ 345 strán
- ▲ 349 Sk

- ▲ Marguerite Durasová
- ▲ Milenec
- ▲ Preklad Michaela Jurovská
- ▲ Petit Press 2005
- ▲ 139 strán
- ▲ 185 Sk

600 viedenských stôp nad hladinou Jadranského mora

- ▲ Karl Benyovszky
- ▲ **Železná studnička**
- ▲ Preklad Marta Takáčová
- ▲ Vydavateľstvo PT 2005
- ▲ 96 strán
- ▲ 249 Sk

Tento rok na základnej škole generála Kuzmu Kuzmiča zakrúžkovali známky o celý týždeň skôr. Telocvikárku ešte pred šmírgľovaním lavíc predvolali do riaditeľne. Naspäť kráča pobledlá. O dva dni už všetky siedme a ôsme ročníky pochodujú z Patrónky na Železnú studničku na branné cvičenie Boj o kótu 264 na počesť padlým sovietskym partizánom v malokarpatskom úseku. Plynové masky sa hompálajú, umelohmotné fľaše od octu vytŕčajú z chlebníkov a ločká z nich presladený čaj. Väčšina desiat padla už v trolejbuse. Deti sú naučené: zoradiť sa podľa veľkosti, pioniersky zasalutovať. Telocvikárka nechotne mrmle povinný príhovor. Ranný pohárik jej dnes nezabral. Spomíname na udatných sovietskych partizánov, ktorí za nás v lesoch položili životy... aby naša mládež mala svetlú budúcnosť... a ten ľud. Cíví pritom nabok doprava do trávy. Na chvíľu zdvihne zrak a oči načítajú skúmaný pohľad opálenej dôchodkyne v tyrkysových plavkách a šiltovke, rozvalenej na lavičke pri vystavenom dele z druhej svetovej. Náhla bledosť. Celková slabosť. Všade sú. Baví ich to. Aj si prílepšia. Zrýchlenie: „Žiaci, keď padne atómová bomba, zbraň západnej imperialistickej výroby, predovšetkým sa spustí chemický poplach. Prvá vec, nasadiť masku. Odkrútiť uzáver. Číslo dva: ľahnúť si do priehlbiny v teréne. Aby vás nezmietla tlaková vlna.“ Deti sa ošivajú. V mladých mozgoch tuhne zárez. Strach zapúšťa na čerstvom. Telocvikárka si povzdychne. „Trasa je vyznačená červenými stužkami. Máte to okolo jazera. Súdruh triedny vám v cieľi zmeria čas.“

Žiačka ôsmej triedy základnej školy Kuzmu Kuzmiča vyrazí, priveľká plynová maska hrkoc na hlave, chlebník naráža na kozľacie stehná, bomby padajú, franforce mäsa poletujú, sirény jačia, telocvikárka iniciatívne reve. Neulievať sa, víťaz dostane diplom a knihu, aj špekáčky

budú. Za priezormi masky postupne vyskakuje Partizánska lúka, konáre kriakov, jazero Železná studnička. Potom sa zjaví zaparené sklo, červené a žlté škvrny a nakoniec tma.

* * *

Do strednej izby za tri grajciare v kúpeľnom dome svätého Ferdinanda na Železnej studienke v noci napršalo. Cez dvere počuť slúžku, ťahavo vyspevuje: „A keď sa fráááter Michel uslopál, mááá v jeho cele jáááger ľahostaj.“ Slečna v posteli rozlepí oči. Zahľadí sa na ufúľaný chlebník s umelohmotnou fľašou a zvyškami rezňov v alobale rozhodný pri nohách postele. Aká nezmyselná pesnička, pomyslí si. Do mláky v izbe zase padá. Vrznú dvere. „Už ste hore, kišasoň? To je dobre. Pani riaditeľová ma poslala, že by ste prišli dole do haly, že vás tam čaká henten mladý Palugay. No, né že by bol jak obraz. Ale hostinec im pekne vynáša, to hej. To sa dá zniesť.“ „Ešte ťahaj,“ povie slečna slúžke. Tá sa jej lepšie zaprie ťažkým modrým kolenom do detskej chrbtice, omotá si špagáty šnurovačky riadne okolo dlaní a zatiahne.

V spoločenskej miestnosti sedí tučnučký chlapík v zablatených lakovaných topánkach. Dobe do klavíra. Občas vrhne nedočkavý pohľad na dvere, vidí však len lokaja v kúte. Lokaj si jednou rukou žmolí okraj obleku. Unudene usrkne kravského mlieka s cukrom. Fiakre zdola z mesta dnes nepočuť. Keď tak hnusne prší. Možno ani neotvorí verandu. Zvuky na schodoch, rozletia sa dvere. Po červeno-bielych veľčích dlaždiciach predupoce slečna. Vrhne pohľad na mladíka, ten otvorí ústa, slečna otvorí dvere a zmizne v zadnej izbe.

Pani riaditeľová sladko drieme v ušiaku, vyšívanie jej vypadlo z rúk, na potah kresla presakuje prúžok sln. Slečna sa usadí oproti a čaká. Počuť len klopkanie dažďa – klavír dajako utíchol. To je mama. Mama nebude súhlasiť. Hovorí, že chodiť do lesa sa nepatrí na dcéru majiteľa kúpeľov. Že vodu posielajú do troch lekární v Prešporku. Ževraj je to nebezpečné. Ale tá mladá farárova žena na poslednej schôdzke Okrášľovacieho spolku mala prednášku o blahodarnosti lesného vzduchu na telo, ducha, ako i rôzne neuhu. Mama hovorí, že je výstredná, že čo asi tak môže myslieť tými neuhmi. Ale neodváža sa veľmi kritizovať. Má strach. Všetci vedia, že otec minul všetky peniaze na výstavbu kúpeľného domu a teraz chodí žobrať do Rosenbergu od ujka kňaza. Nepomohli ani inžeráti v Pressburger Zeitung. „Čistý železitý prameň bez farby a vône pre ľudí trpiacich bledosťou a celkovou slabosťou. Otvárame 26. júna 1830.“ Vyhodené prachy. Poslednú pôžičku pritom tatko minul na tých tupých kadetov. Pálili slávnostné salvy po vysviacke kúpeľného domu. Tvárili sa pritom ako vyšínutí. Taká sprostosť. Mama hovorí, že hlavne nech slečna zďaleka obchádza hostinec u Jakuba Palugaya v lese pri treťom jazere. Ale na mladého nech sa len usmieva. A slečnu predsa ten tlstôch vôbec nezaujíma. Páčia sa jej pravdaže panáčkovia poslanci z uhorského snemu, tí fúzkatí, čo sa chodia do hostinca zabávať. Raz aj našla v ja-

zere plávať korkový štupeľ s nápisom Champaign Jaqueson. Olizla ho, ale cítila len vodu. Aj včera prišli, počula kone. A teraz mama spí, a kým prší, vonku nie je ani noha.

Slečna kráča nebojácne rovno k hostincu u Jakuba Palugaya. Míňa prvé jazero, kúpacie kabínky, už je v lese. Občas sa strhne, keď vrzne strom. Pás tenučký, zašňurovaný, dych plytký, pridá do kroku. Pred očami sa vynoria prvé farebné kruhy. Stromy popri ceste vyskočia do výšky.

* * *

„Prisahám žabe, čo je v hore. Aj na vodu ti to napíšem, aj podpíšem, že čo je z lesa len do lesa, amen.“ Dievča precitá, vedľa nej na lesnom chodníku sa kolíše ostnatý ušmudlaný chlap v sutane a vyškiera sa do machu. „Malá od mlynárov, aha, vstávaj, dievka. Vaši vedia, že sa tu váľaš? Do lesa nemáš čo chodiť. Nestačí ti mlyn? Veď odkedy ten tvoj čudák tata napustil jazero, múku vozil až to Pešti.“ Z frátera Michela z pustovne na Kamzíku razí víno. „Jaj šikovný je ten tvoj tata, jak pudiviator. Na makovici sa mu korúhvička pekne po vetre obracia – aj tú listinu z radnice zdola z Prešporku v krčme ukazoval, že vraj roku pána 1760 v mesiaci júni slovutný magistrát povolil zaliť Volskú lúku vodou z Vydrice. Kto mu verí? Všetci ešte tvoj dedo na tej lúke palicou zabil hlavu chlapa zbojníka. Dobytok lákal. Tak je to, spust sa boha, chyt sa jeľše lepkavej, a už len chlast ťa vystíska, že oné.“ Fráter Michel sa sám zasmieja a fľočne na dievča. Z diaľky počuť klapot mlynu. Voda v náhone je do červena. Na tele zanecháva hrdzavé mapy. Mlynárova dievka vie, vždy na jar ju chodí skúšať. Vtedy idú žaby. Namočí ruku do plytkiny po zápästie, žubrienky do nich narážajú. Hrajú sa. Ale len dovtedy, kým im nenarastú nohy. Niekedy na jar páchajú hromadné samovraždy. Už majú nohy, ale ešte sa nezbavili chvosta, to ich asi popletie a celé húfy sa vyhadzujú na snečný

Kúpele Železná studienka, G. Heisinger podľa L. Rohboka, okolo 1860, (s podakovaním Antiquariat Posoniensis)

breh. Mlynárova dievka na nich špliecha vodu, že by ožili. Chvíľu sa mrvia v mláke, potom sa znovu pechoria na smrť. A na ruke na slnku potom zaschne tá hrdzavá voda.

„A prečo nesmiem chodiť do lesa? Kvôli tým zbojníkom, že? Vlky sú len v zime,“ povie dievča po chvíli. Michela sa nebojí. Je milý, ale smutný. Keď furt pije. Fráter sa zachmúri, chvíľu si čosi mrmle popod nos. Potom zazrie na mlynárovu dcéru a povie celkom jasne. „O vlky nejde, aj zbojníci už sú tatam. Vybili ich poľovníci. Ale je tam niečo čudné. Len neviem čo. Radšej tam nelez.“ Vylúdi úsmev, žmurkne na dievča, nakloní hlavu, díva sa a a tíško zasyčí: „Čosi myslíš, prečo chlastám?“

„Od modlitby brnia zuby, rachocú mi hlúby z trúby,“ vykrikuje opitý fráter. Dievka vstane, opráší si smietky a vystúpi z chodníka do lesa.

* * *

Obraz sa pomaly zaostruje. Nad mlynárovou dievkou sa hompáľa tyrkysové poprsie polonahej stareny v klobúku s tienidlom. Žena drží v ruke kúdoľ priadze na palici, z ktorého ujedá. Z oranžových úst vytečie hlas: „Tuším dýcha.“ Dievča sa posadí a pozrie pred seba. Vidí altánok. Se-

dia v ňom muž, žena a dieťa. Jedia. Muž povie dieťaťu: „Matúš, budeš sedieť a žrať dopíči?“ Žena sa príľnavo zaočí na muža a prihodí pohlavok. V chlapcovom hrdle sa spustí siréna. Dievča sa strhne. Z mozgu jej vyhup-sne neznáme slovné spojenie: Chemický poplach?

Do zorného poľa pribieha žena v modrom mužskom odevu a s lesklou písťalkou na krku. „Preboha, dievča, som hovorila, uzáver plynovej masky odkrútiť, jasné, že si odpadla, veď si sa mohla zadusiť. Tak som za zľakla. Daj to sem, prosím ťa.“ Z modrej blúzy začpelo.

* * *

Telocvikárka a žiačka ôsmej triedy spolu kráčajú v húfe žiakov siedmich a ôsmich tried z branného cvičenia. Dievča vytriešťa oči. Myslí na frátera Michela. Idú od jazera na Železnej studničke, cez Partizánsku lúku, popri exponáte dela z druhej svetovej, cez mostík, okolo pochrómovanej preliezky, spiaceho ožrana a sloních šmykľaviek na zastávku trolejbusu. Po ceste mŕňajú kaplnku, stojí v nej svätá Ritta. Všetky tri sú priškvarené júnovým slnkom.

Zuzana V. Očenášová

Železná studnička so zastávkou trolejbusu

Strhujúci príbeh v stĺpcoch s číslami

Čím viac informácií a zábavy nám ponúka internet, tým vzácnejšie siahame po knihe. Toto známe a páľčivo aktuálne pravidlo platí aj pre taký špecifický literárny žáner, akým sú cestovné poriadky. Donedávna ešte nechýbali vo väčšine domácností, tak ako kedysi Biblia alebo tradičný kalendár. V súčasnosti však väčšina ľudí uprednostňuje internetové vyhľadávače spojenia.

Áno, „na nete“ teraz nie je problém nájsť ten správny vlak alebo bus, ako sa dnes hovorí, ale, nech mi láskavý čitateľ odpustí, nie je to ono. Z vyhľadávača priam čnie, že ide len o mechanický program, ktorý sa dá ľahko nachytať na hruškách. Ak sa chcete doviezť z Bratislavy do Prahy, pokojne vám odporučí spoj cez Viedeň. Navyše čitateľa ani zďaleka nenúti mobilizovať jeho predstavivosť a zamyslieť sa nad cestou, ktorá ho čaká. Napokon už v tomto termíne nájdeme zásadnú odlišnosť: Vyhľadávač na internete má užívateľov, ale cestovné poriadky majú čitateľov. Práve čitatelia cestovných poriadkov dozaista citlivo vnímajú zmeny, ktoré sa nevyhli ani tejto oblasti odbornej literatúry. Mnohé z nich sú formálne, venujme sa však najskôr tým obsahovým.

Zmeny magických čísel
Prvý významný rozdiel nám udrie do očí už pri nalistovaní prvej stránky oblastného cestovného poriadku ČSD (Československé dráhy), ktorý vydalo federálne ministerstvo dopravy v roku 1978. Od týchto čias sa zmenilo číslovanie železničných tratí. Pôvodne železnice číslovali trate logicky od čísla 1 (Praha – Česká Třebová – Brno) až po 44 (Košice – Čierna nad Tisou – Čop). Čísla pritom označovali hlavné trate, ale vedľajšie trate sa rozlišovali pomocou písmen. Ak napríklad číslo 40 označovalo hlavnú trať Žilina – Košice, potom označenie 40a predstavuje trať Žilina – Rajec, pod číslom 40b nájdeme trať Kraľovany – Trstená atď. Kombinácie čísel s písmenami trpeli istou neprehľadnosťou, najmä v prípade tratí, ktoré mali veľký počet odbočiek. Typickým príkladom je linka 41 Vrútky – Hronská Dúbrava – Zvolen – Lenar-

číslovanie od 110 (Bratislava – Kúty) po 190 (Košice – Čierna nad Tisou).

Koľajnice zarastajú burinou
Zmenám však podlieha nielen číslovanie tratí, ale predovšetkým ich význam. Smutne známym procesom – ktorý tvorí jednu z hlavných dejových línií cestovných poriadkov – je rušenie miestnych a lokálnych železníc. Pritom nejde o jav typický iba pre súčasnosť v spojitosti s úspornými opatreniami vlády, resp. rezortu dopravy. Už v cestovnom poriadku 1978/79 nájdeme trate 43a (Podbrezová – Hronec) alebo 38a (Piešťany – Vrbové) s veľavravnou poznámkou „Doprava toho času zastavená“. V hlbšej minulosti, na mape k cestovnému poriadku ČSD 1965/66, možno nájsť dnes už nepredstaviteľné kuriozity: povedzme odbočku zo železnice do Vrbového pod označením 38b (Trebátice – Rakovice). Rovnako exoticky vyznieva aj zmienka o úzkorozchodnej trati 40c (Ružomberok – Korytnica-Kúpele). Po trati 36e (Devínske Jazero – Stupava) premával v roku 1978 ešte trikrát denne osobný vlak, na trase 37c Šamorín – Kvetoslavov dokonca päťkrát denne, v cestovnom poriadku z roku 1983/1984 ich však už vôbec nenájdeme, čo čitateľ nepochybne vníma ako silný dramatický moment. Samozrejme v súčasnosti nabralo zarastanie koľajníc burinou ešte väčšie rozmery. Napríklad trať 39h (Leopoldov – Kozárovce) bola v minulosti hlavnou dopravnou tepnou, ktorá spájala Bratislavu so stredným Slovenskom, pretože práve tadiaľto prechádzali niektoré rýchliky z Bratislavy do Zvolena, Banskej Bystrice a prípadne až do Košíc (napr. rýchlik Tekov: Košice – Fiľakovo – Zvolen – Zlaté Moravce – Bratislava). Čitateľ cestovného poriadku si tak s nostalgiou v duši uvedomí: „Áno, práve tadiaľto som sa vracal z letných prázdnin, rýchlikom, ktorý mal tri nútené prestávky. Prvýkrát sme z neho museli vystúpiť vo Fiľakove, keď opravovali koľajnice, druhýkrát sme zastali kdesi v poli, keď si neznámy pasažier rozrezal žily črepinou z pivovej fľaše a napokon do trestice sa v Trnave pokazila lokomotíva

tických premenách. Dokonca neraz v tomto smere supľujú iné literárne žánre, v ktorých absentuje reflexia finálneho štádia socializmu a jeho definitívneho pádu v roku 1989.

Napríklad ešte v období Československa existovalo viacero významných tratí, ktoré spájali ciele medzi oboma republikami. Uvedme ako príklad aspoň hlavné trate 28 (Púchov – Valašské Meziříčí – Hranice na Moravě), 32 (Žilina/Petrovice u Karviné – Dětmárovice – Bohumín) a 34 (Trenčianska Teplá – Brno) alebo trať 34 d (Nové Mesto nad Váhom – Veselí nad Moravou). Dnes z týchto pilierov cestovných poriadkov ostali iba nedostojné fragmenty a torzá, ako je napríklad trať 123 (Trenčianska Teplá – Horné Srnie – Vlársky průsmyk) alebo 121 (Nové Mesto nad Váhom – Vrbovce) s chudorlavou osobnou dopravou iba na slovenskom území. Rozdelenie republiky rozseklo aj trať 36a (Kúty – Veselí nad Moravou). Medzi Holíčom a Hodonínom vlaky nepremávajú vôbec.

Na druhej strane sa v cestovných poriadkoch odráža nielen vytváranie hraníc, ale aj ich odstraňovanie, dokonca i pád železnej opony a európska integrácia. Vďaka tomuto procesu sa napríklad posilnilo dopravné spojenie medzi Bratislavou a Viedňou. V roku 1978 na trati Devínska Nová Ves – Marchegg premávali dva vlaky denne – a bolo to vlastne jediné existujúce železničné spojenie medzi hlavnými mestami Slovenska a Rakúska. Dnes po tejto trase premáva 22 vlakov denne a ďalších 14 vlakov do Viedne odchádza z petržalskej stanice po novej trati 132 cez Kitsee. Naozaj krásny čitateľský zážitok!

Cestovný poriadok Bratislavy
Cestovné poriadky môžu reflektovať aj zmeny a premeny nášho životného prostredia, ktoré priamo súvisia s tvárou krajiny, kde žijeme. Typickým príkladom je bratislavský železničný uzol. Starší čitatelia cestovných poriadkov sa istote budú pamätať na železničnú trať, ktorá prechádzala

z Bratislavy-Predmestia cez stanice Slovany (pri Figare), Filiálka (neďaleko centrálného trhoviska) a Nivy (pri súčasnej autobusovej stanici). Odtiaľ trať pokračovala cez Dostojevského rad a Starý most (vtedy Most červenej armády) až do Petržalky. Ešte cestovný poriadok z roku 1978/79 nám dopraje spomienku na časy, keď tri osobné vlaky z Trnavy každý deň zachádzali až na stanicu Filiálka. Ako však píše železničný historik Jiří Kubáček vo svojej publikácii Dejiny železníc na území Slovenska, táto železničná trať musela byť odstránená, pretože ju „v tomto období križovalo 10 úrovňových priecestí a stala sa tak vážnou prekážkou mestskej dopravy“. Posledný vlak tadiaľto prešiel 17. decembra 1983 a potom už trate

zostavené tak, že mnohé vlaky – väčšinou rýchliky, ale niekedy aj osobné – prechádzajú cez viacero tratí. Priam čítankový príklad si môžeme požiť z susednej Českej republiky: Rýchlik z Plzne do Brna prechádza cez päť železničných tratí a čitateľ si jeho trasu musí doslova vystopovať, aby si pritom spomenul: „Áno, to je rýchlik, ktorým som sa vracal z dovolenky a musel som vstávať zavčasu ráno po opici. Našťastie bol prázdny, takže som si mohol otvoriť v kupé okno dokorán a nadýchať sa čerstvého vzduchu. Ale potom si ku mne prisdol ten recidivista, ktorý nemal lístok a vyžobral odo mňa dvadsať korún, keď sme sa mu skladali na pokutu.“

Iba na porovnanie, autobusové poriadky obsahujú mnohonásobne

Neduzivosť literárneho trhu môžu cestovné poriadky prekenuť vďaka finančnej podpore štátu, o akej sa románopiscom či básnikom môže iba snívať.

36m či 37a mapujúce pôvodný bratislavský uzol vymizli z cestovných poriadkov. Ťažisko predovšetkým nákladnej železničnej dopravy sa tak presunulo na novootvorený Prístavný most, vtedy Most hrdinov Dukly. Na druhej strane čitateľom cestovných poriadkov táto zmena priniesla novú trať 132, ktorej súčasťou je aj úsek zo stanice Bratislava-Nové Mesto cez prievozskú Ústrednú nákladnú stanicu do Petržalky, čo je napokon celkom vydarená pasáž tejto publikácie.

Sledujte si svoj spoj!
Z formálnej stránky prešli železničné cestovné poriadky viacerými zmenami. Pribudol počet špeciálnych rýchlikových, resp. medzinárodných tratí, ktoré sa neskôr začali odlišovať farebnou potlačou. Ešte v roku 1978/1979 nájdeme v cestovnom poriadku iba dve trate z Bratislavy do Košíc, v roku 1983/1984 si však už môžeme vo federálnom poriadku s chuťou študovať spoje na deviatich rýchlikových a dvadsiatich medzinárodných trasách vytlačených na ružovom, resp. žltom papieri. Podobné detaily v dnešných cestovných poriadkoch chýbajú, ako aj vcelku milý zvyk odlišovať špešné vlaky polotučným písmom a rýchliky polotučným písmom s bodkovanou čiarou na ľavej strane stĺpca. Pravda, pojem špešný vlak ako taký sa už úplne vytratil.

Na záver by sme sa mohli pristaviť ešte pri jednej špecifickej črte železničných cestovných poriadkov. Sú

väčší počet tratí a len málokedy sa tu môžeme dočítať o spojoch, ktoré prechádzajú z jednej trate do druhej. (Napokon autobusový poriadok iba pre západné Slovensko má dnes úctyhodných 1200 strán, zatiaľ čo celoslovenský železničný ich má iba okolo 200.)

Informácie či umenie?
Cestovné poriadky, a to vlakové aj autobusové, dnes už miznú z našich domácností podobne ako iné poučné i zábavné publikácie. Ich ústup z trhu je zrejme determinovaný celkovým chradnutím verejnej dopravy, ktorú postupne vytláča doprava individuálna. Samozrejme, neduzivosť literárneho trhu môžu cestovné poriadky prekenuť vďaka finančnej podpore štátu, o akej sa románopiscom či básnikom môže iba snívať. Napokon tieto pre mnohých posvätné knihy predsa len plnia najmä úžitkovú funkciu. Na druhej strane tomuto literárnemu žánru nemožno uprieť aj estetické a umelecké atribúty. Je možné, že sa dočkáme čias, keď sa cestovné poriadky budú tvoriť ako artefakty, ktoré čitateľom ponúknu umeleckú výpoveď prostredníctvom imaginárnych tratí a spojov. Rovnako je načase, aby autori cestovných poriadkov vystúpili z tieňa anonymity. Samozrejme, ešte dlho sa nebudú môcť dožadovať toho, aby podľa ich tvorby vlaky a autobusy naozaj premávali.

M á r i u s K o p c s a y

Cestovné poriadky prinášajú svedectvo nielen o našej ekonomickej situácii, ktorá si neustále vyžaduje obmedzovanie nerentabilnej verejnej dopravy, ale aj o globálnych geopolitických premenách.

tovc – Plešivec/Bánréve s trinástimi bočnými traťami (od trasy 41a Košice – Plešivec až po 41s Košice – Kechnec – Hidasnémeti). Išlo o podobný problém, akým trpia romány s priveľkým počtom postáv: po chvíli jednoducho prestaneme rozlišovať, kto je Jefim Pavlovič a kto Igor Jefimovič. Na druhej strane si čitateľ ľahšie osvojil „magické číslo“ trate, ktorá ho sprevádzala, ktorou povedzme dochádzal do práce, cestoval za príbuznými, na chalupu či iné obľúbené miesto.

Neskôr prišli železnice k trojčiferným označeniam, čo znamená, že trate boli očíslované od 010 (Praha – Česká Třebová – Brno) po 440 (Košice – Čierna nad Tisou – Čop) a čísllice nahradili písmená aj v označovaní bočných tratí (011, 012 atď...) Napokon, po rozdelení ČSFR sa na Slovensku uchovalo neveľmi logické

a museli ju vymeniť. “Neskôr rýchliky z tejto mimochodom veľmi poetickej trate vymizli a dnes dokonca na úseku medzi Lužiankami a Kozárovcami nepremávajú vlaky vôbec. Možno aj preto, lebo sa ako úspešnejšia a preferovaná ukázala trasa z Bratislavy cez Palárikovo, Šurany a Levice, ktorá je dnes už plne elektrifikovaná a zdvojkolajnená. Na druhej strane, zatiaľ čo predtým rýchliku z Bratislavy do Zvolena trvala cesta 4 hodiny a 14 minút, dnes sú len to rovné tri hodiny.

Grafikon geopolitických zmien
Cestovné poriadky však prinášajú svedectvo nielen o našej ekonomickej situácii, ktorá si neustále vyžaduje obmedzovanie nerentabilnej verejnej dopravy, ale aj o globálnych geopoliti-

Eva Fifeková, z cyklu Filiálka

Návod na obsluhu – všadebol prítomný

Môj známy v poslednom čase, dočasne, mierne, náhodou, zbohatol. Sám si myslí, že zbohatol natrvalo, naveky, po dlhej ťažkej a namáhavej práci, ale uvidíme, čo na to osud.

Potom, ako sa zaviazal, že nejakej banke bude platiť tridsať rokov, čiže asi do konca života, mesačne tisíce slovanských rupií, si zadovážil nový, ale nedokončený dom. Dorobiť si ho bude musieť sám, alebo za pomoci podobnej „solistikovanej“, „šikovnej“, „zručnej“ firmy, aká mu dom mala postaviť, dorobiť, ale nedorobila. Keďže spravodlivo pracuje, bude musieť jeho dom aj tak dorábať takáto spravodlivo pracujúca „kompania“, len asi iná.

Do svojho domčeka si nakúpil niekoľko novodobých strojov. Nevyberal všetko sám. Veľkú váhu pri výbere strojov zohrali názory jeho manželky, ktorá nie je veľmi domácky založená mamina, lebo ako emancipovaná žena má pomerne slušnú rozhodovaciu pozíciu v inej firme, jednoducho takisto usilovne pracuje, nevarí, respektíve nemá na to čas, nakupuje, nie systematicky, ale skôr podľa momentálnych iskriacich nápadov. (Možno preto, že jej detstvo bolo poznačené skromným šetrným životom rodičov, spravodlivo ohodnotenej pracovitej pracujúcej inteligencie, predošlého „spravodlivého“ režimu. Ale toto len na okraj.)

Takže môj známy je obklopený domom a strojmi. Každý stroj však potrebuje svoje. Z množstva strojov som schopný vymenovať len niekoľko. Varná kanvica, multifunkčná nastavovateľná rúra na varenie, fritéza, umývačka riadu, farebný stereotelevízor, domáce kino, hudobná veža, takisto multifunkčná, práčka, neohrdli ani digitálnym fotoaparátom, digitálnou kamerou, zapalovanie svetla na diaľkové ovládanie. Stále menujem len to, na čo si spomínam. Auto, v aute je vstavaný telefón, ktorý nejakým spôsobom funguje spolu s jeho mobilným telefónom, čiže má to isté číslo atď.

Týchto zopár hračiek, pomerne multifunkčných, však treba vedieť ovládať. Ak ich neovládate, v pod-

state strácajú vo vašej prítomnosti multifunkčnosť. Napríklad darmo máte rúru, ktorá spustí pečenie kačice dve hodiny predtým, ako sa máte dostať domov z dovolenky, alebo zo zimného, či letného bytu, to znamená, že prídete domov a kačica je pripravená na konzumovanie, keď to neviete nastaviť. Jednoducho bez toho, aby vás to neotravovalo, lebo, keď vás to bude otravovať, tak to prestanete robiť. Ale jednoducho to hneď tak zrazu nepôjde. Nevieť si ja, človek bez fantázie a technický antitalent, predstaviť, kto tú kačicu do tej rúry predtým dá, lebo keď môj drahý známy ju tam vloží pred svojím dlhodobým odchodom a je neprítomný v byte skoro tri týždne, mám pochybnosti, či tá kačica sama od seba neožije a sama si neodíde kade ľahšie. Dúfam, že bude len natoľko seriózna, že tam zo seba zhodí

koreniny, kapustu, čo má na sebe, aby, keď pôjde ulicou, nebola podzrievá.

Čo však môj drahý známy potrebuje, aby mu všetky tieto drobné prístroje naozaj fungovali? Rozumiť im? Mať k nim blízky vzťah? Vedieť ich ovládať? Dokázať ich do dvoch minút rozobrať na súčiastky a potom zase do dvoch minút zložiť dokopy? Áno, asi, i keď... Ale najmä, musí si prečítať NÁVOD!

Môj známy si nakupuje knihy každý týždeň v renomovanom kníhkupectve. Všetky novinky, ktoré v tom týždni vyšli. Zháňa si aj police na knihy, aby novinky nemal poukladané na sebe ako dajaký barbar. Nie, môj známy nie je barbar, ani žiaden tupý zbohatlík. Je to inteligentný človek. Len tie knihy nečíta, nemá teraz na to čas, nemá náladu, je na to príliš unavený, kupuje si ich na starobu.

A teraz to najdôležitejšie k našej téme: to množstvo návodov na obsluhu všelijakých strojov a iných „serepetičiek“, čo sa mu hromadia po byte, tie nemá uložené na policiach, tie má pohodené po stoloch, stolíkoch, stoličkách. Lebo keď so ženou niečo založia, potom to nenájdu a návod, ktorý si, predsa, MU-

SIA už konečne prečítať, musia mať PORUKE. Hľby návodov v najrozličnejších svetových rečiach, objavujú sa azda všetky jazyky planéty, okrem nórciny aj čínština a japončina. (Návody nám dávajú možnosť učiť sa aj cudzie jazyky! To je fantastické!) Nájst ten zrozumiteľnejší, napríklad anglický, český a slovenský, dá tiež v tých kopách zabráť. Áno, chce to čas a vytrvalosť. Keď chceš mať okolo seba roboty, stroje, pomocníkov, partnerov, nepodnikaj, neodchádzaj z domu a študuj! To musí byť súčasťou tvojho života, inak... Za tento stav nemožno nikoho viniť. Už vôbec nie môjho známeho, ktorý je okrem iného veľmi rodinne založený, teší sa na to, ako budú mať čochvíľa deti, a zháňa už dopredu taký audio systém, že keď budú s manželkou sedieť v obývačke alebo v kuchyni a dieťa sa v postieľke poškrabká alebo si smrkne, oni to budú všade počuť. Sníva len o tom, aby to bolo jednoduché. Boli tam najviac dva gombíky. S dvomi cudzími, ale už, predsa len známejšími slovami ON a OFF. Ak by ste o takom niečom vedeli, dajte vedieť! Ďakujem za svojho známeho.

Laco Kerata

Barbora Swarzová, Nedeľné popoludnie XII.

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť

Objednávam si:

..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)

Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:

- Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34
- Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:

Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:

Telefón: Dátum: Podpis:

L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk, www.lkpermanent.sk

(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)

Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13, e-mail: predplatne@predplatne.cz, web: www.predplatne.cz

(ročné predplatné 240,- Kč + poštovné ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné ČR)

Bratislava Kozia zo Žilina Bodova 2 Kolice Mlynská 6 Banská Bystrica Dolná 8 www.artforum.sk info@artforum.sk <tel:02/4441898>

KNÍHKUPECTVO ARTFORUM

DOBRODRUŽSTVO MYSLÉNIA

- Téma:

Nuda v Brne?
- KALENDÁRIUM**

Súťaže

Výstavy
- PETR PELČÁK**

Nuda v Brně?
- RODINNÝ DOM V HRADIŠTKU**
- RODINNÝ DOM V SOBĚŠICIACH U BRNA**
- RODINNÝ DOM V BRNE-REČKOVICIACH**
- RODINNÝ DOM V HLUBOKEJ NAD VLTAVOU**
- NÁJOMNÝ DOM NA VÍDEŇSKEJ ULICI V BRNE**
- RODINÝ DOM V BRNE ŽABOVŘESKÁCH**
- RODINNÝ DOM V BRNE-LÍŠNI**
- VILA V LITOMYŠLI**
- RODINNÝ DOM V LELEKOVICIACH**
- DEVÄŤ RODINNÝCH DOMOV NA ČERVENOM KOPCI V BRNE**
- FORUM**

Obecní dům Brno – pohled zvenčí

Satelit – milionářské sociálně existencionální drama

Moje Brno

Súťaž Rekonštrukcia a modernizácia areálu SNG

I am a Young „Slowak“ Architect
- INÁ KULTÚRA**

- Z obsahu:**

Elfriede Jelinek
– V ústraní

Feridun Zaimoglu
– Couture Islam

Luk Perceval
– From nothing to nothing

Martina Černá
– ... a popřáli si „Bom carnaval!“

Eva Maliti-Fraňová
– Zora Jesenská v spore o slovenského Shakespeara

Divadelné hry:

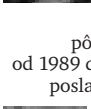
Michal Hvorecký
– Plyš

Urs Widmer
– Top dogs

Autori čísla

Elena Akácsová
exšéfredaktorka www.inzine.sk, v súčasnosti pracuje na projekte nového internetového portálu, je exšéfredaktorkou harlekýnok, v súčasnosti stále hľadá v knihách aj také hodnoty, ktoré by tam nikto iný nehládal

Ján Čarnogurský
pôvodne advokát a obhajca disidentov, v roku 1989 politicky väzeň, od 1989 do 2002 podpredseda federálnej vlády, predseda slovenskej vlády, poslanec NR SR, minister spravodlivosti SR, predseda KDH, teraz opäť advokát

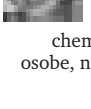
Peter Darovec
učí súčasnú literatúru na Katedre slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UK v Bratislave, vydal niekoľko literárnovedných publikácií a venuje sa aj literárnej kritike

Martin Fotta
vyštudoval sociológiu a sociálnu antropológiu, pracuje v Nadácii Milana Šimečku v programe S Rómami žiť budeme. Ide o to ako..., má rád zmrzlinu a kaviarne

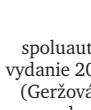
Eva Gajdošová
pracuje v Divadelnom ústave, venuje sa tanečnej teórii, je redaktorkou časopisu pre pohybové a alternatívne divadlo Salto

Fedor Gál
chemik, sociológ, ekonóm, publicista, vydavateľ a podnikateľ v jednej osobe, napísal a publikoval napríklad Možnosť a skutočnosť, Z prvej ruky, O jinakosti, Vízie a ilúzie, Lidský úděl, 1 + 1 (spoluautor Peter Zajac), od roku 1991 žije v Prahe

Katarína Hradská
historička, venuje sa dejinám slovenských Židov od roku 1918 – 1945, autorka kníh Nemeckí poradcovia na Slovensku a riešenie židovskej otázky, Snahy Pracovnej skupiny o záchranu slovenských a európskych Židov, spolueditorka Prejavov a článkov J. Tisu 1938 – 1944 (vyjde v roku 2005)

Ingrid Hrubaničová
spoluautorka Synonymického slovníka slovenčiny (Pisarčíková, M. a kol., 3. vydanie 2004), knihy Kľúčové termíny výtvarného umenia 2. pol. 20. storočia (Geržová, J. – Hrubaničová, I., 1998), lexikografka a divadelníčka na voľnej nohe, žije sa redigovaním a externým pedagogickým úväzkom na VŠMU

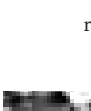
Laco Kerata
vyštudoval divadelnú réžiu na VŠMU v Bratislave, riaditeľ a režisér divadla Združenie MED, okrem divadla sa venuje aj písaniu divadelných a rozhlasových hier, prózy a poézie

Márius Kopcsay
spisovateľ a novinár, knižne vydal dve zbierky poviedok

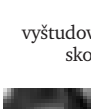
Dagmar Košťálová
prednáša na Filozofickej fakulte UK, zaoberá sa literatúrou 20. storočia, nemecko- a rakúsko-slovenskými medziliterárnymi vzťahmi, historickou tlačou v Bratislave a okolí, v roku 2003 vydala monografiu Die Slowakei im mitteleuropäischen Kulturraum

Zuzana Kusá
sociologička, spoluautorka knihy Politická zmena v spoločenskej rozprave, pracuje v Sociologickom ústave SAV, kde sa v súčasnosti zaoberá skúmaním mediálneho diskurzu o expertoch, chudobe a poľnohospodárskych zvieratách

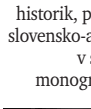
Kristína Magdolenová
vyštudovala Filozofickú fakultu v Prešove, odbor história a literatúra, od roku 1996 si naplňa svoj detský sen – pracovať ako novinárka, pôsobila v denníku SME, ako šéfredaktorka Východoslovenských novín, od roku 1991 je výkonnou riaditeľkou Rómskej tlačovej agentúry (RPA) v Košiciach

Anton Markoš
vyštudoval biológiu na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity a tam aj skoro celý život pracuje, od roku 2002 vedúci katedry filozofie a dejín prírodných vied tejto fakulty

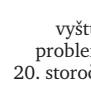
Mária Markošová
vyštudovala biofyziku, prednáša na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK, venuje sa štúdiu celulárnych automatov so samoorganizovaným kritickým stavom, perkoláčnym problémom a sieťam malého sveta

Slavomír Michálek
historik, pôsobí v Historickom ústave SAV, venuje sa americkej zahraničnej politike, slovensko-americkým a československo-americkým vzťahom v 20. storočí, Slovákom v službách československej diplomacie, v roku 2005 mu ako posledná vyšla monografia Prípady Oatis, československý komunistický režim verus dopisovateľ

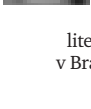
Monika Mikušová
vyštudovala filmovú vedu a vedu o výtvarnom umení, v minulosti publikovala v týždenníku Domino fórum a v časopise pre súčasné umenie a kultúru 3/4 revue

Martina Nemethová
vyštudovaná etnologička, v rámci doktorandského štúdia sa venuje problematike elitných skupín v dedinskom spoločenstve v prvej polovici 20. storočia, momentálne sa snaží skĺbiť viaceré oblasti sociálno-kultúrne-spoločenského uplatnenia

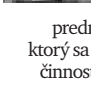
Zuzana V. Očenášová
pracuje v organizácii zaoberajúcej sa skúmaním Balkánu a oblastí bývalých sovietskych republík, predtým ako redaktorka SME, po večeroch sa trochu venuje tancu a pohybovej analýze

Soňa Pašteková
literárna historička, rusistka, pôsobí na Ústave svetovej literatúry SAV v Bratislave, ruskú literatúru prednáša na Katedre slovanských filológií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

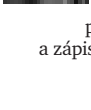
Sylvia Porubánová
sociologička bratislavského Strediska pre štúdium práce a rodiny, zaoberá sa problematikou rovnakých príležitostí mužov a žien, ľudskoprávnymi a rodovými aspektmi antidiskriminácie

Imrich Sklenka
prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, šéfredaktor časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladateľskou činnosťou otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Petra Zemanová
posledných šesť rokov sa pretíka ako klinická psychologička v Národnom onkologickom ústave v Bratislave a vo vlastnej praxi, chodí, dýcha, padá a vstáva, smeje sa a plače tak ako všetci ostatní

Ivan Žucha
profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu, Kompost a knihy Rozhovory (spolu s I. Hulínom)

Celoživotní sprievodcovia

V našej jednotriedke na konci sveta, v dedine, kde sa končili všetky cesty, by ste v čase môjho detstva, teda v šesťdesiatych rokoch, asi márne hľadali knihu. Náš učiteľ mi ju však podstrčil do rúk ešte predtým, než som oficiálne začala chodiť do školy. V školskej knižnici som prečítala všetko. Bez lađu a skladu. Lebo kúpiť si knihu, vlastnú knihu, nebolo také jednoduché. Najbližšie kníhkupectvo bolo až v okrese, meste, viac ako hodinu cesty, a tam sa chodilo len na sviatky. Našťastie, existovala možnosť knihy si objednať. A tak som ešte na základnej škole zvládla povinnú výbavu každého čitateľa – verneovky a mayovky.

Na gymnáziu som cez prestávky čítala ruských klasikov. V taške som vláčila Dostojovského Zločin a trest či Tolstého Vojnu a mier a Annu Kareninovu. V tom čase som začala čoraz viac siahť po poézii. Svoj vzťah k slovu som si vytvárala cez lúboštnú poéziu Mihálika, Rúfusa či Válka. Zbožňovala som Fráňu Šrámka a Jiřího Ortena. Mojimi spoločníkmi na cestách (denne som cestovaním z domu do školy a späť strávil v autobusoch takmer štyri hodiny) boli Verlaine, Rimbaude, ale aj Máša Haľamová.

Na vysokej škole som začala objavovať slovenskú prózu. Hltala som na jednej strane Vilikovského, Mitana, Jaroša, Duška... Ale aj klasikov: Timravu, Kukučína, Hronského, Tajovského, Urbana, Švantnera.

Keď sme sa stretli na škole s Valerijom Kupkom (Nestálosť, Levoča 1994), začal sa mi otvárať svet z druhej strany. V čase vrcholiaceho socializmu ma začal zásobovať Mňačkom, Kafkom, nosil mi sovietskú literatúru s dielami vtedy zakázaných autorov. Ukázal mi druhú stranu brehu života, na ktorý som dovtedy nedovidela. Počúvali sme Vysockého a Okudžavu, čítali Pasternaka, Solženicyna, Ajtmatova a diskutovali

o slobode, o duši, o zodpovednosti.

Keď som nastúpila ako učiteľka na gymnázium, objavovala som svet Rozhnevaných mladých mužov. Brainovo Menšie alebo bolo pre mňa modernou modlitbou. Spolu s ním som hľadala samu seba v Georgeovi Orwellovi, v tvorbe Normana Mailera, Josepha Hellera, Allena Gindsberga, Kurta Vonneguta, Saula Bellowa, E. L. Doctorowa, Camusa, Sartra a iných. V tom čase som objavila kúzló drámy. Očaril ma Eugene O'Neill a jeho Smútok sluší Elektre, Arthur Miller svojou Smrťou obchodného cestujúceho, Villiam Tennessee Električkou zvanou túžba. Čítala som po rôznych novinách a časopisoch všetky dostupné memoáre mojich obľúbených autorov, aby som čo najviac pochopila z ich tvorby. Moja domácnosť – to boli haldy kníh. Mala som potrebu porozumieť svetu okolo seba v súvislostiach, skladala som si z prečítaných diel akési puzzle ľudskej duše. Keď som siahla po Maxovi Frischovi, H. Böllovi či Fridrichovi Dürrenmatovi, pochopila som, že môžem začať od začiatku.

Svoju, v tom čase už veľkú knižnicu, som postupne začala rozpožičiavať priateľom, známym, ale hlavne študentom. Našla som si spôsob, ako vzbudiť ich zvedavosť. Pravidelne som na pár minút prerušila oficiálnu výučbu a povedala pár slov o autorovi, ktorého som práve prečítala. Niečo, čo som vnímala ako most medzi nimi a literatúrou. A potom som knihu nechala v triede. Veľa z týchto kníh sa mi už nikdy nevrátilo. Ja verím, že aj po tých rokoch kolujú v rukách nových gymnazistov, ktorí ani netušia, kto ich vypustil na cestu objavovania.

Popri tom spolu so synom sme objavovali detskú literatúru. Vyhodili sme televízor a čítali sme si. V kútiku duše ma teší, že

Foto archív autorky

v osemnástich má prečítanú takmer celú moju knižnicu a často aj veci navyše. K jeho obľúbencom patria Antonio Lobo Antunes a jeho Jidášova díra, Saramagovo Mesto slepých či kompletný Coelo.

A po čom siaham dnes ja? Hoci som prevažne zavŕtaná v odbornej literatúre (história s dôrazom na Rómov, sociológia, psychológia), možno trochu paradoxne sú mojou najobľúbenejšou knihou Rómske rozprávky od Mileny Hübschmannovej. V nich nachádzam taký zvláštny a milý humor, že po nich siaham vždy, keď je mi smutno. Keď ma zmáha nepokoj, rozprávam sa s Richardom Bachom, keď ma trápi srdce, čítam Sylviu Plathovú, Emily Dickinsonovú. A knižky z Aspektu. Lebo „Nenatrháš z nebe hviezd./A prece věř, že natrháš...“

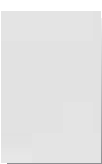
Kristína Magdolenová

Č o s a k u p u j e

fiction

1.

Milan Rúfus:
Báseň a čas
(Slovenský spisovateľ)

2.

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

3.

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

nonfiction

1.

E. Krekovič,
E. Mannová,
E. Krekovičová:
Mýty naše slovenské
(AEP)

2.

René Chandellet:
Poselství Da Vinciho kódu
(Jota)

3.

Ján Mlynárik:
Dějiny židů na Slovensku
(Academia)

Dan Brown:
Bod klamu
(Slovart)

Joanne K. Rowling:
Harry Potter and the Half-Blood Prince
(Bloomsbury)

Dan Brown:
Anjeli a démoni
(Slovart)

M. Baigent,
R. H. Lincoln:
Svätá krv a svätý grál
(Remedium)

Michael Baigent,
Richard Leigh:
Podvod so zvitkami od Mŕtveho mora
(Remedium)

Robert T. Kiyosaki,
Sharon L. Lechterová:
Bohatý otec, chudobný otec
(Motýľ)

Táňa Keleová-
Vasilková:
Ja a on
(Ikar)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Slovart)

Douglas Adams:
Stopárov sprievodca galaxiou
(Slovart)

Eleonóra Mojsejová,
Anna Olvecká:
Nora Mojsejová
(Motýľ)

Simon Cox:
Šifra mistra Leonarda: Fakta
(Metafora)

Vilma Jamnická:
Elixír môjho života
(Ikar)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio **Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) **Redakčný kruh:** Egon Gál, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Imrich Sklenka, Ľubomír Tomáška, Milan Zemko **Adresa:** Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava **tel.:** +421/2/5463 0088, 5441 5036 **fax:** +421/2/5463 0089 **e-mail:** kas@fan.sk **Internet:** www.fan.sk **kas Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** *FAN studio **Tlač:** OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava **Rozširuje:** Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. **Uvádzané ceny kníh sú orientačné.** Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. **Nevyžiadané rukopisy nevraciam.** Rebričky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. **Objednávky na predplatné prijíma:** L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, **tel.:** +421/2/44453711, **fax:** +421/2/44373311, **e-mail:** lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom CREDIT SUISSE LIFE & PENSIONS, Občianskeho združenia Index a Ministerstva kultúry SR.